

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Eva Kalčič

Lik pravnika v proznih delih književnikov druge polovice 19. stoletja
in začetka 20. stoletja oziroma v proznih delih novejših slovenske
književnosti

Diplomsko delo
(nebolonjski program)

Novo mesto, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Eva Kalčič

Lik pravnika v proznih delih književnikov druge polovice 19. stoletja
in začetka 20. stoletja oziroma v proznih delih novejši slovenske
književnosti

Diplomsko delo
(nebolonjski program)

Mentor: doc. dr. Aleksander Bjelčevič

Novo mesto, 2015

Prava šola pravnikova je samo življenje.

(J. Mencinger, Moja hoja na Triglav)

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Aleksandru Bjelčeviću za potrpežljivost, hitro odzivnost, napotke in usmeritve pri pisanju diplomske naloge.

Zahvaljujem se tudi Ireni, ki je jezikovno pregledala nalogo, in prijateljici Maruši za prevod izvlečka.

Posebna zahvala gre ljubečima staršema, da sta mi omogočila študij, mi stala ob strani in verjela vame.

Hvala možu Izaku za čudovita leta, ki sva jih preživela med študijem, za podporo, razumevanje in pomoč.

Hvala moji princeski Dori, ki me je s svojo pridnostjo in smehom ves čas spodbujala, da sem nalogo hitreje napisala.

IZVLEČEK

Namen diplomske naloge je predstaviti in analizirati lik pravnika v proznih delih novejšje slovenske književnosti. Diplomska naloga je sestavljena iz treh delov. Po uvodu v drugem delu nekaj besed namenjam pravu, kategoriji pravnikov, odnosu med pravom in literaturo, iščem razloge, zaradi katerih pravnik postane poet, pisatelj ali dramatik, predstavim pa tudi slovenske književnike, ki so bili po svojem osnovnem poklicu pravniki. V tretjem, najobširnejšem delu diplomske naloge pa se osredotočam na glavne in stranske protagoniste izbranih del, njihovo poimenovanje, nato pa jih analiziram skozi prizmo pravnih vrednot, moralnih in etičnih vrednot, značajskih lastnosti, zunanje podobe, življenjskega in delovnega okolja, pa tudi njihov odnos do dela, žensk, denarja in politike.

Ključne besede: novejša slovenska književnost, pravo, literatura, pravnik, advokat, sodnik, pravne vrednote, etične in moralne vrednote, denar, ženske, politika.

ABSTRACT

The purpose of this diploma thesis is to present and analyse the lawyer character in prose works of recent Slovenian literature. The thesis is composed of three parts. After the introduction, I briefly discuss law in general, the category of lawyers and the relationship between law and literature in the second part. I search for reasons on the basis of which a lawyer becomes a poet, writer or playwright and I also present Slovenian authors that were lawyers as far as their primary profession is concerned. In the third part, which is the most extensive part of this diploma thesis, I focus on the main and side protagonists of the selected works of literature and on the naming of these protagonists. After that I analyse these characters through the prism of legal values, moral and ethical values, character traits, outward appearance and their living and work environment. I also concentrate on their attitude towards work, women, money and politics.

Keywords: recent Slovenian literature, law, literature, legal expert, lawyer, judge, legal values, ethical and moral values, money, women, politics

Kazalo vsebine

1.	UVOD.....	1
2.	O PRAVU IN LITERATURI	2
2.1	O PRAVU.....	2
2.2	PRAVO IN LITERATURA	3
2.3	RAZLOGI, ZARADI KATERIH PRAVNIK POSTANE POET, PISATELJ ALI DRAMATIK.....	4
2.4	O PRAVNIKIH	7
2.5	STEREOTIPI, REKI IN ŠALE O PRAVNIKIH	9
2.6	PRAVNICI V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI.....	11
3.	LIKI PRAVNIKOV V IZBRANIH PROZNIH DELIH DRUGE POLOVICE 19. STOLETJA IN ZAČETKA 20. STOLETJA	14
3.1	IZBRANA DELA.....	14
3.2	PRAVNICI KOT GLAVNE IN STRANSKE OSEBE V OBRAVNAVANIH PROZNIH DELIH.....	17
3.2.1	SPLOŠNO	17
3.2.2	PRAVNICI KOT GLAVNI PROTAGONISTI OBRAVNAVANIH PROZNIH DEL	19
3.2.3	PRAVNICI KOT STRANSKE OSEBE V OBRAVNAVANIH PROZNIH DELIH.....	20
3.3	RABA POIMENOVANJA PRAVNIK, ODVETNIK, NOTAR, TOŽILEC V OBRAVNAVANIH DELIH IN MEDSEBOJNO NAZIVANJE.....	23
3.4	ZUNANJA PODOBA, NAVADE IN STAROST IZBRANIH LITERARNIH LIKOV	27
3.5	DOM IN DELOVNO OKOLJE PRAVNIKOV.....	32
3.6	HOBIJI, INTERESI IN PROSTI ČAS IZBRANIH LITERARNIH JUNAKOV	35
3.7	LIKI IZBRANIH LITERARNIH JUNAKOV SKOZI PRIZMO PRAVNIH IN MORALNIH VREDNOT TER POKLICNE ETIKE.....	37
3.7.1	O PRAVNIH VREDNOTAH	37
3.7.2	LIK SODNIKA SKOZI PRIZMO VREDNOT	41
3.7.3	LIK NOTARJA SKOZI PRIZMO VREDNOT	48
3.7.4	LIK ODVETNIKA SKOZI PRIZMO VREDNOT	50
3.8	DELO KOT VREDNOTA POSAMEZNIH PRAVNIH LIKOV	65
3.9	ODNOS DO DENARJA	74
3.10	ODNOS DO ŽENSK.....	81
3.11	ODNOS DO POLITIKE.....	100
4.	ZAKLJUČEK	109
5.	VIRI IN LITERATURA	118

Kazalo preglednic

Preglednica 1:	113
Preglednica 2:	114
Preglednica 3:	115
Preglednica 4:	116
Preglednica 5:	117

1. UVOD

Slovenski jezik in slovensko književnost imam neizmerno rada. Verjetno sem to svojo ljubezen do jezika in literature podedovala po mami, katere življenje in poklicno pot je v veliki meri zaznamovalo pravo, množica na prvi pogled suhoparnih pravil, ki urejajo najpomembnejše odnose v družbi. Ob izbiranju teme za svojo diplomsko nalogo sem se spomnila na navdušenje mame ob misli, ki jo je ob neki priložnosti izrekel pravnik in nekdanji predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk (2011). Njegovo misel *»Pravo je tudi človeška filozofija. V svojih normah odraža pogled na svet, na temeljne vrednote človeka. Je odraz temeljne človeške potrebe po urejanju po poti razuma, mirno in predvidljivo. Pravo je pot k razumnemu ravnanju v življenju, je pot do razumnih izbir. Pravo pove, katere stvari so prave in dobre ...«* ima mama zapisano na svojem delovnem mestu. O človeški filozofiji, o odnosu do sveta, do življenja, do temeljnih vrednot, o dobrem in zlu pa med drugim govori tudi literatura. Kdo so torej ljudje, ki se poklicno ukvarjajo z normami, predpisi, zakoni, pogodbami, kakšno je njihovo življenje, njihov vsakdan, njihov odnos do sebe, družbe in odnosov v njej in kako o teh ljudeh – pravniki govori in izpričuje slovenska književnost. Vse navedeno ter dejstvo, da se ljudje s pravniki kot nekakšnimi bojevniki za pravičnost, za katere naj bi veljali visoki etični in moralni standardi in o katerih med ljudmi krožijo številni stereotipi, srečujemo v svojem življenju, sta me vzpodbudila k odločitvi o tem, da se v svoji diplomski nalogi ukvarjam z literarnimi junaki – pravniki, kot so jih v literaturi, v proznih delih, predstavili naši književniki, ki so živeli in ustvarjali v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja.

Diplomska naloga je vsebinsko razdeljena na tri glavne dele. V prvem, uvodnem delu sem predstavila razloge, ki so me vodili k izboru teme, vsebino in cilje diplomske naloge. V drugem delu sem nekaj besed in misli namenila pravu, odnosu med pravom in literaturo, pravnikom in stereotipom o njih, razlogom, zaradi katerih pravnik postane literat. V tem delu sem se osredotočila tudi na pravnike – literarne ustvarjalce v slovenskem prostoru. Tretji, najpomembnejši del pa je namenjen pravnikom – literarnim likom v slovenski literaturi, ki je izpod peres književnih ustvarjalcev, kot že navedeno, nastajala v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. V tem delu sem poskušala najti predvsem vsa tista prozna dela, v katerih kot literarni liki bodisi kot glavne bodisi kot stranske osebe nastopajo pravniki. Zanimalo me je predvsem, kakšen je bil njihov pravni poklic, kje in kako so živeli, kakšna je bila njihova značilna zunanja podoba, kakšne njihove značajске lastnosti, njihov odnos do družbenega

dogajanja, do dela, denarja, njihov status v družbi, odnos do žensk in ljubezenska razmerja ter ne nazadnje primerjava med njimi skozi prizmo pravnih vrednot.

Pri ustvarjanju diplomske naloge sem si pomagala z različnimi metodami dela, zlasti opisno-deskriptivno metodo in analitično metodo, s katero sem skušala analizirati vsak obravnavani lik pravnik posebej in vse skupaj. Vire za uvodni in splošni del sem poiskala s pomočjo elektronskega korpusa Beseda, kooperativnega online bibliografskega sistema COBISS, pravno-informacijskega portala IUS-INFO, pravniških publikacij Pravna praksa, Pravnik, Odvetnik, Podjetje in delo ter leksikona Cankarjeve založbe Pravo, za tretji, analitični del naloge pa sem uporabila posamezna literarna dela in projekt Wikivir, v katerem sem našla večino literarnih besedil, zlasti tistih manj znanih, ki jih obravnavam v diplomski nalogi.

2. O PRAVU IN LITERATURI

2.1 O PRAVU

Enotna definicija o tem, kaj je pravo, ne obstaja. Po pravniški definiciji je pravo sistem pravnih načel in pravnih pravil, ki v mejah pravne pravilnosti ureja življenjsko pomembno zunanje vedenje in ravnanje ljudi v državnopravno organizirani družbi.¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) pravo opredeljuje kot »pravila, ki urejajo odnose v določeni družbeni skupnosti in določajo kazni za kršitev teh pravil.« Profesor pravne fakultete dr. Marjan Pavčnik je v članku (*Ne)etičnost prava, pravnikov in pravoznanstva* zapisal, da je pravo »normativni pojav, ki ureja družbena razmerja in uresničuje vrednote ...«, naloga prava pa je, »da se na konflikt ustrezno odzove in da predvidi pravne poti, po katerih je nesoglasja mogoče reševati.«² Pa vendar lahko iz vseh teh definicij preprosto zaključimo: Pravo je množstvo pravil, ki urejajo najpomembnejše odnose v družbi ... Ena od klasičnih definicij prava prihaja iz starega Rima, ki pravi, da je pravo »umetnost dobrega in pravičnega« (*ius est ars aequi et boni*). Pravo ni samo sebi namen. V družbo vnaša red.³ Pravnik Miro Cerar se v IUS kolumni z naslovom *Življenje brez prava* (2011) sprašuje, kakšno bi bilo življenje brez prava. Življenje brez zakonov, uredb, pravilnikov, pogodb, upravnih in sodnih odločb itd. Življenje brez vnaprej določenih pravil, življenje brez policije, inšpektorjev, odvetnikov, notarjev, tožilcev, sodnikov ... V omenjenem članku poudarja, da če se podrobno poglobimo v zamisel o življenju brez prava, nas je lahko pošteno strah. Brez prava se znajdemo v »odprtem prostoru«, v katerem nas vežejo le navade, morala, običaji in podobni normativni

¹ Ljubo Bavcon, *Pravo*, 284.

² Podjetje in delo, 1517–1533.

³ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pravo>.

sistemi, ki pa so nezanesljivi, saj so odvisni od dobre volje in vsakokratne subjektivne presoje drugih ljudi.⁴ Človeška narava pač ni taka, da bi že sama po sebi zagotovila razumne, miroljubne in dobre izbire. Prav zato so pravo in zakoni tako zelo pomembni tudi za krepitev tistih človeških vrlin in etike v družbi, ki usmerjajo k razumnim in dobrim izbiram. Pravo pa je po drugi strani tudi oblast in organizirana družbena moč. Lahko se sprevrže iz pravice v krivico, iz razumne ureditve v oviro družbenemu razvoju ali celo v nasilje nad ljudmi. Pravo mnogi uporabljajo kot strategijo k doseganju ciljev, včasih tudi etično spornih in škodljivih. In prav tu je pravo še posebej pomembno. Je praktični branik človeške svobode (Türk 2011: 4–5). Pravo mora biti sredstvo, ki pomaga svetu, da postane bolj urejen (Kranjc 2004: 30).

2.2 PRAVO IN LITERATURA

Sprašujem se, ali nista pravo kot množica suhoparnih pravil in literatura kot umetnost lepega, »kot prostor za domišljijo, za sanje, za nezavezujoče miselne igre, za razmišljanje o stvareh, ki niso nujne in praktične, a so več kot potrebne za zdravje in celovitost duše« (Flisar 2003: 1057–1066), navidezno nezdržljiva nasprotja? Na prvi pogled je odgovor vsekakor pritrdilen. V pravu ni prostora za literaturo. Pa vendar tehten premislek daje negativen odgovor. To dokazuje tudi gibanje pravo in literatura, ki se je razvilo v Združenih državah Amerike in katerega prve poskuse najdemo tudi v Sloveniji. Leta 2011 je izšla znanstvena monografija z naslovom *Med Olimpom in Hadom: enakost v pravu in literaturi*, leto zatem pa prav tako znanstvena monografija *Zapoved in zločin: stičišča prava, književnosti in teorije*. Pravni teoretiki običajno poudarjajo tri vidike razmerja med pravom in literaturo. Prvi se nanaša na pravo v literaturi, torej opisovanje česar koli pravnega ali pravniškega v poeziji, prozi ali dramatik. Drugi se nanaša na pravo kot literaturo, ko pravna besedila presojamo kot literarna besedila, tretji pa se tiče prava in literature, ko razmišljamo, kako nam lahko leposlovje pomaga razmišljati o pravu.⁵

Čeprav je prekrivanje prava in literature že zelo staro, pa načrtnega preučevanja teme »pravo in literatura« pred izidom učbenika Jamesa Boyda Whita *The Legal Imagination* iz leta 1973 skoraj ni bilo. Še do pred kratkim sta bili tako pravna kot literarna veda avtonomni področji, ki so ju določale specifične, natančno omejene zbirke besedil, in ki se nista prekrivali. Literarna besedila so zunaj vidnega polja pravnika pravna besedila zunaj vidnega polja literata. Ker so se pred kratkim zabrisale meje, ki so ločevale ti dve različni akademski disciplini /.../, so se začeli pravniki zanimati za vzporedna področja, vključno z literaturo, medtem ko so se literarni strokovnjaki začeli zanimati za neliterarna besedila, vključno s

⁴ Povzeto po: Miro Cerar: *Življenje brez prava*.

⁵ O tem več tudi Marko Pavliha.

pravnimi.⁶ Blizu mi je misel dr. Mateja Accetta (2011), ki je v kolonni z naslovom *Leposlovna plat prava* zapisal: »Končno je vendarle možno, da kot leposlovje, kot umetnost lepega, cenimo že pravno besedilo oziroma pravo kot tako.« Pri tem se je skliceval na citat ameriškega sodnika W. A. Bootleja, ki je leta 1995 v enem od svojih referatov zapisal: »Ravno tako gotovo, kot najdemo lepoto v naravi, v sončnem zahodu, v mavrici, v polnem mesecu, v rožah, ki zacvetijo, in v listju, ki se jeseni obarva v prekrasno rjavo in zlato; ravno tako gotovo, kot najdemo lepoto v umetnosti, v arhitekturi, v glasbi v leposlovju; enako gotovo je lepota udomačena v pravu.« V jedru prava je pravičnost, v jedru pravičnosti pa je ideja enakosti, tehtanja, iskanja prave mere oziroma sorazmernosti. Kakor v pravu tako v leposlovju: literarna dela pogosto prav tako iščejo odgovore o enakosti na vprašanja raznolikosti in stvarnosti ter kažejo ogledalo, včasih pa tudi kačipot. Prek literature lahko pravo razgalimo, ga bolje razumemo in na dolgi rok morda celo spreminjamo.⁷

2.3 RAZLOGI, ZARADI KATERIH PRAVNIK POSTANE POET, PISATELJ ALI DRAMATIK

Odgovor na vprašanje, zakaj se odvetnik razvije v poeta, pisatelja ali dramatika, je v eseju z naslovom *Advokat v slovenski literaturi* (1969), ki je izšel v hrvaški publikaciji *Odvjetnik*, skušala poiskati že dr. Ljuba Prenner, ena redkih slovenskih pisateljic, ki je bila po izobrazbi pravnica. Ugotavljala je, da obstaja povezava med tema poklicema. Odvetnik namreč v pravnih, na sodišču pri delu spozna najrazličnejše usode ljudi, kar mu lahko zagotavlja odličen vir zgodb. Seveda pa je od posameznika odvisno, koliko mu to uspe uspešno izraziti v literarnih tekstih /.../ Vsak dolgoletni odvetnik namreč spiše toliko tožb, pripravljalnih spisov, pritožb in revizij, da mu gre neviden venec pisateljske slave, saj je v njegovem delu vseskozi pisanje povesti in romanov o človeških usodah, prikazovanje njihove tragike in smešnosti. Tisti, ki je z vsem srcem vnet za svoj poklic, postane pri izvrševanju odvetništva z leti izkušen psiholog in pisatelj, ki mu beseda gladko steče, ko opisuje najrazličnejše dogodke iz neznanih in znanih vzrokov, porojene dramatične konflikte, ki jih narekuje življenje /.../ Ugotavljala je, da povezava prava in literature pri slovenskih pisateljih sicer ni redkost (Prešern, Jenko, Kersnik, Tavčar, Mencinger, Milčinski idr.).⁸ Navedenemu stališču Ljube Prenner, da pravniki motive za svoje literarno ustvarjanje najdejo prav pri svojem vsakdanjem delu,

⁶ Richard A. Posner: *Pravo in literatura*, 15.

⁷ *Med Olimpom in Hadom: enakost v pravu in literaturi* (Olimp = najvišja grška gora, kjer se je naselil vrhovni bog Zevs in od tam krojil usodo ljudi, Had = v grški mitologiji bog podzemlja).

⁸ Aleš Gabrič, Polona Kekec, Brigita Rajšter, *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner: pogumna, da je bila drugačna*, 87, 129–130.

pritrjujejo tudi dela Kersnika z naslovom Kmetijske slike, npr. *Mamon* in *V zemljiški knjigi*. V *Mamonu* Kersnik kot prvoosebni pripovedovalec piše, kako lista po trinajstih drobnih knjižicah starega zapuščinskega spisa z naslovom »zaklad mojega imetja«, katerih edina rdeča nit je mamon (denar, bogastvo) in življenje skopuha, »ki se je končalo bogato ob posvetnih darovih«, v resnici pa je bilo »tako tako grozno, ubogo in prazno«. V kmetijski sliki z naslovom *Iz zemljiške knjige* pa advokat dr. Pavlin svojemu prijatelju, zdravniku Severju, razlaga dogodek iz svoje odvetniške prakse in poudarja, da tudi s pomočjo listine, kot je zemljiškoknjižni izpisek, dobiš idejo in napišeš celoten roman, to pa ponazori z zgodbo Znojilčevega prezadolženega posestva, katerega kupec je bil celo on sam.

Tudi pravnik in esejist prof. dr. Marko Pavliha se v uvodniku revije *Sodobnost* med drugim sprašuje o tem, da bi bilo zanimivo dognati, kaj »nekatero pravniko žene k pisanju, k ustvarjanju onkraj pravne sfere, občasno tako silno in hrepeneče in boleče, da se odpovejo prvotnemu poklicu, v katerem se ne morejo izpeti in osmisliti, zato se dokončno odzovejo umetniškemu klicu. Ali so že na samem startu odraslosti klecnili pod bremenom napačnega študija, ker pač niso vedeli ne kod ne kam, pravna fakulteta pa velja za eno najprestižnejših, zato naj bi bila logična izbira? So računali na lažjo zaposlitev in bisage novcev? Mar gre za beg iz surove tekmovalne arene, kjer štejejo le zmage in zaslužek, za izpoved grešne duše? Se hočejo otresti družbenega prezira, ki ga izpričujejo stotera roganja na njihov rovaš, slovenskih vicev o pravnikih pa tako in tako ni več, ker je vse res? /.../ Je morda peščica pravnikov tako zelo renesančno, razsvetljensko, eruditivno, polihistorično uglašena, da je vedno znova le vprašanje časa, kdaj bo koga poneslo višje nad oblake brezbrizne vsakdanjosti? Ali je pisateljska žilica prirojena? Se pravnik laže vživi v svoje protagoniste, recimo sodnike, detektive, odvetnike ali celo zlikovce? Pavliha ob tem povzema psihoterapevta, filozofa in pravnika Benjamina Sellsa, ki ugotavlja, da je pri juristih verjetnost, da bodo zapadli v depresijo, štirikrat večja kot pri drugih poklicih. Mnoge razjeda občutek nezadostnosti, manjvrednosti, tesnobe, družbene odtujenosti in izoliranosti, zato pogosto posegajo po alkoholu in mamilih, rešitev iščejo celo v samomoru. Že pravniški študij je darvinistično naravnan in podvržen »tiraniji razuma«, deloholistična kariera pa je eno samo pehanje podganjih dirkačev in perfekcionista za zmagami in materialnostjo, torej posvečenimi cilji, ki vodijo v navidezna nebesa.« (Pavliha 2012) Je torej pisanje in pesnjenje pravnikov beg v domišljijo, kjer še obstaja prostor za sanje, kjer ni grobe resničnosti in ne odtujenosti? Pa vendar se mi ob vsem tem postavlja vprašanje, ali se pravnik, ki zvečer sede k svojemu literarnemu ustvarjanju, res lahko osvobodi prava, miselnih vzorcev svojega dela in besed, ki jih je uporabljal čez dan? Pisatelj in odvetnik Igor Karlovšek je v enem od svojih

intervjujev nekoč dejal, da mu pisateljevanje predstavlja paralelen svet in da je literatura njegova predelava tistega, kar vidi in občuti. Njegov glavni motiv za pisanje pa je želja, da bi spet živel v imaginarnem svetu s svojimi junaki in reševal njihove imaginarne težave.⁹

Avtorji interdisciplinarnega zbornika, ki je pod naslovom *Zapoved in zločin*, s podnaslovom *Stičišča prava, književnosti in literature*, izšel pri Inštitutu za kriminologijo Pravne fakultete v Ljubljani, ugotavljajo, da je (ne)poznavanje prava oziroma izkušnje (ne)delovanja pravnega sistema vplivalo na številna literarna dela. Kaj se zgodi, ko po klasični literaturi posežejo pravniki – in to celo z jasno začrtanim namenom, da bi s pomočjo umetniških biserov obogatili svojo obrt? Je to že priznanje, da je umetnost, kljub vsesplošnim očitkom, da je neuporabna, morebiti celo koristna? Urednik zbornika Matjaž Jager temu pritrjuje. Ugotavlja namreč, da je književnost po eni strani za pravo koristna zato, ker s svojo zmožnostjo celovitega in hkrati subtilnega opisovanja življenja daje dragoceno vednost o podrobnostih, ki se pravni stroki izmuznejo, po drugi strani pa zato, ker v zamejenih dušah pravnikov vzbuja nagnjenje k bolj empatični obravnavi konkretnih ljudi, ki se po spletu takšnih ali drugačnih okoliščin znajdejo v kolesju pravosodne mašinerije /.../ Književnost zato pravnikom (in vsem drugim) slika življenje v raznih odtenkih in na tak način omogoča uvide, ki bi jih sicer, če bi se zanašali na lastne izkušnje, drago plačali. Je že prijetneje vednost o temnih plateh človeškega srca pridobivati s prebiranjem romanov kot osebno udeležbo v vojnah, umorih, tatvinah, sodnih obravnavah in zaporih.¹⁰

⁹ Tatjana Polanc Kolander, Igor Karlovšek – *V enem svetu pravnik, v drugem pisatelj*, 27–28.

¹⁰ Matjaž Drev.

2.4 O PRAVNIKIH

Pojem pravnik pokriva celotno pomensko polje za različne pravne poklice. Najznačilnejši pravniški poklici so: sodnik, odvetnik, državni tožilec, državni pravobranilec, notar, pravnik v gospodarstvu in upravi.¹¹

Pravnik je strokovnjak za pravo oziroma oseba, ki se poklicno ukvarja s pravom. SSKJ kot sinonim za pravnika uporablja izraz jurist, vendar se od osamosvojitve Republike Slovenije ta izraz v pravnem prometu ne uporablja več. Zastarela oblika poimenovanja za pravnika, ki jo pozna SSKJ, je tudi izraz pravdnik.

Sodnik je voljena in (ali) imenovana oseba, ki opravlja sodno dejavnost, to so poklicni sodniki in sodniki laiki (sodniki porotniki ali porotniki).¹² Sodnik – kdor ima pravico soditi in odločati o drugih pravnih zadevah (civilni, kazenski sodnik, mirovni sodnik v nekaterih državah, »sodnik za manj pomembne zadeve«; preiskovalni sodnik, »ki opravlja preiskavo, preiskovalna dejanja«; sodnik poročevalec, »ki na pritožbeni stopnji poroča senatu o obravnavani zadevi«, sodnik porotnik, »vsak izmed nepoklicnih sodnikov, ki skupaj s (poklicnimi) sodniki odloča o zadevi, o kateri teče postopek pred sodiščem«; sodnik posameznik, »ki v primerih, določenih z zakonom, sam sodi, odloča.«¹³ Za sodnika v SSKJ najdemo tudi naslednja poimenovanja: rihtar (star.), kadi (v turškem okolju), kadija (v jugoslovanskem muslimanskem okolju), mula (v muslimanskem okolju: višji sodnik), izslednik (knjiž., redko: preiskovalni sodnik), prisednik (v nekaterih državah vsak od sodnikov, ki skupaj s predsednikom sestavljajo sodni zbor).

Odvetnik ali advokat pravno svetuje, zastopa in zagovarja stranke pred sodišči in drugimi državnimi organi, sestavlja listine in zastopa stranke v njihovih pravnih razmerjih. V mejah sprejetega pooblastila samostojno odloča o načinu, kako naj zastopa interese stranke. Zavezuje ga načelo poklicne tajnosti.¹⁴ Odvetnik v kazenskem postopku se imenuje zagovornik, tj. procesni pomočnik, ki s svojim strokovnim znanjem in izkušnjami pomaga pri obrambi obdolženca.¹⁵ Za odvetnika, ki brani, zagovarja obtoženca, se uporablja tudi izraz branilec. SSKJ odvetnika oziroma advokata definira kot osebo, ki poklicno daje pravno pomoč. Kot zastarela oblika poimenovanja se v SSKJ pojavlja tudi izraz jezični ali pravdarski dohtar, tudi pravdač ali pravdar in tudi rihtar. V reviji *Pravnik Slovenski*, ki ga je izdajal in urejal ljubljanski odvetnik dr. Radoslav Razlag (1826–1880), najdemo za odvetnika tudi izraz

¹¹ Povzeto po: Ljubo Bavcon, *Pravo*, 279.

¹² Ljubo Bavcon, *Pravo*, 342.

¹³ SSKJ.

¹⁴ Ljubo Bavcon, *Pravo*.

¹⁵ Ljubo Bavcon, *Pravo*, 208.

pravdosrednik. V svojih člankih dr. Razlag opisuje poklic odvetnika takole: »Odvetnik, pravdosrednik ali advokat je na pomoč poklican pravoznanec, kateri ima pravne zadeve drugih državljanov pred sodnijami ali tudi zunaj njih zastopati /.../ V celi državljanski družbi ni stanu, ni nobenega opravila, ki bi v tako ozki zvezi bilo s političnimi razmerami držav takraj in unkraj morja, kakor ravno stan odvetnikov.« Še nekoliko bolj duhovito je odvetnika v *Ljubljanskih slikah: podobe ljubljanskega sveta* pod drobnogledom opisal Jakob Alešovec. Odvetnika poimenuje jezični doktor (*Homo processarius*) in o njem pravi, da »dokler ni bilo hudobnih ljudi na svetu, ni bilo ne državnih pravdnikov ne sodnikov, še manj pa jezičnih doktorjev. Bog je vstvaril pa le dobre ljudi, hudobni so se sami naredili, toraj je jasno, da tudi jezičnega doktorja ni Bog vstvaril, marveč se je pozneje zaredil, kakor uš na človeku. Dandanes je pa hudobnih ljudi čedalje več na svetu, zato tudi jezičnih doktorjev; dobri ljudje jih potrebujejo le zavoljo hudobnih, poštene zavoljo nepoštenih, ravno tako hudobni in nepošteni zavoljo dobrih in pravičnih.« Advokatski poklic se je razmahnil po marčni revoluciji, razcvetel pa se je po letu 1868 z novim Odvetniškim redom, s katerim je bila uvedena svobodna advokatura. (Vilfan 1996: 522)

Notar je oseba javnega zaupanja, ki zlasti sestavlja javne listine o pravnih poslih, izjavah volje oziroma o dejstvih, iz katerih izvirajo pravice, in prevzema listine v hrambo, denar in vrednostne papirje pa za izročitev tretjim osebam in državnim organom.¹⁶ SSKJ notarja opredeljuje kot osebo, ki poklicno sestavlja listine z uradno veljavnostjo, izdaja potrdila, overja podpise in predpise. Notariat je imel svoje korenine že v srednjem veku. Splošni sodni red 1781 je funkcije notarjev skoraj popolnoma odpravil, leta 1850 je bil notariat znova dovoljen, leta 1871 pa je bila za neke vrste pogodb določena obvezna notarska oblika. (Vilfan 1996: 522)

Tožilec je samostojni državni organ, ki je v kazenskem postopku nosilec pregona in obtožbe za kazniva dejanja, ki se preganjajo po uradni dolžnosti.¹⁷ SSKJ tožilca definira kot osebo v postopku, ki koga toži, ali kot predstavnika tožilstva, ki koga toži in v sodnem postopku dokazuje njegovo krivdo. Zastarel izraz za tožilca, ki se je uporabljal do leta 1929, je javni obtoževalec. Državna pravdništa (tožilstva) so bila ustanovljen leta 1850, potem ko jih je uvedla nova ustava leta 1848 za zastopanje javne obtožbe v kazenskem postopku. (Vilfan 1996: 522)

Državni pravobranilec je zakoniti zastopnik Republike Slovenije in drugih subjektov (organov in upravnih organizacij v sestavi države, ki so pravne osebe) pred sodišči in upravnimi organi ter pred tujimi in mednarodnimi sodišči, kot so npr. Evropsko sodišče za človekove pravice in sodišča Evropske unije. Preprosto povedano, državni pravobranilec je odvetnik države. Za zastopanje premoženjskih interesov države pred sodišči je bila ustanovljena

¹⁶ Ljubo Bavcon, *Pravo*, 208.

¹⁷ Ljubo Bavcon, *Pravo*, 75.

finančna prokuratura, ki je nekakšna predhodnica državnega pravobranilstva in ki je imela kompetence splošnega nadzora nad izvajanjem zakonitosti v upravi in sodstvu in zato pravico do udeležbe pri raznih uradnih zadevah. Pred sodišči in upravnimi organi so zastopale javne interese in državnim organom dajale mnenja. (Vilfan 1996: 521–522)

Odvetniški ali notarski koncipient je pripravnik, ki je zaključil pravno fakulteto in nima še državnega pravniškega izpita in se šele pripravlja na poklic odvetnika ali notarja.

Adjunkt, tudi pristav, je nekdanji naziv za pisarniškega, praviloma sodnega uslužbenca po končani pravni fakulteti, pripravniški dobi in opravljenem pravniškem državnem izpitu. Danes bi ga poimenovali strokovni sodelavec. Njegova bistvena vloga je pomoč sodniku. Opravlja pripravljala dejanja pred glavno obravnavo, zaslišuje stranke, sprejema vloge na zapisnik in izdeluje sklepe v različnih sodnih postopkih.¹⁸

2.5 STEREOTIPI, REKI IN ŠALE O PRAVNIKIH

O pravnikih kroži veliko stereotipov. V večini primerov so verjetno neutemeljeni in krivični, pa vendar so k takšnim neutemeljenim posploševanjem zagotovo tako v preteklosti kot tudi sedaj prispevali tudi sami s svojim delom in obnašanjem. Ob tem velja poudariti zanimivo misel, ki jo je v Kersnikovi *Zemljiški knjigi* advokatu dr. Pavlinu izrekel njegov prijatelj zdravnik Sever: *»Ah vi juristi – suhoparni ste in brezčutni, tesnosrčni, malostni in brez poezije. V prahu svojih aktov morite si ves razum za poezijo.«* Zagotovo se največ stereotipov, predvsem slabšalnih, nanaša na odvetnike. V preteklosti, pa tudi v sedanjosti, je pogosto mogoče slišati tudi splošne očitke o strokovnosti odvetnikov. Zanimivo je, da so se ti očitki navadno pojavljali skupaj z očitki glede njihove pogoltnosti, ki predstavlja glavni stereotip v odnosu ljudi do odvetnikov. Glavni stereotip proti odvetnikom ni očitek, da ne poznajo prava, temveč da so lakomni, pohlepni. V slovenskem prostoru je bil motiv dveh kmetov, ki se pulita za kravo, medtem ko jo molze advokat, objavljen že leta 1852 v ilustrirani prilogi Bleiweisovih Novic in nato se je ta isti motiv preselil tudi na panjske končnice. Gre za motiv, ki naj bi se odkrito norčeval iz slovenske pravdarske strasti, ki naj bi prinašala koristi samo mestnemu škricu. Ta isti motiv se je pojavil tudi v slovenski satirični publicistiki. V knjižici *Ričet iz Žabjeka*, ki jo je leta 1873 izdal Jakob Alešovec, urednik in izdajatelj prvega slovenskega satiričnega lista Brencelj, naletimo na ilustrirano pesmico *»Riba in kmeta«* (Podučna povest v podobah), ki govori o prepiru dveh kmetov zaradi potoka, ki deli njuni posestvi. Kmeta sta pomoč poiskala pri advokatih. Sodišče ni odločilo v prid nobenega od

¹⁸ http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_prof/legal_prof_sln_sl.htm.

njih, toda zaradi stroškov pravedanja sta njuni kmetiji prišli na boben. Pesmica se konča z naukom: »Le nikdar se ne prepiraj, advokatov ne zbiraj. Kadar pravde dolge konec, nimaš, kakor počen lonec. Ti prelivaš bridke solze, advokat pa kravo molze.« (Alešovec 1873: 46) (Globočnik 2005: 346–347). O tem, kako so ljudje zaradi svoje pravdarske strasti izgubili celotno posestvo, govorita tudi odlomka iz Kersnikove povesti z naslovom *Za čast*:

»Pravda zaradi paše na travniku je že zdavnaj pri kraju; a namesto nje tečejo tri druge: ena zaradi kolovoza v lazcu, druga zaradi pešpoti čez spodnji vrt, tretja zaradi napajališča pod Kalom. Hranilnica, ki je prva posodila denar na Vidovo posestvo, ne da več beliča, ampak že toži za obresti; krčmar Kavka se je tudi že vknjižil za nekaj stotakov, in zadaj čepi odvetnik s svojimi terjatvami. V zadnjem trenutku zavaruje Vid še svojo ženo za doto in sedaj s posestvom ni nič več; smejejo se mu, ako zine o tem, da naj mu kdo kaj posodi na grunt.« (Kersnik, *Rejenčeva osveta*).

»Zadnja pravda s Šimonom je izgubljena, troški so ogromni. Njegov in Šimonov zastopnik, oba doktorja, hitita, da se vknjižita, čimprej je moč, še enkrat za stroške in potem gonita posestvo na kant. Vid ima že zdavnaj v rokah odlok, da bode zadnja prodaja – jutri. Jutri!«

Ta isti motiv najdemo tudi v slovenskih pregovorih: *Če se pravdata dva – izgubita oba, dobi pa samo advokat* in *V dolgi pravdi odvetnik dobi*.¹⁹ Podobno kot pri drugih poklicih, se tudi med odvetniki vedno znova pojavljajo ljudje, ki poklicu niso v čast, ker so ali ker ravnajo v nasprotju s poklicno etiko. Seveda pa so bili in so odvetniki neredko tisti strelovod, prek katerega so stranke razelekrile svoje nezadovoljstvo nad izgubljeno pravdo. Znameniti nemški romantični pesnik Mathias Cladius (1740–1815) je to lepo izrazil v svoji pesmi z naslovom *Kmet po končani pravdi*, v kateri med drugim pravi: »Bog bodi hvaljen, da sem kmet in ne kak advokat, naj počí mi kolo, ko spet zavil bi k njemu rad.« Iz pesmi je mogoče razbrati, da je kmet z odvetnikom nezadovoljen, ker pač mora biti nekdo kriv za njegov neuspeh in za denar, ki ga je zapravdal. (Kranjc 2002: 3–4)

Za odvetnike nadalje velja, da so brezosebni, brezbarvni ljudje v sivih oblekah, ki prekladajo papirje in ki se jim je dobro izogniti v velikem loku, če ne želimo ostati brez denarja, doma, družine in živcev. (... , 2009) Tudi med reki o pravnikih je večina tistih, ki so namenjeni odvetnikom, npr.: Hiše odvetnikov so zidane iz glav bedakov (francoski pregovor), Kdor z denarjem kam ne ve, naj hiše zida in se pravdati začne (slovenski pregovor). Enako velja tudi za številne šale, ki jih je mogoče najti na svetovnem spletu, nekako najbolj pa po moji oceni stereotipom o pogoltnosti odvetnikov pritrjujejo naslednje šale: »Kakšna je razlika med nogometnim sodnikom in odvetnikom? Nogometni sodnik ni plačan za podaljške. Kaj imata

¹⁹ http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html.

skupnega pek in odvetnik? Oba si rada odrežeta največji kos potice. Kako se glasi definicija odvetnika? To je človek, ki ti pomaga dobiti tisto, kar bo nazadnje pripadlo njemu.«²⁰

Pogost očitek, ki se nanaša na pravnike, pa je izražen s pregovoroma *Vrana vrani ne izkljuje oči* in *Roka roko umije*, s katerima ljudje izražamo nezaupanje v pravniški, še zlasti sodniški poklic ter opozarjamo na pristranskost v reševanju sporov oziroma na pretirano poklicno solidarnost. Ne gre pa prezreti niti reka oziroma boljše stereotipa, ki pravi *Kolikor pravnikov, toliko različnih mnenj*. Gre za nekakšen očitek pravnikom, da z različnimi tolmačenji istih pravnih predpisov ogrožajo pravno varnost, ki mora temeljiti na jasnih, nedvoumnih, razumljivih in tudi nomotehnično brezhibnih predpisih.²¹ Odgovor v zvezi z navedenim stereotipom mi je ponudil Janez Mencinger v *Moji hoji na Triglav*: »Kakor si pa nista niti dva človeka docela podobna, tako so različni pravni predmeti; zato je ni možno narediti za vse slučaje posebnih pravnih določil. Čevljar ima malo kopit za vse noge. Po teh kopitih naredi vse obuvalo za kratko in dolgo, za tesno in široko stopalo. Potlej se nekaj prileže čevljev nogi, nekaj privadi noga čevlju. Prav tako je z občo postavbo in s posameznim človekom. Težko že pričakujem, kako bom pravne stvari vtikal, tlačil in razblinjal v obdele tistih zakonov, ki se po mojem preudarku ujemajo z dotičnim pravnim predmetom.«

2.6 PRAVNIKI V SLOVENSKEI KNJIŽEVNOSTI

Številni ugledni tuji (Donee, Fielding, Walter Scott, Balzac, James Fenimore Cooper, Flaubert, Tolstoj, Kafka, Galsworthy, Wallace, Scott Turow ...) in domači pisatelji so bili pravniki. Verjetno je bil v zgodovini najznamenitejši med odvetniki nemški romantični pesnik Johann Wolfgang Goethe, čeprav je seveda res, da ni znan predvsem kot odvetnik, temveč kot pesnik in pisatelj. (Krajnc 2004: 29) V sodobni svetovni književnosti pa med najpopularnejše pisatelje, ki so po svoji osnovni izobrazbi pravniki, sodi nekdanji odvetnik John Grisham, ki je v svojih dosedanjih dvanajstih knjigah predstavil več zgodb iz pravniškega življenja, ob tem pa se je večkrat dotaknil tudi občutljivih pravniških etičnih vprašanj.²²

Med slovenskimi književniki je veliko tistih, ki so bili po svojem osnovnem poklicu pravniki, bodisi odvetniki, notarji bodisi sodniki. Med pravniki – literati tako najdemo naslednje posameznike: Iva Benkoviča (1875–1943, odvetnik, dramatik), Rada Bordona (1915–1992, pravnik, pesnik), Julija Bučarja (1857–1919, sodnik, pisec humoresk, črtic), Iva Česnika (1885–?, odvetnik, pisatelj), Rudolfa Doboviška (1891–1961, pravnik, politik in književnik),

²⁰ http://vici-sale.si/odvetniski_vici.htm.

²¹ http://www.svz.gov.si/si/delovna_podrocja/nomotehnika/

²² Slovenska tiskovna agencija.

Hinka Dolenc (1838–1908, sodnik, lirične upodobitve narave in psihološko poglobljenih človeških portretov), Frana Ellerja (1873–1956, pravnik, pesnik), Janka Ferka (1958, sodnik, pesnik, pisatelj, esejist), Iztoka Geisterja (1945, pravnik, pesnik, pisatelj, esejist), Alojza Gradnika (1882–1967, sodnik, pesnik), Iga Grudna (1893–1948, odvetnik, pesnik), Simona Jenka (1835–1869, pravnik, pesnik, pisatelj), Igorja Karlovška (1958, odvetnik, pisatelj), Janka Kersnika (1852–1897, notar, pisatelj), Alojzija Kokalja (1869–1931, odvetnik, pisatelj), Jovana Vesela Koseskega (1798–1884, pravnik, pesnik), Nacija Kranjca (1916–1945, pravnik, pesnik), Jožeta Krivica (1916–1991, pravnik, pisatelj, pesnik), Juliusa Kugyja (1858–1944, pravnik, pisatelj), Ivana Lovrenčiča (1878–?, odvetnik, pisatelj), Stanka Majcna (1888–1970, pravnik, dramatik, pesnik, pisatelj), Matijo Malešiča (1891–1940, pravnik, pisatelj), Janeza Mencingerja (1838–1912, odvetnik, pesnik, pisatelj), Fortunata Mikuletiča (1886–1965, odvetnik, pesnik, pisatelj), Frana Milčinskega (1867–1932, sodnik, pisatelj, dramatik), Antona Novačana (1887–1951, pravnik, politik, novelist), Vlasto Nussdorfer (1954, tožilka, pisateljica), Franceta Oblaka (1845–?, sodnik, pisatelj), Josipa Cirila Oblaka (1877–1951, odvetnik, pisatelj), Josipa Pagliaruzzija (1859–1885, pravnik, pesnik, pisatelj), Toneta Pavčka (1928–2011, pravnik, pesnik, esejist), Marka Pavliho²³ (1962, pravnik, pisatelj, esejist), Milana Petka Levokova (1960, sodnik, pisatelj), Ljubo Prenner (1906–1977, odvetnica, pisateljica), Franceta Prešerna (1800–1849, odvetnik, pesnik), Radoslava Razlaga (1826–1880, pravnik, pesnik), Alojzija Remca (1886–1952, pravnik, dramatik, pesnik, pisatelj), Slavka Savinška (1897–1942, pravnik, pisatelj, pesnik), Josipa Suchyja (1869–1941, pravnik, pesnik, pisatelj), Luka Svetca (1826–1921, sodnik, pesnik, pisatelj), Jerneja Stanteta (1900–1966, odvetnik, tožilec, pesnik, dramatik), Maksa Šnuderla (1895–1979, sodnik, pesnik, pisatelj), Iva Šorlija (1877–1958, notar, pisatelj), Milico Šturm (1939, pravnica, pesnica, pisateljica), Ivana Tavčarja (1851–1923, odvetnik, pisatelj), Lovra Tomana (1827–1870, odvetnik, pesnik), Valentina Zarnika (1837–1888, pravnik, pisatelj) in Antona Zevnika (1877–1944, notar, pisatelj).²⁴

Številne od njih Ljuba Prenner omenja v eseju *Advokat v slovenski literaturi*. V zaključku eseja poudari, da je poklic poeta in pisatelja res lep, vendar je bridek in grenak /.../ Hkrati pa je advokatura polna hudih razočaranj in neprijetnih presenečenj, a je kljub temu najlepši poklic na svetu. (Gabrič, Kekec, Rajšter 2000: 130–133)

Že bežen pogled na seznam slovenskih pisateljev – pravnikov pa kaže, da je med pravniki izredno malo žensk, pravnice – literarnih ustvarjalk pa v 19. stoletju sploh ne najdemo, ne najdemo jih niti med literarnimi liki tega obdobja. Razloge za to je brez dvoma potrebno

²³ http://sl.wikipedia.org/wiki/Marko_Pavliha.

²⁴ http://sl.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Slovenski_pisatelji

iskati v naslednjem: v 18. stoletju so se ženske sicer začele osamosvajati, vendar gre za počasen in na različnih področjih neenakomeren razvoj. Dekle je še zmeraj dobilo le površno izobrazbo /.../ Posameznice so si vrata v svet kulture, znanosti in politike, torej v svet moških, odpirale le stežka /.../ V 19. stoletju se je položaj žensk še poslabšal /.../ Meščanstvo je krepilo svoj vpliv in ob nevarnostih industrijske revolucije pri morali ni popuščalo. Osnovna enota strogo razslojene družbe je bila družina. Prevladovalo je stališče, da so ženske intelektualno šibka in čustvena bitja, njihova vloga je biti gospodinja in mati, zato vodenje in izobrazba zanje nista primerna.²⁵ Prva univerza na svetu, ki je dovolila vpis ženskam, je bila Dunajska univerza leta 1897. V začetku so ženske lahko študirale le filozofijo, nato tudi medicino. Vpis na pravo jim je bil dovoljen šele leta 1919 z argumentom, da pravniški poklic zahteva visoko racionalnost, česar naj ženske ne bi bile sposobne. Sodniški poklic je bil do leta 1950 tradicionalno moški.²⁶ Ženskam torej dolgo niso bili dostopni temeljni pravniški poklici. Odvetnice niso mogle biti, na sodišču pa so lahko zasedle le mesto pripravnika in tajnika, skratka lahko so opravljale le delo sodniških pomočnikov. Ženska je torej lahko končala pravno fakulteto, pridobila naziv doktorja prava, opravila sodniški ali odvetniški izpit, a za sodno oblast to ni bilo dovolj, da bi lahko zasedala višje položaje. Odvetnice so lahko postale šele od leta 1929.²⁷

²⁵ *Med Olimpom in Hadom: enakost v pravu in literaturi*, 81–82, 85–86, 95.

²⁶ <https://www.google.si/search?sourceid=navclient&hl=sl&ie=UTF-8&q=%C5%BEenske%2C+pravnice>.

²⁷ Povzeto po: Dunja Mladenić.

3. LIKI PRAVNIKOV V IZBRANIH PROZNIH DELIH DRUGE POLOVICE 19. STOLETJA IN ZAČETKA 20. STOLETJA

3.1 IZBRANA DELA

Prozna dela književnikov druge polovice 19. stoletja in začetka 20. stoletja, v katerih se kot liki pojavljajo pravniki kot glavne osebe, kot prvoosebni pripovedovalci ali kot stranske osebe, sem našla predvsem s pomočjo virtualne spletne knjigarne oziroma elektronskega korpusa Beseda. Prebrala sem naslednja literarna dela piscev, ki so ustvarjali v obdobju med romantiko in realizmom (1848–1899):

- Janez Mencinger: Praven slučaj (1870),
- Janez Mencinger: Mešana gospoda (1881),
- Janez Mencinger: Vetrogončič (1860),
- Janez Mencinger: Abadon (1893),
- Janez Mencinger: Moja hoja na Triglav (1897),
- Josip Jurčič: Dva prijatelja (1865),
- Josip Jurčič: Deseti brat (1866),
- Josip Jurčič: Hči mestnega sodnika (1866),
- Josip Jurčič: Kozlovska sodba v Višnji Gori (1867),
- Josip Jurčič: Hišica na strmini (1869),
- Josip Jurčič: Ivan Erazem Tatenbah (1873),
- Josip Jurčič in Janko Kersnik: Rokovnjači (1881),
- Josip Jurčič: Cvet in sad (1877),
- Janko Kersnik: Ciklamen (1883),
- Janko Kersnik: Agitator (1885),
- Janko Kersnik: Jara gospoda (1893),
- Janko Kersnik: Gospod Janez (1884),
- Janko Kersnik: Rošlin in Vrjanko (1889),
- Janko Kersnik: Testament (1887),
- Janko Kersnik: Kako je stari Molek tatu iskal (1889),
- Janko Kersnik: V zemljiški knjigi /Kmetске slike/ (1891),
- Janko Kersnik: Otroški dohtar /Kmetске slike/ (1891),
- Janko Kersnik: Mamon /Kmetске slike/ (1891),

- Ivan Tavčar: Cvetje v jeseni (1917),
- Ivan Tavčar: Antonio Gleđević (1880),
- Ivan Tavčar: Janez Solnce (1885),
- Ivan Tavčar: 4000 (1902),
- Ivan Tavčar: Mrtva srca (1884),
- Ivan Tavčar: Visoška kronika (1919),
- Rado Murnik: Zaspane (1900),
- Rado Murnik: Brat (1918),
- Josip Vošnjak: Prvi poljub (1873),
- Jakob Alešovec: Iz sodnijskega življenja (1874): Poštne nakaznice, Poštarica na Prelazu, Ponarejeni bankovci, Policijski komisar, Mati ga izda, Sodba večne pravice, Iz globočine morja, Iskren zagovornik,
- Anton Koder: Zvezdana (1883),
- Fran Govekar: V krvi (1896),
- Fran Detela: Malo življenje (1882),
- Fran Detela: Svetloba in senca (1916),
- Fran Detela: Tujski promet (1912),
- Fran Detela: Vest in zakon (1927),
- Fran Detela: Trojka (1897),
- Fran Detela: Rodoljubje na deželi (1908),
- Fran Gestrin: Iz arhiva (1890),
- Fran Maselj Podlimbarski: Gospodin Franjo (1913).

Sprva sem v svoj literarni izbor uvrstila tudi prozna dela pravnika in pisatelja Frana Milčinskega: novelo Zločinci (sodnik v pokoju, gospod Matej), povest Muhoborci (odvetnik dr. Franc Gad, predsednik sodišča, študent prava Podržajev Janko, sodnik Kveder v Lučah, notar) in Ptičke brez gnezda (sodnik, odvetnik dr. Šipelj, preiskovalni sodnik, varstveni sodnik). Čeprav je Milčinski s svojim literarnim delom izšel iz slovenskega poetičnega realizma, na kar kažejo njegovi motivi, ideje in pripovedne oblike (Kos 2002: 262), njegovih del v svoj izbor nisem uvrstila, ker je dejansko ustvarjal v dobi moderne. Sem pa nekatere misli in življenjska spoznanja njegovih junakov vnesla v diplomsko nalogo. Znotraj navedenih del sem naredila dodatno selekcijo, saj me zanimajo predvsem pravniško izobraženi liki. V nekaterih od zgoraj navedenih delih kot liki nastopajo mestni sodniki, za katere pa pravni zgodovinarji ugotavljajo, da večina ni bila pravniško izobražena in da je bil

mestni sodnik praviloma trgovec. (Vilfan 1996: 160) Pravni zgodovinarji (Škrubej 2005: 229) še navajajo, da je sojenje v Evropi stoletja dolgo potekalo v družbi brez »učenihi« pravnikov in seveda tudi sodnikov, ki so bili vse do konca 18. stoletja pretežno laiki, tj. pravniško neizobraženi. Zato sem izločila naslednja prozna dela: Jurčič – Kozlovska sodba v Višnji Gori, Hči mestnega sodnika in Ivan Erazem Tatenbah ter Tavčar – Janez Solnce (sodnik Mihael Dienstmann je bil sicer »gospod doctor utriusque iuris in brez dvojbe kak advokat in ki povsod vtika svoj os, kar plača z življenjem«), Visoška kronika in utopični roman 4000 (sodniki in državni pravdniki so visoki cerkveni dostojanstveniki). Dodaten izločilni kriterij za izbor literarnih del in likov je dejstvo, da me zanimajo predvsem prepričljivi, močni liki ali liki, ki sicer v literarnem delu niso glavni protagonisti, so pa name zaradi nekaterih svojih pogledov na življenje, razmišljanj, čustvovanja ali drugih lastnosti naredili poseben vtis oziroma me niso pustili ravnodušne. Na podlagi tega sem izločila še naslednja prozna dela: Kersnik – Kako je stari Molek tatu iskal, V zemljiški knjigi in Mamon, Tavčar – Antonio Gledević, Murnik - Zaspane, Mencinger – Moja hoja na Triglav, Jurčič – Cvet in sad, Detela – Malo življenje, Vest in zakon in Žrtev razmer ter Fran Maselj - Podlimbarski – Gospodin Franjo.

Glede na vse zgoraj navedeno sem tako po svoji lastni izbiri v diplomsko delo uvrstila naslednja prozna dela:

- Janez Mencinger: Praven slučaj (1870),
- Janez Mencinger: Mešana gospoda (1881),
- Janez Mencinger: Vetrogončič (1860),
- Janez Mencinger: Abadon (1893),
- Josip Jurčič: Dva prijatelja (1865),
- Josip Jurčič: Deseti brat (1866),
- Josip Jurčič: Hišica na strmini (1869),
- Josip Jurčič in Janko Kersnik: Rokovnjači (1881),
- Janko Kersnik: Ciklamen (1883),
- Janko Kersnik: Agitator (1885),
- Janko Kersnik: Jara gospoda (1893),
- Janko Kersnik: Gospod Janez (1884),
- Janko Kersnik: Rošlin in Vrjanko (1889),
- Janko Kersnik: Testament (1887),
- Janko Kersnik: Otroški dohtar /Kmetske slike/ (1891),
- Ivan Tavčar: Cvetje v jeseni (1917),

- Ivan Tavčar: Mrtva srca (1884),
- Rado Murnik: Brat (1918),
- Josip Vošnjak: Prvi poljub (1873),
- Jakob Alešovec: Iz sodnijskega življenja (1874): Poštne nakaznice, Poštarica na Prelazu, Ponarejeni bankovci, Policijski komisar, Mati ga izda, Sodba večne pravice, Iz globočine morja, Iskren zagovornik,
- Anton Koder: Zvezdana (1883),
- Fran Govekar: V krvi (1896),
- Fran Detela: Tujski promet (1912),
- Fran Detela: Trojka (1897),
- Fran Gestrin: Iz arhiva (1890).

Največkrat je v svoja prozna dela pravnike kot literarne like uvrstil Janko Kersnik. To zagotovo ni naključje, saj je kot notar nedvomno dobro poznal življenje in delo sodnikov, odvetnikov in notarjev, s katerimi je prihajal v stik pri svojem delu. Med obravnavanimi književniki sta bila pravnika tudi odvetnika Ivan Tavčar in Janez Mencinger.

3.2 PRAVNIKI KOT GLAVNE IN STRANSKE OSEBE V OBRAVNAVANIH PROZNIH DELIH

3.2.1 SPLOŠNO

Ob podrobnejši analizi obravnavanih proznih del druge polovice 19. stoletja in začetka 20. stoletja sem ugotovila, da pravniki v književnih delih opravljajo poklice, kot so: sodnik, sodniški koncipient, advokat oziroma odvetnik, odvetnikov koncipient, notar, državni pravdnik, nekateri so še študenti prava, drugi pa so v omenjenih proznih delih poimenovani zgolj kot pravniki, pravoslovci oziroma juristi. Nekatere od njih je v svojih Ljubljanskih slikah na zanimiv, realističen, ob tem pa še duhovit način predstavil Jakob Alešovec. Eni izmed navedenih slik je dal naslov Jezični doktor, v njej pa je predstavil tri »pravniške poklice« tedanjega obdobja: advokata oziroma jezičnega doktorja (*homo processarius*), bilježnika ali notárja (*advocatus privilegio sigilli*) in odvetniškega oziroma notarskega koncipienta (*candidatus processarius nec non capellanus advocatorius vel notariatorius*). Alešovec trdi, da se jezični doktor »naredi iz dijaka, kakor buba iz gosenice in ta buba se imenuje koncipijent.« Slednji lahko samostojni odvetnik postane šele po sedmih letih, ko

»ume razne paragrafe okrog prstov ovijati.« Koncipient je dejansko odvetniški in notarski pripravnik, ki so ga po navadi zaradi sicer že doseženega doktorata največkrat poimenovali »doktorski kaplan«. Opravljal je delo svojega predstojnika: »včasih se po njegovi spretnosti ceni celo vrednost pisarne /.../ Takemu „šef“ le podpisuje in jemlje odgovornost za njegove grehe na svoje rame.«

Jezični doktor, pravi Alešovec, je v svoji pisarni neomajen vladar, »živi ob dolgih računih, ki se imenujejo „ekspenzari“, ktere plačujejo hudobni in nevedni, pa tudi dobri in pošteni ljudje, zadnji večidel le zavoljo prvih. /.../ Pravde, ki jih doktor imá, so dvojne vrste: civilne in kazenske.« Civilne pravde so boljše plačane, odvetnik pa se samostojno odloča, ali bo zastopanje v določeni pravdi prevzel ali ne. Pri kazenskih zadevah je bilo drugače. Največje nepridiprave, zločince, tiste, ki imajo »priti v Žabjek ali pa na Grad«, in ki niso imeli denarja za svojo obrambo, so takratni odvetniki (tako kot danes) morali zastopati »ex offio« oziroma po uradni dolžnosti /.../ »Če pa je tak kandidat za ječo še zmožen plačila – ne glede na to, bo li dobil ali zgubil, se poprime njegove reči z vso svojo govorniško in juristično močjó in če je klijent še tako črn, vedel bo najti na njem vendar še kaj belega in hvale vrednega; ni treba, da bi to sam verjel, da le sodnija ali porotniki verjamejo. Če je v kakem paragrafu le kaka luknja, brž jo stakne, da bi njegov klijent skoz njo ušel, in čeravno je zatoženec tudi po njegovih mislih kriv, bo vendar ponosen na to, da ga je s svojo zgovornostjo in bistrumnostjo „izkopal“, in mu tudi reče: „vidiš, sreča tvoja, da sem te jaz zagovarjal, drugače bi bil ti gotovo obsojen /.../«

»Jezičnemu doktorju po opravili najbližnji in deloma še nad njim je bilježnik ali notár (*advocatus privilegio sigilli*). Še pred malo leti je bil ta mož veliko manj potreben, nego zdaj. A po novi postavi nobena pogodba večje obširnosti ne veljá, če ni pri notarju spisana ali vsaj podpisana in s pečatom potrjena. S tožbami se ne peča, on ima le mirne „stranke“ in če se v njegovi pisarni razbesedijo in pričkajo, jim to zaračuni po uri. Pri njem se „delajo pisma“, ženitvanska, prodajalne, izročevalne pogodbe, odstopninska pisma in še marsikaj družega, na čemer mora biti kolek (štempelj). Oporoke (testamente) dela tudi po hišah, isto tako izvršuje zapuščine, vodi razprodaje, hrani rodbinska pisma in skrivnosti itd. /.../ V družbinskem, javnem in političnem življenju je podoben advokatu – le s tem razločkom, da če je naroden, se delajo pri njem tudi slovenska pisma, ako jih „stranka“ zahteva; če je nemškutar, stori to nerad in le, če se spleča, in si še potem roke umije. /.../ Doktorske diplome mu ni treba, že lahko brez nje opravi in „stranke“ mu vendar pravijo „doktor“, pa se vsak drugi tudi prikupi, ako ga ogovori za „doktorja“, če prav to ni. Splošno pa je tudi on le zato na svetu, ker ljudje drug drugemu ne zaupajo. Če bi povsod veljala še „mož beseda“, bi tudi njega treba ne bilo,

ker se na gole in poštene roke ne pritiskajo pečati in besedi od možaka možaku dani ni treba legaliziranja ne koleka.« (Alešovec 1879) Alešovčevi trditvi o pomembni vlogi notarjev pritrjuje tudi naslednji odlomek iz Detlovega *Tujskega prometa*: »Uro imate časa, gospod Strada,« je sklenil, »da se odločite. Če pristanete na kupno ceno, se popeljeva **k notarju**.« »Že velja, gospod Korbin,« je dejal Strada, in udarila sta si v roke. »Enkrat se dobi, enkrat izgubi; tako gre kupčija.« Ivan je dal napreči, naložil gospoda Strado, ukazal hlapcu, naj vozi hitro, in vozič je oddrdral proti bližnjemu mestu. Komaj pa so se bili odpeljali popoldne v kočijah in z omnibusom veseli gostje proti Mrzli grapi, sta se že pripeljala **od notarja** nazaj Ivan Korbin in gospod Strada.

Kakšna je bila vloga notarja, pa je razvidno tudi iz Mencingerjevega dela *Vetrogončič*, ko je pred navzočimi Dankoviči, Vetrogončičem in Medjo potrdil in zapisal ženitovanjsko pismo.

3.2.2 PRAVNIKI KOT GLAVNI PROTAGONISTI OBRAVNAVANIH PROZNIH DEL

Med sodniki sem v izbranih proznih delih našla naslednje glavne protagoniste: *Andrej Vrbanoj* (Kersnik: Jara gospoda), *preiskovalni sodniki* (Alešovec: Poštne nakaznice, Poštarica na Prelazu, Policijski komisar, Sodba večne pravice, Iskren zagovornik, Iz globočine morja), *pomožni preiskovalni sodnik* (Alešovec: Mati ga izda), *okrajni sodnijski pristav* (Alešovec: Ponarejeni bankovci), *sodnik* (Jurčič: Dva prijatelja).

Med odvetniki so naredili name močan vtis *dr. Pavlin* (Kersnik: V zemljiški knjigi), *dr. Ivan Hrast* (Kersnik: Ciklamen), *Janez Kosem* (Tavčar: Cvetje v jeseni), *dr. Karol Pajk* (Govekar: V krvi) in *Ivan Jelenovec* (Jurčič: Hišica na strmini), med odvetniškimi pripravniki oziroma koncipienti pa *Andrej Koren* (Kersnik: Agitator) in *dr. Ljuboslav* (Vošnjak: Prvi poljub).

Med glavnimi protagonisti izbranih del pa najdemo tudi juriste, pravnike, pravoslovce in študente prava, in sicer: *jurista* (Mencinger: Praven slučaj), *pravnika Pavla Sirca* (Gestrin: Iz arhiva), *pravoslovca Kolovskega* (Koder: Zvezdana), *študenta prava na Dunaju, Pavla pl. Lukiča* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko) in *študenta prava Otona Javornika* (Murnik: Brat).

Med številčno najšibkejše zastopane glavne protagoniste iz serije pravniških poklicev pa sodi poklic notarja: *beležnik Tilen Vogljanin* (Janez Mencinger: Mešana gospoda).

Glavni liki so v obravnavanih proznih delih največkrat navedeni po imenu in priimku (advokati: *dr. Ivan Hrast, Janez Kosem, dr. Karol Pajk, Ivan Jelenovec*, odvetniški koncipient *Andrej Koren*, sodnik *Andrej Vrbanoj*, jurist *Ivan Jelenovec*, pravnik *Pavel Sirec*, študent prava na Dunaju *Pavel pl. Lukič*, beležnik *Tilen Vogljanin*), v nekaj primerih zgolj po priimku

(advokat *dr. Pavlin*, odvetniški pripravnik – pravoslovec *Kolovski*) ali po imenu (odvetniški koncipient *dr. Ljuboslav*). V nekaj primerih pa so glavni protagonisti imenovani zgolj po svoji poklicni funkciji, npr. *preiskovalni sodniki*, *pomožni preiskovalni sodnik*, *okrajni sodnijski pristav* v kriminalnih zgodbah Jakoba Alešovca, *sodnik* v Jurčičevem Testamentu, Mencingerjev *jurist* v Pravnem slučaju in *pravnik* v Murnikovem Bratu.

3.2.3 PRAVNIKI KOT STRANSKE OSEBE V OBRAVNAVANIH PROZNIH DELIH

V vseh prebranih proznih delih sem našla naslednje stranske like, ki sodijo v krog pravniških poklicev:

1. **sodniki**: *okrajni sodnik Peter Vran* (Kersnik: Gospod Janez), *sodnik* (Kersnik: Testament), *sodnik* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), *sodnik – otroški dohtar* (Kersnik: Otroški dohtar), *sodnik Majaron* (Kersnik: Agitator), *mladi neoženjeni sodnik* (Kersnik: Agitator), *sodnik, pred tem sodni adjunkt Pavel* (Kersnik: Jara gospoda), *sodnik* (Kersnik: Jara gospoda), *mlad preiskovalni sodnik* (Alešovec: Mati ga izda), *sodnik* (Govekar: V krvi), *sodnik v Lukovcu*, *gospod Kremen* (Tavčar: Mrtva srca), *okrajni sodnik* (Jurčič: Cvet in sad), *cesarski sodnik*, *gospod Mežon* (Jurčič: Deseti brat), *preiskovalni sodnik* (Mencinger: Abadon), *sodnik* (Detela: Malo življenje), *sodnik* (Detela: Svetloba in senca), *sodnik* (Detela: Tujski promet), *sodnik* (Gestrin: Iz arhiva);
2. **sodnijski adjunkt** (Kersnik: Agitator);
3. **mlad sodnijski praktikant**: *Dolar* (Alešovec: Iz globočin morja);
4. **sodni odvetnik oziroma sodni svetovalec**: *Grdinič* (Govekar: V krvi), *umirovljeni sodni svetovavec oziroma sodnik*, *gospod Urban* (Detela: Trojka);
5. **sodni aktuar, pisar**: *Karl Zlatič* (Jurčič: Hišica na strmini);
6. **predsednik sodišča** (Alešovec: Iskren zagovornik);
7. **odvetniki in zagovorniki**: *odvetnik v Ljubljani* (Kersnik: Testament), *odvetnik dr. Ivan Hrast* (Kersnik: Agitator), *odvetnik dr. Strel* (Govekar: V krvi), *trije odvetniki, doktorji Jan Pfajfer, Matija Patricius in Julij Tencius* (Jurčič: Ivan Erazem Tatenbah), *odvetnik dr. Feuchtmann* (Murnik: Zaspane), *odvetnik* (Vošnjak: Prvi poljub), *odvetnik* (Alešovec: Ponarejeni bankovci), *odvetnik vdove Reberjeve* (Alešovec: Mati ga izda), *odvetnik* (Alešovec: Sodba večne pravice), *dr. Grabar* (Alešovec: Iskren zagovornik), *ljubljski advokat dr. Janez Burger* (Kersnik/Jurčič: Rokovnjači),

- odvetnik* (Mencinger: Abadon), *dr. Lovro Toman* (Mencinger: Moja hoja na Triglav), *zagovornik* (Mencinger: Abadon);
8. **odvetniški koncipienti**: *dr. Vid Božan* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), *Andrej Koren*, *koncipient pri odvetniku Hrastu* (Kersnik: Ciklamen), *dr. Božidar Orel*, *koncipient pri advokatu Andreju Žrjavu* (Gestrin: Iz arhiva);
 9. **pravdni pomočnik**: *dr. Medja* (Mencinger: Vetrogončič);
 10. **notarji**: *notar* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), *notar Božidar Koprivec* (Kersnik: Agitator), *notar Valentin pl. Mali* (Kersnik: Jara gospoda), *notar* (Mencinger: Vetrogončič), *notar Ferdinand Sodar* (Tavčar: Mrtva srca);
 11. **državni pravniki, državni pravniki, javni tožitelji**: *dr. Jug* (Kersnik: Jara gospoda), *državni pravdnik* (Alešovec: Sodba večne pravice), *državni pravdnik* (Alešovec: Iskren zagovornik), *javni tožitelj* (Mencinger: Abadon), *državni pravnik* (Mencinger: Abadon);
 12. **pravniki – juristi**: *mlad jurist* (Kersnik: Jara gospoda), *Fernando Gozze* (Tavčar: Antonio Gledevič), *mladi pravnik* (Murnik: Brat);
 13. **študenti prava**: *Radivoj Čuk*, *drd. iur* (Detela: Trojka), *dr. Vladimir Dragan* (Detela: Trojka);
 14. **mladi pravniški vajenci** (Mencinger: Abadon).

Med stranskimi liki so vsekakor najbolj zastopani sodniki (24), v krog katerih sem štela tudi sodne adjunkte, sodnijske praktikante, sodne odvetnike, svetovalce in pisarje. Za slednje velja, da so bili prvi »učeni«, tj. pravniško izobraženi, kar je največkrat pomenilo, da so znali brati in pisati (Škrubej 2005). Petnajst od njih je poimenovanih zgolj po svoji poklicni funkciji, dva po imenu in priimku, vključno s poklicno funkcijo, sedem s priimkom in poklicno funkcijo, dva pa z imenom in s poklicno funkcijo. Sodnikom sledijo odvetniki in odvetniški koncipienti (19), pri čemer se zagovornik kot odvetnik v kazenskem postopku omenja dvakrat, in sicer v Mencingerjevem Abadonu in Alešovčevem Iskrenem zagovorniku (dr. Grabar). Pet odvetnikov oziroma zagovornikov je omenjenih le po poklicni funkciji, eden po poklicni funkciji in kraju delovanja (odvetnik v Ljubljani), eden po poklicni funkciji in stranki (odvetnik vdove Reberjeve), dva po imenu in priimku, poklicni funkciji in delodajalcu (dr. Božidar Orel – koncipient pri advokatu Andreju Žrjavu in Andrej Koren – koncipient pri odvetniku Hrastu), sedem po imenu in priimku ter poklicni funkciji, trije po priimku in poklicni funkciji. Državne pravdnike kot like praviloma srečamo le v Alešovčevih slovenskih

kriminalnih povestih *Iz sodnijskega življenja*, »mikavnih povestih iz življenja hudodelnikov, po spominu starega pravnika«. ²⁸

Glede na sorazmerno veliko število stranskih pravniških likov se bom v nalogi osredotočila predvsem na tiste, ki kljub svoji »stranski vlogi« prispevajo svojevrsten pečat k razvoju dogodkov bodisi zaradi svojih značajskih lastnosti bodisi zaradi svojega odnosa do življenja, dela, družbenega dogajanja ali do žensk itd. V svojo analizo sem tako vključila naslednje stranske pravniške like:

- med sodniki, sodnijskimi adjunkti, praktikanti in sodnimi pisarji: *okrajnega sodnika Petra Vrana* (Kersnik: Gospod Janez), *sodnika* (Kersnik: Testament), *sodnika* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), *sodnika – otroškega dohtarja* (Kersnik: Otroški dohtar), *sodnika Majarona* (Kersnik: Agitator), *sodnika, pred tem sodnega adjunkta Pavla* (Kersnik: Jara gospoda), *sodnika v Lukovcu, gospoda Kremena* (Tavčar: Mrtva srca), *cesarskega sodnika, gospoda Mežona* (Jurčič: Deseti brat), *sodnika* (Detela: Tujski promet), *sodnika* (Gestrin: Iz arhiva), *sodnijskega adjunkta* (Kersnik: Agitator), *mladega sodnijskega praktikanta Dolarja* (Alešovec: Iz globočine morja), *umirovljenega sodnega svetovavca oziroma sodnika, gospoda Urbana* (Detela: Trojka) in *sodnega aktuarja Karla Zlatiča* (Jurčič: Hišica na strmini);
- med odvetniki, zagovorniki in odvetniškimi koncipienti: *odvetnika dr. Ivana Hrasta* (Kersnik: Agitator), *odvetnika dr. Strela* (Govekar: V krvi), *odvetnika* (Vošnjak: Prvi poljub), *odvetnika vdove Reberjeve* (Alešovec: Mati ga izda), *odvetnika* (Alešovec: Sodba večne pravice), *dr. Grabarja* (Alešovec: Iskren zagovornik), *ljublanskega advokata dr. Janeza Burgerja* (Kersnik/Jurčič: Rokovnjači) in odvetniške koncipiente *dr. Vida Božana* (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), *Andreja Korena*, koncipienta pri odvetniku Hrastu (Kersnik: Ciklamen), in *dr. Božidarja Orla*, koncipienta pri advokatu Andreju Žrjavu (Gestrin: Iz arhiva);
- med notarji: *notarja Valentina pl. Malija* (Kersnik: Jara gospoda), *notarja Božidarja Koprivca* (Kersnik: Agitator), *notarja* (Mencinger: Vetrogončič) in *notarja Ferdinanda Sodarja* (Tavčar: Mrtva srca);
- med študenti prava: *Otona Javornika* (Murnik: Brat), *Radivoja Čuka, drd. iur* (Detela: Trojka) in *dr. Vladimirja Dragana* (Detela: Trojka).

Predmet moje analize niso državni pravniki, saj so v izbranih delih največkrat zgolj omenjeni (dr. Jug v Govekarjevi V krvi, državni pravdnik v Alešovčevem Iskrenem

²⁸ Neža Zajc.

zagovorniku, ki mu preiskovalni sodnik preda spis zaradi vložitve obtožbe, ter državni pravniki v Tavčarjevem utopičnem romanu 4000).

3.3 RABA POIMENOVANJA PRAVNIK, ODVETNIK, NOTAR, TOŽILEC V OBRAVNAVANIH DELIH IN MEDSEBOJNO NAZIVANJE

»Že skupina besed pravo, pravda, pravica izhaja iz skupnega izvora »tisto, kar je prav«. Ta prvotni pomen je omogočil, da je smisel »prav« prerasel v raznih slovanskih jezikih in raznih izpeljankah v obsežno pravno terminologijo /.../« (Vilfan 1996: 25) Vendar se pravnik kot nadpomenka različnih pravniških poklicev v obravnavanih delih pojavlja izjemno redko. Našla sem ga v delu Jakoba Alešovca *Poštarica na Prelazu*, v katerem žandar pravi preiskovalnemu sodniku: »Gospod pravnik! Naznanjam, da se je zgodilo težko telesno poškodovanje.« O pesniku Prešernu kot pravniku je pisal tudi Janez Mencinger, pravnik Pavel Sirec pa je tudi glavni protagonist Gestrinove povesti *Iz arhiva*. Večkrat je za poklic pravnika v obravnavani literaturi druge polovice 19. stoletja uporabljeno poimenovanje jurist (Murnik: Brat: »bojeviti jurist«; Kersnik: V zemljiški knjigi: »Ah, vi juristi /.../«; Mencinger: Praven slučaj: »izvrsten praktičen jurist«; Alešovec: Policijski komisar: »/.../ ne kot s sodnikom ali uradno osebo, marveč kot juristom /.../«; Jurčič: Hišica na strmini: »Bil je sicer tudi jurist /.../«; Detela: Trojka: »/.../, da bi pritegnil jaz kot jurist juristu /.../« Najpogosteje sem v izbranih delih bodisi kot glavne bodisi kot stranske osebe našla sodnike. Besede, kot so soditi, sodni, sodba, najdemo že v staroslovanskem pravu (Brižinskih spomenikih, Celovškem ali Rateškem rokopisu, Starogorskem rokopisu), v Registru Dalmatinove Biblije pa že najdemo tudi poimenovanja za sodnike: *Rihtar* (*Crajnŕki*), *ŕudez* (*Slovenski, Besjazhki*), *ŕudaz* (*Hervazki, Dalmatinŕki*) (Škrubej 2005: 4).

Iz izbranih del navajam nekaj primerov poimenovanj sodnikov:

- »Jaz sem sodnik, okrajni sodnik za ta svet – ti pa delaš za – onega.« (Kersnik: Gospod Janez)
- »Potrpite, gospod sodnik,« je rekel glasno, »še eno suktnjo imam tam v svoji sobi.« (Kersnik: Testament)
- »Prosim, gospod sodnik, ki ste otroški dohtar, dajte mi to pisano, da ne dovolite možitve moji – naši Manici.« (Kersnik: Kmetske slike/Otroški dohtar)

- »Izvrstno je bilo to, gospod sodnik!« kliče že sredi druge sobe, ugledavši sodnika korakajočega mimo vrat. (Kersnik: Ciklamen) »Dobro jutro, gospod sodnik!« zakliče mlad mož, pomolivši glavo skozi vrata. (Kersnik: Jara gospoda)
- Vendar tudi to je zdajci ustavil Kračev Minče, stopivši v sobo z glasnim vzklikom: »Sodnik je tukaj!« (Kersnik: Jara gospoda)
- »Gospod preiskovalni sodnik, strašno hudodelstvo! Poštna hiša na Prelazu je oropana in liči poštarice na prav strašen način – zaklana.« (Alešovec: Iz sodnijskega življenja/Poštarica na Prelazu)
- »Tega mi ni bilo treba opomniti, gospod sodnik, jaz bi vam bil tako vse povedal, kar vem.« (Alešovec: Iz sodnijskega življenja/Ponarejeni bankovci)
- »Gospod sodnik«, prične Komar in vstane, »prosim vas, storite vse, kar morete, da se najde goljufica in denar, a prvo denar. Jaz obljubim tistemu, ki mi pomaga zopet do denarja, 1000 gold.« (Alešovec: Iz sodnijskega življenja/Sodba večne pravice)
- »Zahvaljujem se vam lepo, gospod sodnik, za vašo dobrotnost.« (Jurčič: Deseti brat)
- »Gospod sodnik, ali ste že naročili pri mesarju meso za guljaš?« vprašal je Koprivec sodnika, ki je prevzel nekako rediteljstvo. (Gestrin: Iz arhiva)
- »Ah, gospod sodnik, ni ga in ne bo ga več!« reče mi Lojzova hišna v solzah. (Jurčič: Dva prijatelja)

Kot drugi najpogostejši iz vrste pravnih poklicev se v izbranih delih pojavljajo odvetniki. Slovenska beseda odvetnik izhaja iz latinske besede »advocatus«. V splošnem pomenu se jo razume kot pomočnik, specifično pa v pomenu nemški »vogt« in v modernem pomenu advokat.²⁹ Temelji odvetništva na Slovenskem so bili postavljeni že v 15. stoletju. Na Štajerskem se je zastopnik stranke imenoval besednik. Omenjeno poimenovanje za odvetnika sem zasledila le v delu Rokovnjači: »So bili perpelani brez železja, ne zvezani, inu s svojimi besedniki.« Pisci obravnavanih literarnih del odvetnike poimenujejo zelo različno: advokat, doktor,³⁰ dohtar, jezični dohtar ali pravdni dohtar, to je razvidno iz nekaterih izbranih spodnjih povedi:

- »Bog vas živi, gospod odvetnik! – Nadejam se, da me odslej posetite večkrat. Ako želite, vam pripravim imenitno nevesto!« (Govekar: V krvi)

²⁹ Renato Korošec, *Primerjava slovenskega zakona o odvetništvu s hrvaškim zakonom s poudarkom na odvetnikovi upravičenosti za dostop do različnih podatkov (10. člen)*, 8.

³⁰ star. odvetnik, advokat (SSKJ).

- »Lepa hvala, gospod odvetnik, začne Grabec, denes ne pridem zavoljo nobene tožbe.« (Vošnjak: Prvi poljub)
- »To je pa moj stari prijatelj, doktor Hrast, advokat tukaj v Borju,« dejal je veselo Bolè ter potem obrnivši se k onemu, nadaljeval: »Gospa Ilovska!« (Kersnik: Ciklamen)
- »Lepe reči to, gospod doktor! Vi si menda tudi glavo zdravíte, kakor Pavel! Toda Vi v zraku, on v postelji!« (Kersnik: Rošlin in Vrjanko)
- »Vzemite to cvetko, doktor! Ali veste kakov pomen ima?« (Kersnik: Ciklamen)
- »Gospod doktor,« je začela nato ona resno, a ljubeznivo, »tudi jaz sem srečna, nepopisno srečna v tej ljubavi, v tej grešni ljubavi.« (Govekar: V krvi)
- »Koliko časa, gospod doktor že zahajate v našo hišo?« me je vprašala naposled z nekako resnostjo. (Tavčar: Cvetje v jeseni)
- »Gospod doktor, ne šalili bi se z menoj, ako bi vedeli, kaj sem denes uže prebila!« (Mencinger: Mešana gospoda)
- »Gospod doktor, gospod doktor Čuk! Bog vas sprimi!« klical je gospod Majer izpod kostanja in molil mu obe roki naproti. (Detela: Trojka)
- »Bojiš se dohtarja, ker misliš, da je bogve kako visok človek.« (Tavčar: Cvetje v jeseni)
- »Vertnarja igra«, odgovarja Vetrogončič, »dohtar Medja.« (Mencinger: Vetrogončič)
- Očividno je bilo, da hoče z mano govoriti. Meta je odšla, Kalar pa je prišel: »Jezični dohtar, kaj?« (Tavčar: Cvetje v jeseni)
- »Doktor, ti jezični doktor,« kliče že med vrati; pusti akte in pravde in meč pravice vtekni za omaro. (Kersnik: Ciklamen)

Zgornje povedi nazorno kažejo, da je v izbranih delih odvetnik največkrat poimenovan z doktor ali dohtar. Beseda dohtar pomeni odvetnik, advokat /.../, v obravnavanem pomenu je še v starinskih izrazih: besedni dohtar, jezični dohtar, pravdarski dohtar, v katerih prilastki kažejo na tipične lastnosti odvetniškega poklica.³¹ Zanimivo je, da Vošnjak v svojem delu Prvi poljub enega od svojih protagonistov ves čas imenuje gospod odvetnik, na primer Kersnik pa svoje odvetnike skoraj brez izjeme poimenuje z besedo doktor. Pri analizi del sem zasledila, da se literarni junaki v obravnavanih literarnih delih nazivajo z besedo gospod in njihovo poklicno funkcijo: gospod doktor, gospod odvetnik, gospod sodnik, gospod koncipist, gospod adjunkt ... Pristavek gospod pred poklicno funkcijo je po moji oceni odraz globokega

³¹ Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, 175.

spoštovanja do pravniškega poklica, o čemer v današnjem času, ko gre pogosto za brezobzirno kritiziranje pravosodja in vsega, kar je povezano z njim, ni več mogoče govoriti. Akterji izbranih literarnih del se načeloma vikajo, razen kadar gre za intimna, prijateljska, sorodstvena razmerja, to kažejo naslednje povedi:

- »Pavel – Pavel! Ti – vi ste?« (Ana Vrbanoj sodniku Pavlu, nekdanjemu ljubimcu, Kersnik: Jara gospoda)
- »Ah, Karol, pusti me tukaj – v vili! Strašno me boli glava – jedva sem se doslej vzdržala!« (Tončka možu, advokatu Karolu Pajku, Govekar: V krvi)
- »No, Andrej, ali ne bodeš trčil?« vzklikne notar Valentin, ki je bil spričo raznega popoldanskega veselja že ves rdeč v lice. (notar Valentin sodniku Vrbanaju, nekdanjemu sošolcu, Kersnik: Jara gospoda)
- »Ne jezi se, Tinče!« zasmee se Pavel. (sodni adjunkt Pavel sošolcu notarju Valentinu, Kersnik: Jara gospoda)
- »Oh, Vladimir, Vladimir!« razveselil se je Radivoj, »okleni se me; jaz te ponese dol v vas!« (Radivoj Čuk, svojemu prijatelju iz mladostnih in študentskih let Vladimirju Draganu, Detela: Trojka)
- »Ti otrok, ti,« tarnala je in kimala podobicam, »zakaj si mi to naredil!« (mama mrtvemu Vladimirju Draganu, Detela: Trojka)

Največ pravniških poklicev na enem mestu pa sem zasledila v Mencingerjevem utopičnem romanu Abadon, ki ga sicer podrobno ne analiziram. V njem sem našla skoraj ves spekter poimenovanj pravniških poklicev: pravnike, sodnika, preiskovalnega sodnika, javnega tožitelja, javnega obtožitelja, javnega obtožnika, odvetnika, zagovornike, državnega pravnika, državnega pravdnika in mlade pravniške vajence, pri čemer je očitno, da tako za državnega tožilca (javni tožitelj, javni obtožitelj, javni obtožnik) in državnega pravobranilca (državni pravdnik, državni pravnik) uporablja več različnih poimenovanj, pri čemer pa ni jasno, ali je te termine jemal iz narodnega jezika ali pa so različna poimenovanja istega poklica zgolj posledica njegove nedoslednosti. Ob tem nisem mogla še mimo enega zanimivega Mencingerjevega poimenovanja. Omenja človeške sodnike, ki »po časnih zakonih odločajo o življenji in prostosti, o pravici in imovini svojega bližnjika«, za sodišče pa pravi, da je »svetišče zemeljske pravice«. Zanimiva poimenovanja, npr. *vojinski sodniki*, *besedniki*, *besedni dohtarji*, *pravdna dohtarja*, *zagovarjavci* ..., pa je zaslediti tudi v Jurčič-Kersnikovih Rokovnjačih.

3.4 ZUNANJA PODOBA, NAVADE IN STAROST IZBRANIH LITERARNIH LIKOV

Precejšnjo pozornost so avtorji izbranih literarnih del posvetili tudi zunanjemu videzu svojih literarnih junakov – pravnikov. Pri tem najbolj izstopa Janko Kersnik. Kot elegantne može je opisal naslednje svoje junake: okrajnega sodnika Petra Vrana v Gospodu Janezu (»... eleganten, gosposko opravljen mož ...), odvetniškega koncipienta dr. Vida Božana v Rošlinu in Vrjanku (»... vsa zunanja oprava njegova je kázala moža, ki je vujen boljših krogov in boljše družbe ...«), odvetnika dr. Ivana Hrasta v Ciklamnu (»Bil je primeroma še mlad mož /.../ živahnega gibanja in v svoji vnanjosti eleganten.«), odvetniškega kandidata Andreja Korena v Agitatorju (»Tudi njegova zunanja oprava je bila sedaj elegantna, kakor se spodobi odvetniškemu kandidatu.«). Medtem ko je v Ciklamnu in Agitatorju zunanji podobi svojih junakov namenil precejšnjo pozornost, pa se je tej skoraj povsem izognil v Kmetiskih slikah in Jari gospodi. V slednji pojasni le, da je sodnik Andrej Vrbanoj »velik, krepak, moškega resnega vedenja«. Kot nekakšno karikaturu je Tavčar opisal notarja Ferdinanda Sodarja: »Pred seboj opazi malo osebo v fraku in lakiranem obuvalu, ki se je svetilo kakor srebro. Ta oseba si je česala globoko na čelo svoje lase, kakor je bilo nekdanj pri otrocih navada, da je bil obraz videti kakor brez čela. Temu možu so se cedili lasje od dišav in na prsi si je bil nekje nateknil rdečo rožo. Pri vsakem koraku so se na nogah prikazovale krvavordeče nogavice. Bil je to elegantno-modern človek! Na fraku je nosil še celo rumene, zlate gómbes, da je bilo z ničevno svojo fiziognomijo v resnici podobnejši lakaju nego spretnemu in priljubljenemu plesavcu.« Med elegantnimi možmi pa sem v naboru obravnavanih literarnih junakov zasledila še naslednje: odvetnika dr. Karola Pajka, glavnega protagonista Govekarjevega romana V krvi (»Doktor Pajk je bil lep mož /.../. Nosil se je vedno po najnovejšem kroju fino in elegantno.«), advokata dr. Strelo iz že omenjenega Govekarjevega romana (»Bil je mlajši od Pajka, gigrsko eleganten, zraven pa kmetiško ošaben.«), beležnika dr. Tilna Vogljanina iz Mencingerjeve Mešane gospode (»Bil je gizdalin.«) in doktoranda Radivoja Čuka iz Detelove Trojke (»Poosebljena eleganca!« čudila se je na tiho gospa in gledala ga skozi lornjet. »Rokavice, kravata, manšete, vse po najnovejši šegi, celo zapestnico ima ...«). Kersnik pa je v Ciklamnu nekoliko kritičen do sodnika Majarona: »Oblekel se ni bil praznično, nego opravljen je bil z debelo lovsko suknjo, zeleno obrobljeno, in nosil škornje z golenicami čez kolena.« To svojo kritiko je Kersnik izrazil v naslednji povedi: »Pipo bi bil tudi lahko doma pustil! In črno suknjo bi bil tudi lahko oblekel! In te škornje! »Da se ne sramuješ!« šepetala je nejevoljno soproga njegova. A on se ni zmenil zato.« Obleka in z njo povezana eleganca

lahko pomagata k lepšemu videzu, vendar pa sama po sebi zagotovo še ne naredita osebnosti. Na to nas opozori Jurčič, ko o svojem prijatelju sodniku (Dva prijatelja) pravi: »Imel je po stari šegi ustrojeno suknjo z visokim navratnikom. Po starikavi in ponošeni obleki bi bil dejal, da je kak učenik v kateri šoli ali pa pisar v kaki kanceliji, toda to se mi je nevedno zdelo taki glavi; gospod je imel prevelike vednosti in prebister um za tako nizek posel.« O Jurčičevem sodniku Mežonu izvemo le, da je »debeluhast, rdeč mož velikega nosu in kratko ostriženih las.« Mencinger pa je svojega protagonista dr. Medjo opisal takole: »Ni ji zameriti, da ga ljubi, ker lep gospod je Medja. Siv klobuk z zelenim trakom in častno gamsovo brado mu pokriva černe lase, ki se mu kodrajo, kakor bi jih še vedno gorska burja vihrala. Oči so prijazne, obraz je okrogel z jamčico na bradi, vès obrit, da bi kdo ne sodil po bradi značaja. Glas je imel doneč, kakor izurjen pevec. Postave je bil čverste; visoke in lepo je bil vlit v zeleno lovsko obleko.«

Nikakršne pozornosti pa v zvezi z zunanjo podobo ni svojim »pravnikom«, zlasti preiskovalnim sodnikom, posvečal Jakob Alešovec v svojih kriminalnih zgodbah Iz sodnijskega življenja. O zunanji podobi pa ne izvemo ničesar tudi pri pravnem pomočniku dr. Medji in notarju (Mencinger: Vetrogončič), dr. Ljuboslavju (Vošnjak: Prvi poljub), odvetniku (Vošnjak: Prvi poljub), advokatu dr. Pavlinu (Kersnik: V zemljiški knjigi), sodniškemu adjunktju (Kersnik: Agitator), otroškem dohtarju (Otroški dohtar), juristu (Mencinger: Praven slučaj), pravoslovcu Kolovskemu (Koder: Zvezdana), sodniku v Lukovcu, gospodu Kremenu (Tavčar: Mrtva srca), sodniku (Detela: Tujski promet), umirovljenem sodnem svetovalcu, gospodu Urbanu (Detela: Trojka) in ljubljanskem advokatu dr. Janezu Burgerju (Kersnik/Jurčič: Rokovnjači).

Ob analizi zunanje podobe seveda nisem mogla mimo še ene značilnosti, ki je krasila izbrane literarne junake, tj. brade. Brada je že od nekdanj simbol močatosti in tudi ekonomske neodvisnosti.³² Predstavlja torej nekakšen statusni simbol moških. Med izbranimi literarnimi junaki so brade nosili: sodnik Peter Vran v Gospodu Janezu (»Dolga črna brada je zakrivala prišlecu pol obraza«), sodnik v Testamentu (»/.../ debel, sivobradat mož, oblastnega obraza, iz katerega je molel velik in malo rdečkast nos«), odvetniški koncipient dr. Vid Božan v Rošlinu in Vrjanku (»/.../ nosil je kratko pristriženo brado, ki je dobro pristojala njegovemu malo bledemu licu /.../«), advokat dr. Ivan Hrast v Ciklamnu (»Lepi obraz krasila mu je kratka temna brada in enakobarveni kodrasti lasje /.../«), sodnik Majaron v Ciklamnu (»Gosti sivi lasje in dolga bela brada ter živahne oči /.../«), odvetniški koncipient Andrej Koren v Agitatorju (»/.../ kratka rajava brada in njegovi dolgi, nazaj česani lasje /.../«),

³² Maja Kač, Lejla Švabić.

advokat dr. Karol Pajk V krvi (»Dolga črna brada mu je padala na široke prsi /.../«), advokat Janez Kosem iz Cvetja v jeseni (»Brada ti rase, pa vendar si Kosmov!« /.../ »Samo živina ima lase po celi glavi!« Moja brada, na katero sem toliko ponosen, ni bila vseč temu osatu! To so bile edine besede, katere je Meta tisti večer v družbi spregovorila.«), doktorand Radivoj Čuk v Trojki (»/.../ pogladil si je lepo, črno brado /.../«), dr. Vladimir Dragan v Trojki (»/.../ vihal si brke, gladil brado in prestavljal ščipalnik na nosu /.../«) in Karl Zlatič v Hišici na strmini (»Na svojo vselej skrbno česano in pristriževano bradico je bil gospod Zlatic lahko ponosen in noben mestni brivec svoji izpostavljeni voščeni glavi ne naredi tako lepih krožljatih las, kakor jih je v obilici on nad visokim čelom nosil.«). Največ bradatih pravniških likov najdemo v Kersnikovih književnih delih. Ob tem ne gre prezreti dejstva, da je tudi Kersnik sam nosil brado. Sicer pa je bil »temeljito obrit videz priljubljen skozi 18. stoletje, potem pa je od sredine proti koncu 19. stoletja ponovno v modi prevladala brada.«³³ Pri branju Kodrove Zvezdane pa sem našla zanimivo »teorijo«, ki je tudi meni najbolj blizu, zakaj naj bi nekateri možje nosili brade: »Kako se začudijo fantje, ko vidijo stopati raz voza prijaznega mladega gospoda s polno rumeno brado. Prav nič mu nimajo oporekati. Samo tista brada jim ni povšeči, sicer bi bil dobršen sicer. Pa že more takov biti, sklenejo naposled. Kdo vé, ali niso doktorji, kakoršen je Draganov Vratislav, primorani takovih brad nositi in ali niso zaradi tega tako hudo učeni.«

Kar nekaj izbranih pravnikov pa je bilo tudi kadilcev. Med njimi je bila najbolj priljubljena smotka. Koder nam v Zvezdani zaupa, da je imenitni gospodi bolj kot pipa vseč smotka: »Gospoda, akoravno imenitna, niti take svetloturničkaste pipe ne premore in rajši drage dišeče smodke puši, kakor da bi bilo kdo vé kaj posebnega v takovem pušenju.« Med ljubitelji kajenja sem v izbranih delih tako našla: odvetniškega koncipienta dr. Vida Božana (»Celó majorka se ni branila cigarete, katero ji je bil zavil doktor.«), advokata dr. Pavlina (»Njegov sosed pri mizi in do sedaj soigralec, advokat dr. Pavlin, vžigal si je vnovič svojo dolgo pipo in malo hudoben smehljal mu je zaigral okoli usten po prijateljevem ogovoru /.../ Doktor Pavlin pa si je vnovič tlačil pipo.«), advokata dr. Ivana Hrasta (»Tudi doktor je šel tja, a ker ni našel ugodne družbe, odložil je zopet svojo smotko ter se vrnil v salon /.../. Doktor pa je polagoma utrnil pepel od svoje smotke ter mignil z rameni; a smejal se ni.«), sodnika Majarona (»Kadil je dolgo leseno, s srebrom kovano pipo /.../«), odvetniškega koncipienta Andreja Korena (»Koren je molče sedel poleg in pušil smotko.«), notarja Božidarja Koprivca (»Notar Koprivec je dlesknil z jezikom in užigal smotko, katero je bil pri odhodu vzel s seboj.«),

³³ Povzeto po: <http://wol.jw.org/sl/wol/d/r64/lp-sv/102000046>.

Kersnikovega sodniškega adjunkta v Agitatorju (»Jaz bi tistega pinča tudi brcnil, ako bi se mi približal!« omenil je adjunkt in vžigal smotko; /.../ »Kaj, kaj, kako?« klical je sodnik, ki je sedel pri večerji, in celo zaspani adjunkt je odložil svojo smotko in strmel v koncipista.«), notarja Valentina (»Vedi, prijatelj,« nadaljeval je počasi, zažigajoč novo smotko, »tam v Zagorici napravljajo novo šolo in treba je bilo delati pogodbe in mimo vsega – župan neče, župnik neče, krajni šolski svet neče – no, pa o vsem tem govoriva kdaj drugič!«, /.../ Valentin pa je novič zažigal svojo pipo.«) sodnega adjunkta Pavla, oba iz Jare gospode (»Pri tem pa je nekam zamišljeno vžigal smotko, ki mu je ugasnila v zadnji minuti, ko se je razpravljala ta novost /.../. »Saj ne bode tako hudo!« meni Pavel in sede oblastno s tlečo smotko v ustih na majhno zofo v kotu sobe. /.../ Ko vstopi, že sedi Ančka pri mizi in se dela, kakor bi nekaj pisala, Pavel pa si vžiga ugaslo smotko.), doktoranda Radivoja Čuka (»Naj te spremim«, reče Radivoj ter se obrne. »Toda vraga, kaj tako hitiš! Biblioteka ti ne uide. Hočeš smotko? Hvala! Sedaj ne. Pa mi daj ti jedno! Človek je tako navajen tega strupa, da, se mu kar grlo suši brez kaje. Nimam ne jedne pri sebi, ne jedne. Razumeš? Nič ne dé, brate. Ali ga vidiš Turka, ki moli roko ven. Daj, kupi še meni jedno viržinko /.../«), upokojenega sodnega svetovalca, gospoda Urbana (»Svetovavec je nekoliko pomislil, otrešel pepel s smotke, bistro pogledal Vladimirja in zavzel se, kako more jurist zagovarjati to abotnost.«), advokata dr. Karola Pajka (»V svoji elegantni, z najbogatejšim komfortom opremljeni pisarnici sedeč in fino vonjajočo smotko pušič, je pisal dr. K. Pajk ravno deveti članek za »Narodnega prijatelja.«), preiskovalnega sodnika Iz globočine morja (»s pipo sem svojo sobo zelo zakadil«), okrajnega sodnika Petra Vrana (»Kaj?« dejal je zategnjeno Peter, pušič svojo smotko.«), sodnika iz Policijskega komisarja (»/.../, se zahvali tujcu in pomoli meni smotko /.../«), preiskovalnega sodnika iz Poštarice na Prelazu (»Ko sva se nekoliko okreščala, si prižgeva smotki /.../«) in sodnega aktuarja Karla Zlatiča (»Ko bi si Karel baš cigare ne bil prižigal, videl bi bil, da se je obličje njegovemu prijatelju /.../ pomračilo in mu sijalo z njega neko od srca sileče zaničevanje.«). Notar Valentin iz Jare gospode je kadil tako pipo kot smotke, ostali razen advokata dr. Pavlina, sodnika Majarona in Alešovčevega preiskovalnega sodnika pa so bili ljubitelji smotk. Slednje so bile v primerjavi s pipo veliko bolj imenitne (to ugotavlja tudi Koder). Zdi se, kot da so bile smotke nekakšen znak prestiža in pomembnosti, kajenje pa nekakšen statusni simbol in pot v odraslost, samostojnost in moškost, čemer pritrjuje tudi tale odlomek iz Kersnikovih Kmetjskih slik: »In morebiti je minilo že dvajset let, ko sem korakal tam s prvo svojo pipo in ponosno pihal sivi dim v čisti pomladanski zrak. To je bil pomenljiv korak do moževske emancipacije in bil sem si ga popolnoma v svesti, kajti do tedaj si s smotko ali pipo nisem upal drugam nego v temno goščo, kjer ni bilo nevarnosti, da bi me kdo

srečal ali videl. Pa tudi stari Mačkov oče je to zapazil v veliko mojo zadovoljnost, ker do tedaj se ni bil nikdar zmenil zame in me je menda le pipa v njegovih očeh tako povzdignila.«

Zanimiva je tudi ugotovitev v zvezi s starostjo obravnavanih junakov. Tudi v tem pogledu je Kersnik najbolj temeljit. Ko je predstavljal svoje protagoniste, je za večino od njih navedel tudi starost, na primer: »Imel je že morda trideset let, bil visoke, krepke rasti, črnolás in temnook.« (dr. Vid Božan, Rošlin in Vrjanko), »Bil je primeroma še mlad mož, morda malo preko trideset let /.../« (dr. Ivan Hrast, Ciklamen), »Imel je sedaj blizu trideset let in bil je bolj velike, nego srednje postave, koščen in vitek.« (Andrej Koren, Agitator), »Štiriintrideset let ima, lep je, velik, pameten, samo proti ženskam nekoliko – « (Andrej Vrbanoj, Jara gospoda). Eno oziroma dve leti mlajša od Vrbanoja, katerega součenca sta bila, sta tudi sodni adjunkt Pavel in notar Valentin: »Nesrečnež, toliko kakor jaz ali, recimo: eno, dve leti mlajši od Vrbanoja!« Za sodnika Petra Vrana (Gospod Janez) Kersnik sicer ni izrecno navedel, koliko let šteje, je pa zapisal: »Bila sta oba enake velikosti in tudi skoraj enakih let.« Primerjal ga je seveda z glavnim protagonistom župnikom Janezom, ki pa ga je predstavil takole: »Bil je — kakor smo že omenili – visokoraščen mož, malo preko trideset let, koščen in skoraj suh.« Glede na to je jasno, da je bil Peter prav tako star malo čez trideset let. Advokata dr. Pavlina (»Oba sta bila mlada moža in živela sta v malem trgu ob svoji praksi.«) in notarja Božidarja Koprivca (»mlad mož, majhne pa skoraj obile postave«) pa je Kersnik označil zgolj s pridevnikom mlad. Tavčarjev odvetnik Janez Kosem je imel osemintrideset let: »Teh osemintrideset let mi je tičalo neprijetno v kosteh.« Trideset let ima tudi Mencingerjev gospod Tilen Vogljanin (Mešana gospoda), najbolj imenitna oseba, novo imenovani beležnik za Vinovar in njegovo okolico (»Zdaj šteje trideset let; svoj gospod je in samec, ali da bolj jasno govorim, neoženjen.«). Enako število let je štel tudi dr. Božidar Orel, koncipient pri advokatu Andreju Žrjavu iz Detlove povesti Iz arhiva (»tridesetleten, plavolas mož z gladko obrito brado«). V Hišici na strmini izvemo, da ima Karl Zlatič sedemindvajset let (»In če je pregovor resničen, da v lepem telesu stanuje lepa duša, bil bi sedemindvajsetletni gospod Karel Zlatic, zdanji aktuar pri bližnjem uradu, lahko najblažja duša.«). Približno istih let je tudi njegov sošolec in sostanovalec iz vseučilišča, advokat Ivan Jelenovec. Najstarejši med izbranimi literarnimi junaki, za katere je mogoče ugotoviti njihovo starost, je bil »kakih šestdeset let star« sodnik iz Jurčičevega dela Dva prijatelja. Zanimivo je, da so torej skoraj vsi protagonisti stari okrog trideset let. Vendar ob tem ne gre prezreti dejstva, da je bila v drugi polovici 19. stoletja pričakovana življenjska doba pri ženskah okoli 53 let, pri moških pa 49. (Medved, Ciglar 2009: 15). Starost med trideset in štirideset let je v obravnavanem obdobju očitno pomenila najbolj ustvarjalno življenjsko obdobje.

3.5 DOM IN DELOVNO OKOLJE PRAVNIKOV

»19. stoletje v naši književnosti ni poznalo slavospevov tradicionalnemu mestu /.../. Naši pisatelji so uporabljali teme iz kmečkega življenja – prav nobena pesem, novela ali roman kot glavni kraj dogajanja ne upodablja mesta in zato tudi ne vsebuje opisov mest. Jurčič je sploh ves kmečki (oziroma kot nasprotje kmečkemu postavlja graščinsko), Levstik tudi upodablja nasprotje (slovenski) kmet – (dunajska) aristokracija in njeni lakaji, pri Kersniku nastopa jara gospoda v okolju malega trga in bližnje graščine, pri Tavčarju sicer v mestu živeči advokat beži domov, na kmete. Še celo Govekar, ki je posnemal francoski naturalizem, v romanu »V krvi« prikazuje nekakšno medlo, nedoločljivo okolje.«³⁴ Seveda pa ob vprašanju, kje so stanovali obravnavani literarni junaki, ne gre prezreti dejstva, da je v 19. stoletju prevladoval tip t. i. najemniških oziroma večstanovanjskih najemniških hiš. Praznih stanovanj je bilo očitno dovolj, o čemer priča tudi tale dialog iz *Jare gospode*:

»Kje bode stanoval?« vpraša poštar navidezno malomarno, toda na licu se mu vendar posveti nekovo skrivno, zvito veselje. Osem oči se sreča hkrati /.../. Spogledali so se pa štirje gospodje: oče Krača, ki je imel svojo hišo in prazno stanovanje, oba trgovca, ki sta tudi imela svoji hiši in takisto prazni stanovanji, in notar, ki je bil v istem prijetnem in zaeno neprijetnem položaju. »Hm – stanovanj dosti!« reče kontrolor. »Na izbiro!« pristavi oče Krača. »Saj se dobi tudi soba z zajtrkom vred!« meni davkar.

O tem, ali so bili izbrani liki lastniki hiš, stanovanj ali sob ali zgolj najemniki, v večini del ni mogoče ugotoviti. Najemnik je zagotovo bil Kersnikov okrajni sodnik Peter Vran v *Gospodu Janezu*, kar je sklepati iz naslednje povedi, ki jo je izrekel Petrov prijatelj duhovnik Janez: »Ko si boš uredil svoje stanovanje in svojo pisarno na Križu, ko boš oblasten gospod sodnik – kako mirno ti bodo tekle ure; še mar ti ne bode, da bi me zopet obiskal, če ne bom siloma privel te semkaj.« Najemniki stanovanj so bili tudi dr. Ivan Hrast (Ciklamen in Agitator), notar Božidar Koprivec in odvetniški koncipient Andrej Koren iz Agitatorja. Za slednja izvemo, da sta stanovala v isti hiši (»Ločila sta se na temnem mostovži in odšla vsak v svojo sobo.«). Razen notarja Valentina, ki je imel svojo hišo, so bili vsi ostali pravniški liki *Jare gospode* najemniki. V prvem poglavju omenjenega književnega dela izvemo, da imajo v trgu le štirje svoje hiše: gostilničar oče Krača, dva trgovca in notar, vsi ostali pa živijo v najetih stanovanjih ali sobi. V Kračevi gostilni je tako najemnik glavni protagonist Kersnikove *Jare gospode* sodnik Andrej Vrbanoj. Najemnik je tudi dr. Ljuboslav iz Vošnjakovega *Prvega*

³⁴ Povzeto po: Jelka Pirkovič-Kocbek, *Kaj je urbanizem 19. stoletja na Slovenskem?*, 31.

poljuba. Stanuje v najemniškem stanovanju pri Pestaču, kasneje se preseli kot najemnik v sosednjo hišo. V Alešovčevi kriminalni zgodbi *Mati ga izda* sem zasledila naslednjo poved, ki jo je izrekel pomožni preiskovalni sodnik: »Jaz sem to žensko le enkrat videl, da si ravno je bila pot od urednije do mojega stanovanja mimo njene hiše.«, iz katere pa nisem mogla povsem natančno ugotoviti, ali je izraz moje stanovanje pomenil lastniško ali zgolj najemniško stanovanje.

Lastniki stanovanj oziroma hiš so bili: notar Valentin (Kersnik: Jara gospoda), dr. Karol Pajk (Govekar: V Krvi), advokat Janez Kosem (Tavčar: Cvetje v jeseni), pravoslovec Kolovski (Koder: Zvezdana), sodnik (Jurčič: Dva prijatelja: »Toda čez kake pol ure prideva do majhne, nove hišice, ki je lično iz lesenih brun zložena, samotna stala sred vinograda na rebri, proti soncu obrnjena /.../« »To je vaše stanovanje?« vprašal sem čude se. »Kaj vam ne dopade?« dejal je smehljaje se stari gospod. »Ali ni lično narejena moja hiša?«, umirovljeni sodni svetovavec, gospod Urban (Detela: Trojka), dr. Tilen Vogljanin (Mencinger: Mešana gospoda: »Stopi v stanovanje, da pogleda, ali je na njem oprava še vsa salonska.«) in ljubljanski advokat dr. Janez Burger (Jurčič/Kersnik: Rokovnjači).

Pri starših živijo študenti prava na Dunaju: Pavel pl. Lukić (Kersnik: Rošlin in Vrjanko), Oton Javornik (Murnik: Brat), Pavel Sirec (Gestrin: Iz arhiva), Radivoj Čuk in Vladimir Dragan (Detela: Trojka). Večino časa so preživeli na Dunaju, kjer so bili najemniki, to sem med drugim sklepala tudi iz naslednje povedi: »V ulicah, kjer so stanovali vsi trije, so zavili v gostilnico nasproti stanovanju Vladimirjevemu.« Pri starših pa je živel tudi notar v Lukovcu Ferdinand Sodar (Tavčar: Mrtva srca). Oče Lovre Sadar v razburjanju očita sinu: »Notar hočeš biti, a še vedno sezaš v moj žep. Tebe in tvojo notarstvo moram rediti sedaj. Lahko se smeješ, ker se oblačiš bolje od cesarskega sina. A nikdar ti ni bilo treba skrbeti ne za obleko, ne za jed in ne za druge stvari.«

Izredno malo je bilo torej tistih literarnih junakov, ki so imeli lastno stanovanje ali hišo. Izbrani liki so se družili predvsem po krčmah. Tu je zanimiva misel notarja Valentina iz Jare gospode, ki v enem od svojih razmišljanj pravi: »/.../, ki pozna v mislih vse tiste javne in skrivne grehe teh krčmarskih beznic, po katerih se moramo klatiti, ako hočemo govoriti drug z drugim.« Temu pritrjuje tudi Kersnik v *Zemljiški knjigi*, v kateri za advokata dr. Pavlina in zdravnika dr. Severja pravi: »Sleherni večer skoro sta se sešla v krčmi pri domini, večidel sama, ako se jima ni pridružil ta ali oni oženjenih uradnikov.« Očitno je, da je bila gostilna poleg čitalnic glavno zbirališče in središče »duhovnega« življenja literarnih junakov druge polovice 19. stoletja. Temu mojemu razmišljanju pritrjuje tudi Janko Kos (2002: 174), ki ugotavlja, da je Kersnik »v treh znancih Valentinu, Andreju in Pavlu posebil mlado

generacijo, ki odide študirat v mesto z velikimi upi, nato pa se polagoma izgubi v provinci brez idealov, brez volje do duhovnega življenja, pogreznjena v banalnost gostilniških in provincialnih zabav.«

Med obravnavanimi literarnimi junaki so imeli svoje pisarne predvsem odvetniki in notarji. V Ciklamnu spoznamo odvetnika dr. Ivana Hrasta, ki je imel svojo pisarno v Borjah: »In v Borji je bil prav pred dobrim letom ustanovil svojo pisarno, in kmalu je bil tako rekoč prva osoba v socialnem življenju malega trga.« Doktor Karol Pajk (*V krvi*) je imel elegantno, z najbogatejšim komfortom opremljeno pisarnico. Tudi odvetnik dr. Strel ima sprva svojo pisarno, kasneje pa jo je združil s pisarno dr. Pajka. Lastne odvetniške pisarne imajo tudi advokat Janez Kosem (*Cvetje v jeseni*), odvetnik v Vošnjakovem Prvem poljubu in advokat dr. Janez Burger (*Rokovnjači*), ki ima svojo odvetniško pisarno v gradu Brdo: »Ko pride kolovški oskrbnik z Blažovo novico na Brdo, najde gospodarja v njegovi pisarnici v gradu pri tleh.« V Kersnikovem delu *V zemljiški knjigi* ima svojo prakso v malem trgu tudi advokat dr. Pavlin, vendar ne izvemo, ali je bil dejanski lastnik ali najemnik pisarne. Odvetniški koncipienti dr. Ljuboslav (*Prvi poljub*), dr. Vid Božan (*Rošlin in Vrjanko*), Andrej Koren (*Ciklamen, Agitator*) in dr. Božidar Orel (*Iz arhiva*) lastnih odvetniških pisarn seveda niso imeli. Doktor Vid Božan sanja o svoji pisarni, o tem, ali so se mu sanje uresničile, pa konkretno ne izvemo niti ob koncu romana. Kersnik nam zaupa zgolj, da je Vid »znan odvetnik; nastanil pa se ni na domači zemlji; dobro se mu godí; in kjer se mu dobro godí, tam je zastavil šátor svoj.« Tudi za Andreja Korena, junaka *Agitatorja*, ob koncu romana izvemo, da je opravil vse izpite in da bo v kratkem v bližnjem mestu odprl svojo pisarno in se poročil z Boletovo Milico. Jakob Alešovec v svoji ljubljanski sliki *Jezični dohtar delovno okolje* oziroma pisarno odvetnika in notarja (»Kancelija in osobstvo vse kakor pri advokatu«) opisuje takole: »Brlog njegov se imenuje pisarna ali kancelija, ki ima po več oddelkov, a le eden je svetišče, v katero smejo njegovi podložni le v sili, drugim se pa odpré, če so posebno debeli kapuni. V tej svoji pisarni je on neomejeni vladar, za svoje osobstvo nima besedi ne preveč, ne preprijaznih, v pogovore se spušča le o posebnih nujnih prilikah. Svoji pisarni pa sta imela tudi notar Valentin (*Jara gospoda*) in v trgu Vinovar tudi dr. Tilen Vogljanin iz Mencingerjeve Mešane gospode: »Tilen Vogljanin si je uredil pisarno, prebil oficijalne in neoficijalne obiske in predstave svojega vstopa v poslovanje s trga občinstvom v aktivnem in pasivnem zmislu, in se sploh toliko udomačil v Vinovaru, da ga je uže jako mikalo seznaniti se tudi z okolico. Premišljeval je, da je okolica Vinovarska izredno lepa, in da ni prav, da je po dolgih enoličnih ulicah velikih mest in po prašnih pisarnah pozabil na zdravi užitek proste narave, katera ga je svoje dni navdihnila celo do nekaterih petošolskih sonetov.«

Glede na navedeno je očitno, da sta bila odvetniški in notarski poklic dejansko donosna poklica, odvetniki in notarji pa dobro plačani ljudje, ki niso imeli eksistenčnih problemov, z izjemo Ferdinanda Sadarja (Mrtva srca), ki živi doma in katerega notarstvo »vzdržuje« njegov oče. Temu, da gre za donosne poklice, pritrjujejo tudi nekateri obravnavani literarni junaki. Tako advokat Janez Kosem iz Cvetja v jeseni zatrjuje: »Nekaj let že nisem poznal nikakih skrbi, kakor so me svoj čas davile na visoki šoli, in v pravadah sem koval, če že ne rumenjakov, vsaj srebrnjake, tako da sta se napolnila dan za dnevom lonec in skleda.« Pritrjujeta mu tudi odvetnik v Vošnjakovem Prvem poljubu, ki pravi: »Advokatura kakor veste, je še zmerom kravica, ki dobro molze.«, in Alešovec, ki v svoji ljubljanski sliki o jezičnem dohtarju, kjer poleg slednjega predstavi tudi notarja, o njem pa med drugim zapiše: »Državi zasluži veliko, zakaj bi tudi sebi ne?« Delovno okolje sodnikov so bila tudi v izbranih delih, tako kot danes, sodišča. Je pa zanimivo, da Alešovec kot prvoosebni pripovedovalec v svojih kriminalnih zgodbah piše o tem, da ima preiskovalni sodnik (Poštne nakaznice) svojo pisarno v mestu L. na Češkem, okrajni preiskovalni sodnik (Poštarica na Prelazu) na Češkem blizu avstrijske meje, okrajni sodniški pristav (Ponarejeni bankovci) v trgu N. na Avstrijskem, pomožni preiskovalni sodnik (Mati ga izda) v mestecu M., preiskovalni sodnik (Iskren zagovornik) preiskovalno sobo na deželni sodnji v G. in preiskovalni sodnik (Iz globočine morja) v P. Za večino prebranih, izbranih in analiziranih del pa zlasti za stranske pravniške like velja, da ni podatka ne o njihovih bivališčih in ne o njihovem delovnem mestu.

3.6 HOBIJI, INTERESI IN PROSTI ČAS IZBRANIH LITERARNIH JUNAKOV

Dr. Pavlin je vsak večer s prijateljem, zdravnikom dr. Severjem, igral domino (»Sleherni večer skoro sta se sešla v krčmi pri domini, večidel sama.«). Med priljubljenimi prostočasnimi dejavnostmi je bilo tudi kartanje. Kvartopirec je bil sodnik Andrej Vrbanoj (»Ko se je Ančka s Pavlom sestajala v zgornjih prostorih Kračeve krčme, medtem ko je Vrbanoj kvartal, so vsi navzoči čutili, slutili in vedeli, kje je bil adjunkt.«), kartala pa sta tudi notar Ferdinand Sodar (»Na vrtu v lopi je sedela domača gospodična Meta in oddaljena sorodnica gospodična Amalija Murnova. Kartali sta. Ž njima je igral notar Sodar in lasje so mu dišali po mazilih vsega sveta.«) in sodnik, majhen debelušen starec iz Gestrinove povesti Iz arhiva (»In kvart ne smete pozabiti, gospod sodnik, kvart!« hitel je okrajni komisar. »Po guljašu se bode tarók jako prilegel!«). Sodni svetovalec Grdinič (V krvi) se je v prostem času ukvarjal z medicino, zlasti z atavizmom, notar Božidar Koprivec pa z astronomijo, o kateri je predaval na čitalniških zborih. Mojster na citrah je bil dr. Ljuboslav iz Vošnjakovega Prvega poljuba (»Samo eno veselje je imel naš Ljuboslav. To so bile njegove citre. Kadar so mu presedale

vse učene knjige, kadar je bil sit kazenskega zakonika in civilnega postopnika, vzel je citre iz kartona in že po prvih akordih mu je izginila nevolja, in bralo se mu je na srečnem obrazu, da se je njegov duh utopil v lepšo deželo mlade fantazije.«). Ostarel sodnik (Dva prijatelja) se je na stara leta ukvarjal s čebelarstvom in z vinogradništvom (»Sonce mi od jutra do večera sije pred duri, oreh pod hišo mi zasenči kamnito mizo, da lahko berem popoldne, in čebelice iz mojega uljnjaka hodijo vsak dan v dolino po med in mi ga nanašajo; vinogradič pa mi da vina za zimo.«). Dr. Radivoj Čuk je bil dober pevec (»Pevec in po političnem prepričanju hud narodnjak.«), dr. Medja iz Vetrogončiča pa izvrsten amaterski gledališki igralec (»Ako mu gredo pravde tako dobro spod rok, kakor ta igra, mu ne bo kos nihče v deželi.«) in lovec (»Postave je bil čverste; visoke in lepo je bil vlit v zeleno lovsko obleko.«). Prav lov pa je bila najpogostejša prostočasna dejavnost protagonistov izbranih del. Med lovci sem tako zasledila še: dr. Vida Božana in Pavla pl. Lukića (»Loviti nista imela pravega namena, nego hodila sta le kar ob bregu na sénéni stráni ter tu in tam zalázovala šoje in zlatovránke, ki so sédale po vrbah in hrastih.«), dr. Ivana Hrasta (»Vi ste iskren lovec? Ne iskren in ne strasten.«), sodnika Majarona (»Sodnika Majarona je v domišljiji zopet glava bolela /.../. Prišel je bil malo prej z lova, in zato je umljivo, da je še vedno tičal v visokih škornjih in kratki lovski suknji.«), ki je bil izvrsten tudi na gledališkem odru, zaradi česar so bili mnogi prepričani, da bi bilo bolje, če bi bil igralec kot jurist (»Da je bolje, ako stopite v gledališko učilnico, nego premetávate še dalje corpus juris in /.../«), sodnika, nekdanjega adjunkta Pavla (»Dobro jutro, gospod sodnik!« zakliče mlad mož, pomolivši glavo skozi vrata. »Oh, vi ste, gospod notar!« »Pojdete li na lov?« »Pojdem, pojdem, takoj po obedu; v krčmi se sestaneva!«), dr. Tilna Vogljanina (»Vogljaninovo veselje nad svojim prvim strelom na lovu je bilo nekako čudno.«) in preiskovalnega sodnika v Alešovčevih Poštah nakaznicah (»Med pogovorom pravi prijatelj moj: »Saj si tudi lovec, ne?« »Le tako imenovani nedeljski lovec«, odgovorim, »čveteronogati zverini še nisem posebno veliko žalega storil.«). Lovci so tudi sodnik iz Detlovega Malega življenja (»Ko so se vračali popoldne v Dolino, sta bila ves lovež dva zajca, enega je ustrelil sodnik, drugega pa kratkovidni davkar /.../«), Gestrinov pravnik Pavel Sirec (»Tačas ko je Kodràn zajtrkoval, pripovedovala mu je hči oskrbnikova, da je oče odšel s Pavlom zarana na lov, mati pa da se je odpravila v Lesnice po opravkih.«) in študent prava Oton Javornik (»Studiosus juris Oton Javornik je bil slab lovec. Sreča, da ga ni nikdar tlačila in davila huda mora lovske strasti in lovske častihlepnosti, sicer bi bil moral kar obupati /.../«).

Odgovor na vprašanje, zakaj so pravniki v izbranih literarnih delih sprostitev iskali pretežno v lovu, mi je »ponudil« Kersnikov dr. Hrast v Ciklamnu, ko pravi: »Pa rad grem vender ven, posebno zdaj po zimi, v snegu! Pomislite: mi sedimo cele tedne v tesnih zaduhlih pisarnah,

študiramo in mislimo vedno, dokler stoji solnce na nebu in še delj; potem pa, – zvečer – sedimo zopet v dima polni krčmi! Ali ni pač fizično živo potrebno, da gremo časi ven na prosto, na plan, v goro, v gozd? In tudi duševna potreba je!« Temu Hrastovemu stališču pritrjuje tudi Koloman Kühlwasser, pisar dr. Vogljanina: »Ni bilo težko opaziti, kako njegovega gospoda vabi modro nebo in zeleni gaj. Čutil je tedaj v sebi dolžnost, obrniti gospodovo hrepenenje na praktičen pot – koristen gospodu in pisarju.« Ob tem ne morem še mimo ene pomembne ugotovitve, in to je, da je bil lov v 19. in 20. stoletju, vse do druge svetovne vojne, privilegij bogatih in vplivnih. In pravniki so spadali v bogat družbeni sloj. Biti lovec je bil statusni simbol.

3.7 LIKI IZBRANIH LITERARNIH JUNAKOV SKOZI PRIZMO PRAVNIH IN MORALNIH VREDNOT TER POKLICNE ETIKE

3.7.1 O PRAVNIH VREDNOTAH

Pravne vrednote so brez dvoma nekaj, kar bi moralo biti vgrajeno v osebnost vsakogar, ki se odloči za pravniški poklic. Pravo kot sistem pravnih pravil in načel mora imeti trdne moralne temelje in na teh temeljih bi morali svoje zasebno in poklicno življenje graditi tudi pravniki. Pravne vrednote bi torej morale biti zaveza in način življenja vsakega pravnika. Če povzamem prof. Kranjca (2012: 9), so visoki etični standardi neločljivo povezani z bistvom pravnikovega poslanstva in poklica. Neupoštevanje teh standardov pomeni zato zanikanje poslanstva pravnika. Vrednote so kot kašipoti, spodbude in zapreke. Zato je bistvena prvina pravne izobrazbe tudi poznavanje temeljnih pravnih in splošnih vrednot. Vrednote so predstave in prepričanja posameznika ali določene kulture o tem, kaj je dobro ali prav in za kaj si je vredno prizadevati. Ni dovolj, da pravnik pravne vrednote zgolj pozna, ampak se mora z njimi čim bolj ponotranjiti in jih uveljaviti v praksi. Le tako bo lahko pomagal vzpostaviti pravično in pošteno družbo ter dal pravnemu poklicu ustrezno veljavo. Danes mediji govorijo o krizi vrednot, kot so dostojanstvo, medsebojno spoštovanje, zaupanje, poštenost. Irena Vovk (2014: 23–24) je zapisala: »Eden od paradoksov človeštva je, da kljub (pre)obilici prava še zdaleč ni vse tako prav, kot bi bilo pravilno, in kljub zavedanju, kaj bi družba morala, je morala zaspala v nočni môri.« Zato bi po mojem v takšnih okoliščinah morali pomembno družbeno vlogo odigrati tudi pravniki kot nosilci moralnega naboja, medčloveškega spoštovanja in strpnosti ter kot družbeno angažirani nosilci pravne in politične kulture. Ali pravniki, tudi književni liki, na katere se osredotočam v diplomski nalogi,

dejansko zmorejo oziroma so zmogli živeti v skladu s temi vrednotami v svojem poklicnem in zasebnem življenju, ali spoštujejo oziroma so spoštovali predpise in etične kodekse, o tem, ali so jih zaznamovali poštenost, prijaznost, dostojanstvo, delavnost, pogum, preudarnost ter človečnost, in ali so imeli ustrezno kritično distanco do tega, kar so počeli, sem skušala med drugim dognati tudi v tej nalogi. Rimski pravnik Ulpijan je pravnikom v znanem reku *Iuris praecepta sunt haec honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* zapovedal naslednje: »Pravna načela so: Pošteno živeti, nikogar prizadeti, vsakomur priznati, kar mu pripada.« Profesor rimskega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani dr. Janez Kranjc pa prek teh Ulpijanovih zapovedi v svojih člankih o vrednotah prava opozarja predvsem na naslednje pravne vrednote: pravičnost, strokovnost, vest(nost), delavnost, preudarnost, stanovitnost, človečnost in pogum.

Pravni leksikon **pravičnost** opredeljuje kot temeljno pravno vrednoto in merilo, kako naj bodo dobrine in bremena izravnana med pravnimi subjekti.³⁵ Pravičnost vsebuje določene minimalne standarde, ki so skupni vsem deželam in pravnim ureditvam, in ti so: spoštovanje človekovih pravic, pravna enakost (enako obravnavanje posameznikov, ki so v bistvenih značilnostih enaki), pravna predvidljivost oziroma varnost ter načelo zakonitosti in vladavine prava.³⁶ Ta za nepravnike nekoliko zapletena definicija postane bolj razumljiva, če si pomagam z eno izmed več definicij pravičnosti – pravičnosti po Aristotelu. Izhodišče razmišljanja pri Aristotelu je splošen pojem pravičnosti, ki ga enači z zvestobo do zakonov skupnosti, pri čemer je temelj formalno načelo enakega obravnavanja: enako obravnavamo kot enako in neenako kot neenako.³⁷

Z načelom pravičnosti sta neločljivo povezani nepodkupljivost in poštenost. Kranjc (2004) v zvezi s pojmom pravičnosti in njegovim odnosom s pravom opozarja na zanimivo misel znamenitega pesnika in odvetnika J. W. Goetheja, ki jo je izrazil v delu Popotna leta mojstra Wilhelma. Julija, ena od protagonistk te zgodbe, namreč pravi, »da bi bilo grozno imeti sposobnega in dobrega moža, ki bi delil pravico in od samega prava ne bi mogel priti do pravičnosti«. Idealu pravičnosti mora biti zavezan vsak pravnik. Sodnik mora vedno stremeti k temu, da se približa idealu resnice, hkrati pa vzpostavi neodvisen videz in odnos do obeh strani ter tako upraviči svojo vlogo nosilca pravičnega razsodnika v družbi. Za vse to pa mora imeti znanje, življenjske izkušnje oziroma življenjsko modrost, ki naj bi pozitivno vplivali na življenjske odločitve. /.../ Sodnik glede na navedeno zagotovo ne more biti nekdo, ki se a priori nagiba na eno ali drugo stran, ampak zgolj tisti, ki objektivno oceni dana dejstva in na

³⁵ Ljubo Bavcon, *Pravo*, 266.

³⁶ <http://sl.wikipedia.org/wiki/Pravo>.

³⁷ Povzeto po: Tom Schmid.

koncu po določenih pravnih pravilih odloči v dobro ene strani. /.../ Če naj sodnik razumno in objektivno razsodi o primeru, ne sme dopustiti, da mu kakršna koli osebna lastnost ali okoliščina zamegli pravilno presojo. Sodnik mora biti objektivni, ravnati mora po materialnih in procesnih pravilih, pri izvajanju sodne oblasti pa mora vsem strankam postopka zagotoviti enako obravnavanje /.../ (Ahčin 2004: 36–43). O tem, kako pomemben je za vsakega sodnika ideal pravičnosti, nam kaže tudi znani latinski pravni rek: *Iudex ante oculus aequitatem semper habere debet* ali po slovensko: Sodnik mora imeti pravičnost vedno pred očmi. Med osebne vrline pravnika nedvomno sodi tudi **dostojanstvo**. Pravnik bi se moral zavedati vzvišenosti svojega poklica. Opravljati bi ga moral z neoporečnim dejanjem v zasebnem in poklicnem življenju ter visoko strokovnostjo. **Strokovnost** je znanje, tudi obvladovanje veččin (retorika, javno nastopanje), komuniciranje s strankami, kolegi in drugimi. Bistvena vrлина pravnika je tudi **vest(nost)**, pri kateri ne gre le za vestnost pri delu, ampak tudi zmožnost presoje in opredelitve v vrednostnem smislu. Težko si je namreč zamisliti, da bo nekdo, ki ni zmožen jasno ločiti, kaj je prav in kaj ne, uresničeval načelo pravičnosti in ostale pravne vrednote. (Kranjc 2004) Preden sodnik nastopi sodniško službo, mora priseči, da bo sodil po svoji vesti, ki pa ni nič drugega kot psihološki izraz njegove morale, njegov super ego, torej tisto, kar ga opredeljuje kot moralno bitje. Sodnik se sooča s svojo vestjo med celotnim procesom sojenja – ko išče pravno normo, jo primerja z življenjskim primerom in iz njega izlušči pravna dejstva. V vsak pravni razmislek mora biti vtkana etična razsežnost – vest, na katero je sodnik prisegel. (Zobec 2007: 1553–1572)

Pri **delavnosti** kot naslednji pravni vrednoti ne gre samo za marljivost, temveč tudi za odnos do dela kot vira družbenega bogastva. Dober pravnik mora biti **preudaren in mora biti stanoviten**, to pomeni, da je sposoben temeljitega premisleka, tehtanja zadeve in iskanja rešitve, pri kateri, potem ko jo sprejme, tudi vztraja. **Človečnost** je naslednja pravnikova krepost in pomeni moralno in intelektualno izobrazbo, hkrati pa prijaznost, dobroto ter sočutje in obzirnost do drugih. (Kranjc 2004) »Najvišje dobro (*summum bonum*) sodniškega poklica je človečnost. Vsa etika, posebno sodniška, se začne in konča pri človečnosti. Če ni te, nič ne pomagajo še tako briljantno pravno znanje, navdušujoče pravne misli in genialne izpeljave.« (Zobec 2007: 1553–1572) **Pogum** je bistvena prvina vseh pravnih poklicev, še posebej sodniškega in odvetniškega. Samo neustrašna osebnost bo namreč tudi takrat, ko to ne bo brez nevarnosti zanjo, dosledno uveljavljala tisto, za kar bo prepričana, da je prav. (Kranjc 2004) Vse te vrednote, ki bi morale krasiti slehernega pravnika, so vsebovane v etičnih kodeksih, ki so zapisi določenih moralnih pravil in načel. Tako morajo sodniki spoštovati in se ravnati po kodeksu sodniške etike, odvetniki po kodeksu odvetniške etike, tožilci po kodeksu etike

državnih tožilcev in notarji po kodeksu notarske etike. Kodeks sodniške etike določa, da morajo biti sodniki neodvisni, nepristranski, predani svojemu poklicu, da morajo uravnati svoje zasebne ali javne, plačane ali neplačane zunajsodne dejavnosti tako, da ne prihajajo v nasprotje s svojimi poklicnimi dolžnostmi ali z ugledom in dostojanstvom sodniškega poklica (nezdružljivost), da morajo varovati osebne, poslovne in vse druge podatke, za katere so izvedeli pri opravljanju svoje funkcije (diskretnost), da vzpostavljajo in združujejo korektne in spoštljive odnose s sodelavci in z udeleženci v postopkih in da z osebnim zgledom varujejo ugled sodstva in v vseh svojih dejavnostih izpolnjujejo svoje poklicno poslanstvo. Smiselno enaka etična načela veljajo tudi za tožilce, notarje in odvetnike. Pri slednjih sta posebno izpostavljena zlasti odnos do strank (strankam je dolžan zagotoviti pravno pomoč, nezmožljivost stranke za plačilo njegovega dela ni razlog za odklonitev pravne pomoči v nujnih primerih, dolžan je vestno in požrtvovalno zastopati stranko, tako da zanjo uporabi vsa možna in dopustna zakonita sredstva) ter načelo zaupanja in zvestobe, pri čemer zvestobi do stranke odvetnik ne sme podrediti svojega osebnega in poklicnega poštenja. Vedno mora ostati dostojen, vpluden in stvaren do nasprotne stranke ter do sodnih in drugih državnih organov. Profesor dr. Boštjan M. Zupančič je prepričan, »da je zaupanje pridobljena vrednota, podobno kot poštenost, iskrenost ali dobre namere. Zaupanje je individualni odnos, sociološka posledica skupnih vrednot /.../, rezultat vsega, kar se dogaja v neki družbi. Odvetniki bi zato morali dosledno spoštovati obljube in pogodbe, varovati kot skrivnost zaupane podatke, ne glede na njihovo zanimivost in željo, da bi jih še s kom delili, izkazovati spoštovanje, biti pozorni, aktivno poslušati, vedeti, da so stranke zaskrbljene, zmedene, negotove in nemočne, biti empatični do strankinih potreb in čustev, pokazati iskrenost in odprtost, biti voljni kadarkoli preprosto obrazložiti vse nejasnosti /.../« (Pavliha 2013: 13–15) Ali izbrani liki, na katere se osredotočam v diplomski nalogi, dejansko zmorejo živeti pravne, moralne in etične vrednote v svojem poklicnem in zasebnem življenju, ali spoštujejo etične kodekse, o tem, ali jih je zaznamovala poštenost, prijaznost, dostojanstvo, delavnost, pogum, preudarnost, človečnost in ali so imeli ustrezno kritično distanco do tega, kar so počeli, sem skušala med drugim dognati tudi v tej nalogi. V večini obravnavanih del, ki sodijo v obdobje romantičnega realizma, je v ospredju sicer vsakdanje, predvsem ljubezensko, in ne poklicno življenje posameznih junakov. To je ne nazadnje razumljivo, saj gre za leposlovna dela, in ne strokovno literaturo. Ne glede na to pa je v posameznih delih mogoče protagoniste opazovati tudi skozi prizmo pravnih, moralnih in etičnih vrednot, ki so zaznamovale njihovo življenje.

3.7.2 LIK SODNIKA SKOZI PRIZMO VREDNOT

Za sodnike so tako nekdanj kot danes veljali visoki etični in moralni standardi. Strokovno pravno znanje pomeni le nadgradnjo omenjenim standardom. Ali to torej pomeni, da med sodniki ni grešnikov oziroma da množstvo sodnikov tvorijo le posamezniki, ki jih krasita visoka moralna integriteta in neoporečno osebno življenje? Odgovor na navedeno dilemo mi je ponudil upokojeni sodnik Matej iz *Zločincev* Frana Milčinskega: »Možje, ne bodite farizeji! Vsi smo grešniki. /.../ Ljudje božji, vi ne veste, koliko kazenskih paragrafov je na svetu! Resnično vam povem, ne enega ni za to mizo, ki se ne bi bil, kaj pravim: enkrat – petkrat in desetkrat že pregrešil zoper to ali drugo kazensko določbo, pa le sedimo drug z drugim in se imamo radi. Zato pravim: Grešniki smo vsi, ločimo se le v tem: nekateri imajo smolo, da padejo pravici v kremplje, drugi se ji pa srečno umikamo do konca svojih dni.«³⁸

Sam Kersnik in tudi literarna zgodovina neetičnost in nemoralnost na nek način očitata sodnemu adjunktju, kasneje sodniku Pavlu iz Kersnikove *Jare gospode*, češ da »obsodi Ano na tri dni zopora in na izgon v domovino«.³⁹ Njegovo dejanje je morda res moralno sporno, vendar pa mu, gledano s strogo pravnoformalnega stališča, pravna stroka ob tem zagotovo ne bi očitala, da je v konkretnem primeru ravnal neobjektivno, nepravično ter pristransko. Ne glede na to, da je bila Ana nekoč njegova ljubica, da jo je speljal v prešuštvo in kasneje v zakonolom, da je bil z njo nekoč intimno povezan, je kot sodnik v procesu sojenja kljub vsemu odpravil svoja čustva (»/.../ moral je zvedeti vse, vse zgodbe zadnjih deset let v življenju te ženske, dasi mu je bilo, kakor bi si zasajal pri vsakem vprašanju oster nož v meso«), nato pa odločil v skladu z zakonom (»V imenu Njega Veličanstva, presvetlega cesarja – kakor to zahteva zakon od vsake sodbe.«). Vrhovni sodnik Janez Vlaj (2003) je zapisal: »Sodnik, ki se v procesu odločanja ne približa eliminaciji zunanjih vplivov in pobud iz okolja do največje možne mere, se neskončno in za vselej oddalji od ideala sodnika.« »Sodnik torej ne more in ne sme dopustiti, da mu kakršnakoli osebna lastnost ali okoliščina zamegli pravilno presojo /.../. Tudi sodnik pa je samo človek s svojimi osebnostnimi in značajskimi lastnostmi ter svojim vrednostnim sistemom. Čeprav se ga morda dotakne čustvena izpoved stranke, mora sodnik svojim čustvom postaviti meje, kajti le tako lahko pravilno uporabi pravne vrednote ter na koncu nepristransko odloči.«⁴⁰ V brezvestnem Pavlu se je za trenutek vendarle zbudila vest: »Da, vest, vest! Sedaj je čutil, da jo še ima!« Tudi po izrečeni sodbi ga razjeda občutek krivde: »Sodnik pa stopi v sosedno sobo, tam se zgrudi na stol pred pisalno

³⁸ Fran Miličinski: *Zločinci*.

³⁹ Boris Paternu v Janko Kersnik: *Kmetske slike/Jara gospoda*, 173–175.

⁴⁰ Več o tem: Špela Ahčin, Opazovalčev (bralčev) in igralčev (protagonistov) pogled, 36–43.

mizo, upre glavo v roke in grenke solze mu priteko med prste /.../« Vrhovna sodnica Nina Betetto (2012) je v enem od svojih intervjujev⁴¹ dejala: »Če sodimo po ustavi in zakonu, to ne pomeni, da mora biti pravica brez človeškega obraza. Biti dober sodnik je stvar značaja.« Pavlu pa je manjkal prav ta človeški obraz, obraz dobrote, obzirnosti in sočutja. Človečnost pa je pomemben element za popolno razumevanje primera. In sodnik Pavel, ki je bil del Ančkine zgodbe, ki je v to zgodbo vstopil, iz nje odšel in se vanjo zopet vrnil, bi kot jurist lahko našel takšno rešitev, ki bi bila za obubožano, razcapano in lačno Ančko, katere greh je bil zgolj to, da je prosila za skodelico juhe (»samo v eni krčmi sem prosila nekoliko juhe; to vendar ni kaznivo?«), najmanj boleča. Ob upoštevanju olajševalnih okoliščin (njena predhodna nekaznovanost, lakota, obubožanost, bolezen, dejanje majhnega pomena) bi ji vsekakor lahko izrekel milejšo kazen, npr. opomin, ali ji kazen celo odpustil.

Pa še nekaj je mogoče očitati sodniku Pavlu. Svoji strokovni usposobljenosti na zakotnem okrajnem sodišču na Gorenjem Štajerskem ni posvečal pretirane pozornosti. Zadeve je reševal hitro (»/.../ prestopki pred okrajnimi sodišči, ki se pa tudi rešujejo tako redno in sumarično, kakor se otepe snop prosa, kadar je letina dobra.«), ne da bi se v njih pretirano poglobljajal: »Nekaj neumnih obravnav imam, pa vse to bode končano dopoldne /.../. Obravnaval je naglo, časih nekoliko nestrpno, potem je dolgočasno narekoval zapisnik, sodbo pa proglasil po običnem kopitu. Tako je odpravil stranke /.../.« Bolj kot okoliščine v zvezi z domnevno storjenim kaznivim dejanjem, torej bolj kot stroka, ga je zanimalo preteklo osebno življenje Ančke. Visoke strokovne usposobljenosti, predanosti poklicu kot vrednotam, ki morajo krasiti vsakega sodnika, Pavlu zagotovo ni mogoče priznati, tako kot mu ni mogoče priznati moralno neoporečnega osebnega življenja.

Človečnosti, dobrote in sočutja pa ni premogel niti mlad, bledoličen sodnik iz Kersnikovega *Otroškega dohtarja*, »ki je bil šele pred nekoliko tedni nastopil svojo službo«. Neomajen, sklicujoč se na zakon (»Tu je postava, postava!«), kot predstavnik nadzorstvenega sodišča, ki bdi nad premoženjem mladoletne rejenka Zlatarjeve Mane, ostaja pri odločitvi, da se slednja ne sme omožiti s preprostim, revnim, toda pridnim kovačem Pečanovim Pavlom: »Nu, če ga imaš rada, pa ga imej – jaz ti ne branim! Toda jemala ga ne boš, dokler nima več denarja, se je smejal cinično sodnik /.../. Mi moramo za mladoletnike skrbeti, da ne zapravljajo imetja, in ti ga hočeš kar stran vreči! To ni nič! No – sedaj ste pa opravili /.../.« Nečloveški, brezdušen in zasmehujoč ostaja mladi sodnik tudi, ko izve, da je Mana noseča: »Tu ne moremo ničesar pomagati!« je dejal na lahko; »kar je, to je! A možiti se vendar ne sme. Tako bogato dekle ne sme berača jemati; hočete li, da bom jaz plačeval, če se vse zapravi? Mi moramo skrbeti, da

⁴¹ Majda Vukelić.

se imetje ohrani, in to je po mojem mnenju mogoče le, ako ima ženin tudi denar. Vse drugo ni nič! Jaz ne morem in ne smem dovoliti možitve.« Pri svoji brezkompromisni odločitvi je še naprej vztrajal tudi takrat, ko je Mana po porodu hudo zbolela in ko ga stari Molek, Manin varuh, v obupu prosi, da spremeni svojo odločitev: »Jaz ne dovolim! Sedaj pa pojdite! Dovolj sva govorila!« In ker je Molek vztrajal, ga je dal mladi sodnik v imenu zakona zapreti: »Čakajte – jaz vas naučim, kako se vam je vesti v uradu,« je zavpil sodnik in velel odpeljati Molka za šest ur v zapor.« Ko Mana izgubi svoj boj z boleznijo in umre, njen varuh stisnjenih pesti zakriči: »To je otroški dohtar! Oj, ti – prekleta pravica – ki te nosi svet!« Tu se vsekakor moram strinjati z naslednjim mnenjem o tem brezdušnem birokratskem sodniku – otroškem dohtarju: »Kljub grozeči tragediji, bližajoči se smrti mlade mamice, ta premočrtni birokrat noče spremeniti in ne spremeni te presoje. Vzklik Moleka pomeni prvinski, notranji revolt nad uzakonjenimi krivicami sveta, utemeljenimi s človeško ničevostjo.«⁴² Ta mladi sodnik pravzaprav ni premogel ničesar, kar bi moralo krasiti lik sodnika. Ni premogel ne človečnosti, ne poklicnega poguma, ne pravno-življenjske argumentacije, ne preudarnosti in tehtnega premisleka in ne korektnega odnosa do strank (»Kaj vraga pa hodite sem mene nadlegovat, menite li, da nimam družega opravila, nego vaše neumnosti poslušati? Sodnik je bil osoren bolj in bolj.«) ter ne pravičnosti, saj ni zmožel in ne znal jasno ločiti, kaj je v konkretnem primeru prav in kaj ne. Predvsem pa ni imel vesti. Ob tem bi opozorila na misel psihologinje Katarine Lavš Mejač (2013: 5), ki je dejala: »Vest je edino orodje, ki nas usmerja /.../. Vsega ni mogoče »izsiliti« z zakonom /.../. V navzkrižju med etičnimi načeli in zakonskim predpisom – med ukazom in vestjo – bi se moral odvetnik (op. avt.: smiselno tudi sodnik) odločiti za etično načelo, da človek zmore več kot sme.« Res je sicer, da Kersnik poudarja mladost in neizkušenost mladega sodnika. Pravna stroka zato z razlogom tudi danes opozarja na to, da mora imeti sodnik kot nosilec pravičnega razsodnika v družbi znanje in življenjske izkušnje ter življenjsko modrost, ki bo pozitivno vplivala na sodniške odločitve: »Sojenje je navsezadnje resen posel, ki vpliva na življenje drugih ljudi /.../. Od človeka, ki mu družba zaupa funkcijo sojenja, se pričakuje, da pozna medčloveške odnose, da je odprt za pridobivanje novih znanj, in da ob stalnem poglobljanju v zadeve, s katerimi se ukvarja, krepi svoj nabor znanja in sposobnosti, da z leti lahko še bolj učinkovito rešuje konfliktne situacije.« Pomembna je torej izkušnost. Pisatelj Ivo Andrić je nekoč zapisal: »Ljudje kratke pameti in trdega srca so največja poguba za narod.« Če to njegovo misel prenesem na otroškega dohtarja, se vprašam: Ali so sodniki, kot je bil on, poguba za sodniški poklic in

⁴² Boris Paternu v Janko Kersnik: *Kmetske slike/Jara gospoda*, 165–166.

sodišče kot institucijo? Po moji oceni da. Sodnik bi moral tudi takrat, ko se sklicuje na zakon, vedeti in se zavedati, da »je pravičnost in dobro najvišji zakon«. ⁴³

Veliko več izkušenj kot mladi sodnik v *Otroškem dohtarju* je imel cesarski sodnik iz okraja, gospod Mežon iz Jurčičevega *Desetega brata*: »Jaz sem že petnajst let tukaj za sodnika /.../, je govoril gospod Mežón.« Veljal je za načelnega in togega sodnika, ki ne odstopa od pravnih norm: »/.../ trd in oster mož, ki ni poznal in veroval drugega kakor suho postavo /.../«. Pa vendar je bil to sodnik, ki je kljub svojim občasnim izpadom ⁴⁴ premogel tudi človečnost: »vendar ni tako brez srca, da se mu ne bi nihče smilil, /.../«. Ko je opazil solzo v očeh Lovra Kvasa, osumljenega za napad in poškodovanje Marjana Piškava (»V imenu cesarske postave vas dam jaz tukaj ukleniti in greste z menoj!«), si je mislil: »/.../ človek, ki je drugemu hvaležen in se težko od njega loči tačas, ko ga od sebe pahne, tak človek ne postane lahko pobojnik.« Opravičeval je svoje delo, predvsem pa je v danem trenutku iskal rešitev, ki bi bila za obtoženega Kvasa najmanj boleča. /.../ »Ječe se za nocoj tudi ne bojte. Skrbel bom, da se vam posebna, poštena soba dá in postreže, kakor boste želeli /.../. Zdi se mi, da vam je vsa današnja reč preveč do srca segla /.../. Bodite moj gost nekaj časa, ne jetnik, da se ta reč razjasni.« Mežon je priznal, da čeprav je sodnik, ni človek brez greha, in da je tudi on v preteklosti že prišel navzkriž z zakonom: »/.../ ko sem na Dunaju študiral /.../. Zunaj mesta smo nekoč pili štirje rojaki. Pri drugem omizju je pa bilo vse polno rokodelskih pomagačev. Pozabil sem že, kako je bila navzkriž zabava med nami prišla, to še vem, da je onih eden enega našega udaril. Precej smo bili pokonci in po kranjski – to se vé malo preveč prvotni – navadi odlomili smo vsak eno stolovo nogo in klepali smo Dunajčane, da je bilo veselje. Policija je prišla in vsi štirje smo bili eno noč zaprti /.../. Kaj takega je človeku na stare dni prijeten spomin mladih, divjih let.« Temu njegovemu priznanju bi sodnik Jan Zobec (2007: 1553–1581) dejal poklicna ponižnost, ki jo skupaj s skromnostjo uvršča med najpomembnejše kreposti sodniškega poklica. Moralna veličina se po njegovem pokaže v sposobnosti priznati lastno napako. In naj na tem mestu ponovno spomnim na moralno veličino upokojenega sodnika Mateja (*Zločinci*), ki je dejal: »Sicer pa – vsak pometaj pred svojim pragom! V svojih vseučiliških letih sem bil blagajnik našega akademičnega društva. Potreba, še bolj pa prilika in predvsem nezrelost in lahkomiselnost so me zapeljale, da sem poneveril društvu nad sto

⁴³ <http://vozniskodovoljenje.eu/novice/51-latinski-pravni-reki>.

⁴⁴ Pridružil se je bil preiskovalcem kmet iz vasi. Ta je trdil, da je sinoči čul strel na tem mestu. Sodnik mu je ometal, rekši, da laže, zakaj Marijan je *udarjen*, ne obstreljen. Kmetič si iz spoštljivosti do gospoda ni upal svojega trditi.

goldinarjev, zanašajoč se, saj potegnem čez par mesecev ustanovo in potem poravnam vse z obrestmi vred. Po naključju je ta stvar prišla nenadoma in pred časom na dan; jaz brez denarja – tri dni so mi dali odloga – ali sem cepetal! Komaj, komaj sem si na posodo izprosil potrebno vsoto, da sem preprečil ovadbo. Tako sem še ušel ječi.« Takšno priznanje napake pred drugimi zagotovo pomeni dejanje, ki ga ne zmore vsak človek in ki je znak močne osebne etike.

Preudarno in preišljeno pa je v zapuščinskem postopku ravnal tudi sodnik v Detlovem *Tujskem prometu*. Ko je po temeljitem zaslišanju stare in mlade Korbinke, Cile, obeh Gričarjev, Andreja in Jožeta Petana, brata zapustnice Urše, še ugotavljal, kdo od njih je vzel zapustničin denar prej, preden je bila razpisana zapuščinska obravnava, se je izdal stari Petan, češ da je samo vzel, kar je bilo njegovega: »Samega sebe sme vendar okrasti vsak človek. Ali ne?« Sodnik je Petana z argumentiranim, strokovnim pristopom opozoril na njegovo moralno sporno in nesprejemljivo ravnanje: »Tako enostavna ni ta stvar. Država hoče imeti tudi svoj delež, in noben dedič si ne sme z lastno silo prisvojiti zapuščine. Vi bi bili morali počakati, da vam jo sodišče prisodi, in plačati pristojbine.«

Andreja Vrbanoja kot sodnika zaradi premalo podatkov o njegovem poklicnem življenju težko ocenjujem skozi spekter poklicnih kreposti sodnika. Nekaj nam o njem pove Kersnik, ko pravi: »Sodnik se je bil popolnoma udomačil in je tudi že poznal – kolikor toliko – dobra in slaba svojstva onih, s katerimi mu je bilo občevati dan na dan; počasi pa je spoznaval tudi one, ki so mu prihajali blizu le po svojih pravnih opravilih. Ali to spoznavanje je bilo sila subjektivno spričo tega, kako se je bila vršila njega izobrazba.« Iz navedenega lahko sklepam, da navzven ni dajal ravno nepristranskega videza, da njegovo delo ni nujno temeljilo na objektivnosti in da se postavlja vprašanje, ali je v zadevah, ki jih je obravnaval, resnično zagotovil enako obravnavanje vseh strank. Izšel je iz kmečkega okolja in njegovo življenje je predstavljalo en sam boj: boj za vsakdanji kruh, za obstanek, za prvo službo, za napredovanje. V takšnih okoliščinah je izoblikoval svoje značajske in osebne poteze. Postal je samosvoj, omejen človek z ozkimi pogledi in malomeščanskimi vrednotami. Ustvaril je svoj vrednostni sistem, v katerem je svoj ego postavil na piedestal: »Ondi je med učitelji, trgovci, davčnimi uradniki in sploh ljudmi, ki so bili glede izobrazbe za dobro stopinjo pod njim, na katere pa je bil v vsem neuradnem času in občevanju navezan, prebil skoro ves svoj prosti čas ter se privadil tudi nekovi vznesitosti, češ: »Vendar sem boljši od vas vseh in več nego vi!« Kakor je rastlo to prepričanje, takisto je čimdalje bolj mrzil druge boljše gosposke družbe

/.../, razloga temu ni vedel, tičal pa je ta razlog zanj edinole v tem, da je prišel v družbo, katera mu je imponirala s svojo splošno in družabno omiko.« Sodnik lahko razume primere, ki jih obravnava, le, če postane »enak« strankam v postopkih. Ne nazadnje ga je to, da v medsebojnih odnosih ljudi kljub različni socialni pripadnosti ni razumel kot sebi enake, stalo tudi sreče v osebnem življenju. V sodniškem poklicu in zasebnem življenju ne sme biti prostora za poudarjanje lastnega ega. Ta »se mora utopiti v sodnikovi vseobsegajoči sodniški zavesti – tu gre za višjo stopnjo predanosti poklicu«. ⁴⁵ Mojemu videnju Vrbanoja pritrjuje tudi literarni zgodovinar Jože Pogačnik (1970: 258–260): Kersnik je »ta prostor napolnil z likom uradniškega filistra, ki je bolj »kmetsko vzgojen, gimnazijsko poučen, na vseučilišču pa posvečen vedi za kruhoborbo«. Življenje takšnega filistra je bilo usmerjeno navzven, v boj za obstanek za prvo službo – za avanziranje, vse drugo je bilo vegetiranje, ki je ubijalo duha in uničevalo človečnost. V takšnem ambijentu se je začela in tudi končala zgodba sodnika Vrbanoja.«

Veliko več človečnosti, prijaznosti in obzirnosti, dostojanstva, preudarnosti in tehtnega premisleka so pri svojem delu pokazali sodniki iz kriminalnih zgodb (*Iz sodniškega življenja*) Jakoba Alešovca, čeprav so se v večini kot preiskovalni sodniki ukvarjali z najbolj zavrženimi kaznivimi dejanji in ljudmi, ki so se znašli na oni strani zakona. Pa vendar lahko ugotovim, da so bili Alešovčevi sodniki tudi do teh ljudi pravični, pošteni, spoštljivi in korektni. Znamenitega pesnika in odvetnika J. W. Goetheja sem v diplomski nalogi že omenila. Ena njegovih temeljnih dilem v zvezi s pravičnostjo je bila, kako ravnati s tistimi, ki načelo pravičnosti in spoštovanja zakonov evidentno kršijo in zavračajo. Ne vidi nobenega razloga, zakaj bi morali z nepravičnimi ravnati pravično. Ob tem je zanimiva njegova misel, »da je problem pravičnosti problem, ki ga je iznašel človek. Le človek namreč hoče biti pravičen in uresničevati pravičnost. Bogovi ne ovirajo nikogar, njihovo sonce zato sije pravičnim in nepravičnim, medtem ko izhaja človek iz vrednosti in zaslug.« Goethe se je zavedal, da je eden od temeljnih pogojev za mir v družbi spoštovanje zakonov. Po njegovem bi moral tisti, ki se ni naučil spoštovati zakonov, zapustiti kraje, kjer ti veljajo. ⁴⁶

V *Ponarejenih bankovcih* je okrajni sodniški pristav učitelju, ki je bil tudi sam vpleten v kaznivo dejanje, vendar je aktivno sodeloval pri odkrivanju zločincev, pomagal, da je bil ta obsojen le na enoletno zaporno kazen, po prestani kazni pa: »sem mu preskrbel jaz v drugem zelo oddaljenem kraju učiteljsko službo in sem imel zadostenje, da se je popolnoma poboljšal

⁴⁵ Jan Zobec, *Sodnikove etične dileme*, 1553–1581.

⁴⁶ Janez Kranjc, *Odvetniki v anekdotah* (V.), 29.

in se poprijel svojega posla z vso marljivostjo«. V isti zgodbi ostane spoštljiv do žene kriminalca Jonasa, čeprav ga ta žali in mu grozi, da ga bo zatožila predstojnici: »Obžalujem, da to ne bo mogoče /.../, kajti za zdaj boste morali že še tu biti /.../, prašam pa vas, ali vas je volja, odgovarjati na moja vprašanja? /.../ Opominjam vas, da ste tu pred sodnijo in se imate mirno in spodobno obnašati, sicer vas bom moral spodobnega obnašanja učiti /.../, pri nas imamo naprave, v katerih se nepokorni madé brez ozira na to, ali so ženskega ali moškega spola.« Spoštljiv, vendar oster je do lažnega policijskega komisarja – fabrikanta Evgeneja De Beauvillersa tudi policijski komisar v istoimenski kriminalni zgodbi: »Tiho,« ga zavrnem jaz ostro, »premislite, da ste pred sodnikom in da imate le odgovarjati, ne prašati. Če se vam godi krivica, se bo to že skazalo in zadostenje vam ne bo izostalo.« Jan Zobec (2007: 1553–1581) med kreposti sodnika uvršča širokosrčnost in velikodušnost, ki jo sodnik med drugim izraža z ohrabrujočim odnosom do mlajših sodnikov in njihovih poklicnih začetkov, z razumevanjem za njihove začetniške težave in spodrsaljaje. Takšen odnos je imel preiskovalni sodnik (*Iz globočine morja*) do svojega kolega, mladega sodnijskega praktikanta Dolarja, katerega odločnost najti zločinca občuduje: »Občudovajoč to odločnost mu po kratkem razgovoru o nekaterih drugih potrebnih drobnostih obljubim preskrbeti mu, česar potrebuje, posebno pa odpust za nedoločen čas, da bi, če bi se vrnil brez Spitlerja in vkradenega denarja, lahko zopet pri nas nastopil službo.« Tudi v najtežjih trenutkih, ko je Dolar zaman iskal Emo, misleč, da si je ta vzela življenje, ga je preiskovalni sodnik poskušal tolažiti in ga navdajal z upanjem, da se bo vse srečno končalo oz. da je skoraj gotovo, da Ema še živi ter da je z izginotjem zgolj hotela odložiti poroko ali jo celo onemogočiti.

Jurist iz Mencingerjevega *Pravnega slučaja* je sodil v krog tistih pravnikov, ki se pri odločanju oziroma sojenju ravna izključno po ustavi in zakonu in od tega za nobeno ceno ne odstopajo. Svoje življenje in življenje drugih je želel »popredalčkati« v sistem paragrafov, kar pa mu seveda ni vedno uspelo: »Ko je tedaj tudi nekoliko pedant, žali ga, ker ne more vsega, kar se primeri v vsakdanjem življenji, in kar človeški predsodki in zmoto naneso žalostnega in smešnega, razrediti in rzsoditi po raznih paragrafih naših mnogobrojnih zakonikov, ktere skoraj izključljivo prebira in ki so mu najbolj popolni celega sveta. /.../ Če vidi v kaki noveli ali igri vršiti se nepostavno pogodbo, ali pa, da mlada pod oblastjo varuha stoječa nevesta stori pred altarjem zakonsko obljubo brez postavnega dovoljenja varstvene sodnije, popade ga sveta juristična jeza /.../.« Menda je samo takrat »užival čisto veselje, ko se je ločilo pravosodje od uprave. Prej mu je bilo čez vse sitno, da je moral nekaj soditi, in da so prišli primerljeji, ko ni prav vedel, ali bi sodil ali pa vladal /.../. Kot juristu z dušo in telesom mu je vladati bilo najtežje. O vladanji, kjer so ga zapustili zakonikov trdni paragrafi, se je držal

teorij, ki morebiti niso bile dosti praktične. Teorije pogodb in prirojenih človeških pravic se je držal tudi pri vladanji, in o tem je prišel večkrat naskriž z svojim predstojnikom kar mu je bilo neprijetno, in naskriž z zgodovino novejših časov ter z ravnanjem hvalisanih parlamentov, kar ga je v srce bolelo. Odkar je čul, da gre moč pred pravico, ali bolj po avstrijsko rečeno, da je vprašanje prava ravno tisto kakor vprašanje moči, je bil iz srca zadovoljen, da mu znanprej ne bo treba mešati se v raztegljivo upravo in da bode samo sodnik ter z vedro glavo in dobrim srcem skrbel "ut fiat justitia, ne pereat mundus"«. ⁴⁷ Z ravnanjem tega praktičnega jurista, kot svojega prijatelja imenuje Mencinger, se zagotovo ne bi strinjal dr. Andraž Teršek (2014: 34–35), ki pravi, da se tudi sam pri svojem pravniškem poklicu srečuje s »pomanjkanjem dobre vere, empatije, umnosti in razumnosti pri opravljanju del, s katerimi tisti, ki ta dela opravljajo, neposredno in močno vplivajo na druge ljudi. Postalo je dnevno povsem običajno, da človek z nekakšno administrativno, uradniško in odločevalsko vlogo intelektualno žali in tepta dostojanstvo drugega človeka, da z orožjem golega formalizma in robotizirano birokratskostjo, izropano vsakršne vsebine, razuma in človečnosti, greni življenje drugemu človeku, ki želi samo skozi življenje stopati svobodno, odgovorno, pošteno,umno in človečno.« Mencingerjev jurist vrednoto, kot je neodvisnost sodnika, razume preveč togo. Pravnik dr. Marijan Pavčnik (2014: 13) poudarja: »Vežanost na zakon je vse prej kot enopomenski pojem. Pravni zaključki so sad razumevanja zakona, življenjskega primera in njunega medsebojnega ovrednotenja. Gre skratka za manevrski prostor, ki ga je potrebno napolniti. V tem prostoru je sodnik lahko ranljiv in ga lahko zanese zdaj v eno, zdaj v drugo smer.« Sicer pa je tudi praktični jurist naknadno spremenil svoje pravoverno stališče.

3.7.3 LIK NOTARJA SKOZI PRIZMO VREDNOT

Notar mora biti oseba, vredna javnega zaupanja, večča pravne stroke, nepristranska in pokončne držē. Kodeks notarske etike zahteva od notarja, da ravna objektivno, da si pri opravljanju poklica in v vsakdanjem življenju prizadeva, da ohrani osebno čast in ugled, da se ne ukvarja s posli in aktivnostmi, ki niso združljive s častjo, ugledom in neodvisnostjo notariata, da v odnosu do strank, do poklicnih kolegov, do državnih in drugih organov upošteva pravila o lepem vedenju, da se odlikuje po humanosti in spoštovanju človekovega dostojanstva ter si prizadeva za višjo kulturo v odnosih med ljudmi, pri svojem delu pa mora varovati ugled sodišč in drugih oblastnih organov. ⁴⁸ Na pomen notariata v obravnavanem

⁴⁷ Naj se zgodi pravica, tudi če propade svet.

⁴⁸ <http://www.notar-z.si/sites/default/files/notarski-kodeks-etike.pdf>.

obdobju sem v diplomu že opozorila, sklicujoč se na zapise Jakoba Alešovca. Čeprav je bil pisatelj Kersnik notar, pa je bil v opisu poklicnega dela in osebnosti svojih likov – notarjev precej skromen. O notarju Koprivcu (*Agitator*) iz izjave graščaka Boleta sklepam, da je s svojim delom dobro služil: »Kadar bom Tebe ali pa Tvojega čestitega kolego, gospoda notarja Koprivca videl v družbi s kako stranko, klical bom z Gregorčičem: Gorje ti, vbogi kmet, gorje!« Koprivec je bil skeptik, ljubiteljski astronom, katerega predavanja so bila njegovi publiki večinoma nerazumljiva: »Notarjevo predavanje, akopram se gledé učenosti ni dvignilo na površje navadne popularne razprave, bilo je vendar večini poslušalcev preučeno, neumljivo; in za to se je tem zvesteje poslušali, da ne bi kdo sodil, da jim ne godi.« Verjetno pa s temi predavanji ni kmnil ugleda notariata, saj gre za dejavnost, ki s slednjim ni neposredna povezana. Bolj problematično bi lahko bilo njegovo strankarsko politično delovanje, saj se je ob volitvah odločno in očitno postavil na stran dr. Hrasta, predstavnika slovenske narodne stranke.

Notar Valentin pl. Mali (*Jara gospoda*) je bil »čudna zmes lahkoživega in vendar resnega, nebrižnega in vendar strastnega človeka. Podoben je bil plavaču, ki je vaje trdno in vestno plavati blizu brega, kateri pa, kadar ga slučajen val potisne proti sredini reke, ni zmožen misliti več na breg, ampak samo na to, da plava dalje – dalje na površju – brez misli, koliko časa mu bode vztrajala moč.« O njegovem odnosu do strank sicer neposredno ne izvemo ničesar, vendar zapisano o njem daje slutiti, da je v razmerjih do ljudi (zlasti je to razbrati v njegovih stališčih do Tončke Vrbanoj) neobjektiven in da si ni ravno prizadeval za višjo kulturo v odnosih z ljudmi, kot to terjata notarska etika. Tončka je bila zanj »drugorazredno« dekle, dekle, za katero je dal jasno vedeti, da izhaja iz drugačnega socialnega in družbenega okolja: »Pomisli, Vrbanoj ne bode vedno sodnik tu pri nas in njega Ančka tudi ne bode vedno taka lepa vitka deklica, katero poljubiti mora biti posebna slast. Golobje življenje med štirimi stenami prestane – morda že takoj! Andrej brez dvojbe še avanzira; svetovalec bode, morda pride še više; v večjih mestih bode služboval in tam mu bode treba ožje družabne dotike s kolegi, vrstniki in njih družinami: kako bodo gledali to neveščo točajko, ki do tedaj že izgubi vse, kar ima sedaj lepega in prikupnega: mladost in črne oči, šegavost in vitka rast, ki pa se ne bode znala obračati na desno ali levo in ne bode vedela odgovora, kadar bodo skrite puščice letele nanjo v družbi, katera jo ne bode štela enakopravne po izobrazbi, bodisi splošni, bodisi samo družabni.« Sicer pa je živel neoporečno osebno in družinsko življenje. Od notarjev se to pričakuje, tako kot se pričakuje, da bodo tudi njihovi družinski člani živeli zgledno vsakdanje življenje ter s tem poskrbeli, da se ohranjajo osebna čast in ugled ter zaupanje notariata.

Doktorja Tilna Vogljanina (*Mešana gospoda*) so prebivalci Vinovarja, kjer je odprl notarsko pisarno, spoštovali: »Osoba najbolj imenitna je gospod doktor Tilen Vogljanin /.../« Tudi sam je bil zelo prijeten in prijazen človek: »On, blaga duša in prijatelj veselih tovarišev.« Imel je spoštljiv odnos do svojih strank. Čeprav je včasih težko prenašal pogosto prisotnost istih strank, je zadeve reševal korektno in z veliko potrpežljivosti, zlasti, kadar ga je obiskala njegova stalna stranka, gospa Ocvirk: »Pa kaj se če, poslušati je moral; in kdor je primoran vsakolične ženske v pisarnah poslušati, samo ta ve, kaj je potrpežljivost. Gospa Justina Ocvirkova je našega beležnika uže večkrat obiskala; v mnogih rečeh jej je moral svetovati; in ona je dokaj obširno razkladala, koliko ima različnega premoženja in mnogovrstnih skrbi.« Med tistimi, ki jim poklic notarja ni bil ravno v čast, je bil tudi Ferdinand Sodar (*Mrtva srca*), človek z »medenohinavskim« značajem: »Poglej, jaz sem zdaj notar v Lukovcu in denar si delam, ha-ha! A danes sem grozno presiran⁴⁹ (notar Sodar je rad govoril v tujih izrazih), tu sem aranžér⁵⁰ in skrbi imam, skrbi! Prijatelj, ti ne veš, koliko dá tako aranžiranje opraviti.« Bolj kot notarsko delo ga zanimata organizacija plesov in druženje s sebi enakimi (»Sedaj smo Nemci in v srcu smo bili vedno Nemci, kar je pametno. Slovenščina je za dijake! Hi-hi!«) in gospodičnami, pri katerih ga je zanimalo predvsem njihovo premoženjsko stanje: »Čakaj, predstavim te nekaterim gospodičnam, lepim in bogatim. O vsaki ti vem povedati, koliko bo imela dote, in povedal ti bom, če boš hotel! Hajdi! /.../ Mladi notar pa se radosti, da je zopet vzbujal pozornost s tem, da je kazal nepoznanega plesavca. Potem pa se postavi sredi dvorane, popravi si nekoliko obleko, da se zablistajo krvavordeče nogavice, trešči s pahljačo ob stegno ter kriči: Kadrilja! Gospôda, ka-dri-lja! Prosim dve koloni!« Tudi, ko se odpravlja k svojim klientom, ga bolj kot sam posel zanimajo dobro vino klienta in bogata dekleta: »Moj Bog, kaj hočem? Moj klient je in pije se dobro vino pri njem. Tudi dekleta so lepa in bogata!« Na začetku sem omenile vrednote, ki jih mora imeti notar. Zdi se, kot da se beležnik Sodar ni poistovetil z nobeno od teh pravnih vrednot.

3.7.4 LIK ODVETNIKA SKOZI PRIZMO VREDNOT

Kodeks odvetniške poklicne etike, ki jo pravniki imenujejo tudi stanovska etična biblija, je zapis načel in pravil, po katerih se ravnajo odvetniki pri opravljanju svojega poklica (1. člen).⁵¹ Vse vrednote, ki jih vsebuje odvetniška etika, so združene v odvetniški prisegi. Ta se v današnjem času glasi: »Prisegam, da bom spoštoval pravni red Republike Slovenije in

⁴⁹ Stisnjen.

⁵⁰ Organizator.

⁵¹ <http://www.odv-zb.si/predpisi/odvetniska-poklicna-etika>.

odvetniški poklic opravljal vestno, pošteno in dostojanstveno.« Pa vendar gre za vrednote, ki so veljale tudi v času, ko so živeli obravnavani literarni liki, o čemer me je prepričal tudi ljubljanski odvetnik Radoslav Razlag. Njegovi članki med drugim opisujejo tudi takratne razmere v odvetništvu in sodstvu v slovenskih deželah, ko je pretežni del odvetnikov uradoval pri »zbornih sodnijah« (okrožnih sodiščih). Razlag stopnjo ugleda, izobraženosti, nazorske širine in svetovljanstva odvetnika primerja s takratnim spoštovanjem do žene ali na splošno do uveljavljenja žena v družbi: »Nekteri trdijo, da je izmera spoštovanja do žene znamenje izobraženosti dotičnega naroda, da je torej narod tem bolj izobražen, na kolikor več se pri njem spoštujejo žene; in ravno to se trdi po celotnem izobraženem svetu o odvetnikih, kar nas uči zgodovina vseh narodov, da za politično izobraženost, torej tudi za državljansko svobodo, ni boljše mere, kakor je stopnja spoštovanja ali zaničevanja, katero zauživa v tisti državi stan odvetnikov.« Kot merilo zaščite človekovih in državljanskih novic v posameznih državah postavlja pravilo: »/.../ kakoršni odvetniki, takšna svoboda in izobraženost in narobe /.../« Pretežni del odvetniških strank so bili takrat kmetje, zemljiški in gozdni posestniki, zato dr. Razlag poziva svoje kolege odvetnike, naj bodo do svojih strank, zlasti ubožnih kmetov, uvidevni, in jim predlaga, naj pri izvrševanju svojega poklica upoštevajo določena načela, pretežno povzeta iz odvetnikove poklicne etike in med katerimi so izpostavljene zlasti naslednje: »Odvetniki so poklicani strankam svet in pomoč deliti; njih dolžnost je torej kmetu dobre svete dajati in njegove pravne zadeve sprejemati. /.../ Odvetniki imajo dolžnost pri prejemanju kmetovih zadev kakor pri vsaki drugi dotično reč na tanko pretehtati in ne prejemati opravil, ktera so krivična in o katerih že za naprej vedo, da jih ni mogoče izpeljati. /.../ V začetnih pravnih zadevah imajo odvetniki dolžnost, da se kmetu večji stroški prihranijo, truditi se za poravnavanje strank ter jih pogoditi, ako je le mogoče ta namen doseči, nikdar pa ne šuntati na pravdanje. /.../ Sveta dolžnost odvetnikov zmerno računati kmetu za prevzeta dela, ne pa prenapeto. /.../ Za pogovore v pravnih rečeh ne bi smeli denarja jemati od kmeta /.../, svojemu bližnjemu brezplačno z besedami svetujemo.«⁵² Ali so protagonisti v izbranih delih to upoštevali ali pa me je podrobna analiza privedla do drugačne ugotovitve, takšne, o kateri piše dr. Marko Pavliha (2013): »da med odvetniki, ki niso v čast svojemu poklicu najdemo: denarno motivirane moške, nagnjene k laganju (v svojo ali strankino korist, zaradi strahu pred kaznovanjem), psihično motene (narcisoidni in pogosto zasvojeni z alkoholom ali mamili) in

⁵² Tomaž Marušič, *Odvetnik, pravdosrednik ali advokat*, 27–28.

makiavelistično⁵³ naravnane, kar se kaže v njihovem manipulativnem, pretkanem, izkoriščevalskem in nepoštenem ravnanju, največkrat zaradi družbenega ugleda in moči.«

»Doktor Božan je bil mož, ki jih, čeprav ne pogosto najdemo med seboj. Bil je pošten, odkrit, resen – ne samo zato, ker je to bilo ukoreninjeno v njegovemu značaju, ampak tudi zato, ker se mu je to, da je dajal videz poštenega, odkritega, resnega – včasih zdelo potrebno, torej po premisleku in z namenom. Tu je stal v moráli svoji na dveh stališčih: stóri dobro, ker je dobro – dobro; in stóri dobro, ker to je Bogú všeč!« Pa vendar poštenost, ki je ena od ključnih vrednot odvetnikove osebnosti, ni bila njegova vrlina. Nasprotno, bil je materialist, sebičnež, koristolovec, preračunljivec, ki premišljeno izbira sredstva za dosego svojih ciljev: »Očitno je tudi, da mu je oni fatalistični materijalizem, ki se mu je zdel v življenji najprikladnejši kažipot, bolj vzgojil in razširil najgrše svojstvo, ki se nas že takó drží ter se bode na veke držalo našega žitja, kakor koža života: – egoizem, sebičnost.« V egoizmu in sebičnosti je sicer sam videl le naravno posledico in tudi pogoj uspešnemu »boju za obstanek«, in to tudi tedaj, »kadar ji je trebalo dati grše, primernejše ime. V dejanjih svojih sploh ni bil premišljen, ali kadar je bil, ravnal je po teh načelih. In reči moremo, da je bila ta izobrazba le sad njegove proste, samosvoje poti, po kateri je od nekdanj hodil.« Te njegove lastnosti so povsem zameglile njegov pogled na to, kaj je prav in kaj ne. Tudi ob tragičnem dogodku, ob smrti Pavlovega očeta, je že snoval svoje podle načrte: »Vid pa je stal za korak ob stráni, tudi on bled, prestrašen in ném in upirajoč okó v krvavo lice nesrečnega majorja; v tem pa mu je vzhitel pogled nehoté, nevedé v strán gôri proti belemu grádu /.../« Pavel je Vidu zaupal, slednji pa je njegovo zaupanje brezobzirno izkoristil: zgolj iz preračunljivosti mu je zapeljal mamó, zato da bi nekoč lahko postal gospodar gradu – graščak. »In v kakšnem razmerji je stal sedaj nenadoma mladému svojemu prijatelju nasproti? Poštenost mu je velela, da je lopov, odkritost – da je hinavec, resnoba – da je glumač in vse skupaj mu je dejalo, da je to, kar je storil – podlo, brez kraja in meje – podlo. /.../ Ne, ne, takov izdajalec ne morem, ne morem biti! Odpotovati, to je jedini pomóček! Še danes odpotujem! /.../ Potem pa je znóva jel ugibati, ali je bilo njegovo ravnanje res podlo, kaka je krivda njegova; in ta boj, to sklepanje in to sanjarjenje o lepoti gospé Lorice – vse se je čestokrat ponavljalo. A čimdelj je trajal ta boj, tembolj je lezlo nekaj na površje, sprva prikrito in večkrat odbito, ali potem le bolj in bolj, in napósled je zmagovalo: to je bil Vidov egoizem. /.../ »Odpotovati ne morem, ne smem!« dejal je sedaj. »Kaj bi ugibali, kaj bi si mislili? In – konečno? – Pameten bodi, Vid, in – paži! Do sedaj še nisi bil nepošten. In to je vse napósled – usoda!« Takó si je utešil vést,

⁵³ Makiavelízem tudi machiavellízem: polit. načelo, ki zagovarja uporabo tudi zvičajnih, nemoralnih sredstev za dosego ciljam (SSKJ).

skočil kvišku. /.../ Oh, ne bodimo neumni!« Doktor Marko Pavliha bi ga uvrstil med t. i. denarno motivirane moške. Brez slabe vesti je potem, ko sta ga Lorica in Pavel pooblastila za urejanje premoženja in zapuščinske zadeve po pokojnem možu in očetu Ivu pl. Lukiću, zasledoval svoje koristi, in ne koristi svojih strank, vsaj ne vseh. Zatajilo je njegovo osebno in poklicno poštenje, saj je hotel, da vsa dediščina, »grád in vse, kar se ga drží«, pripade Lorici, njegovi bodoči ženi: »Očetova polovica bi bila imela sedaj po njegovi smrti pripasti jedinému sinú, Pavlu.« Toda dr. Božan in Lorica sta imela drugačne načrte: »/.../ naj se prisodi majorjeva zapuščina vdovi, proti temu, da izplača po sodni cenitvi odločeno dedščino sinú Pavlu; in ta vsota ni bila veliká /.../« V navedenem primeru je dr. Božan zlorabil in omajal eno najpomembnejših pravnih vrednot, tj. zaupanje stranke, konkretno Pavla.

Po značaju podoben odvetniškemu koncipientu dr. Božanu je advokat dr. Ivan Hrast (*Ciklamen*). Bil je sebičen, samoljuben, vase zagledan materialist, človek, ki se je kot otrok iz revne kmečke družine želel povzpeti v visoko družbo. To mu je tudi uspelo. Napredoval je z velikimi koraki: »kmalu je bil tako rekoč prva osoba v socialnem življenji malega trga«. Na »poti navzgor« se je zaradi povzpetništva odrekal tudi ljubezni, mladi, revni Katinki: »Mislil je preveč o svoji advokatorski preskušnji, o mestu, kjer bi se naselil, in /.../ hladan in mrzel je bil postal v svoji ljubezni.« Za revni Katinko in guvernanto Elzo v njegovem življenju ni bilo prostora. Kot odvetniku so mu Borjani očitali, da bogato služi na njihov račun. Kersnik je to študijo materialistično usmerjenega in frivolnega junaka sklenil v skladu z moralistično vizijo. Le-ta mu je velevala, da se mora advokat rešiti materialističnih in frivolnih vplivov, to pa se z nenadnim obratom zgodbe zares zgodi.⁵⁴

Pravno dopustno, moralno pa sporno je zagotovo ravnanje mladega advokata dr. Pavlina (*V zemljiški knjigi*). Na javni dražbi zaradi ugodne cene kupi zadolženo Znojilčevo posestvo. Zaveda se sicer, da gre za tragedijo generacij te družine, pa vendar ob tem daje videz popolne neprizadetosti, hladnosti. Doktor Pavlin zagotovo sodi v krog tistih juristov, ki jih je njegov prijatelj dr. Sever označil kot brezčutne, trde in ozkosrčne juriste, ljudi, ki ob nesreči drugih ne premorejo sočutja in empatije, ljudi, ki jim kljub intelektualnim sposobnostim manjka predvsem čustvene inteligence.

Med vsemi izbranimi liki po nemoralnosti in neetičnosti po moji oceni zagotovo najbolj izstopa advokat dr. Karol Pajk (*V krvi*). Njegovo osebno in poklicno življenje so prevečali napuh, pohlep, pohota, jeza, požrešnost, zavist in lenoba, ki v krščanstvu pomenijo sedem

⁵⁴ Jože Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, 283.

smrtnih grehov: »Zavist in silna jeza sta ga mučili.« Ne le, da je hotel biti prvi med odvetniki (»Pajk pa je hotel postati prvi, najveljavnejši in najimovitejši med mestnimi svojimi tovariši.«), hotel je biti tudi prvi med politiki: »Strašno mu je ugajalo laskanje njegovih prijateljev. Kri mu je silila v obraz; napihnil se je parkrat zapored, potegoval svoj prekratki telovnik preko naraščajočega trebuha ter si gladil brado. /.../ Za svojo mizo pa je sedel bled dr. Pajk. Rad bi bil glasno zabavljal svojemu zmagovitemu tekmecu, rad bi bil osmešil njegov program ter ga blamiral vpricho vseh, a – ni mogel. Z jezo v srcu je moral priznati sam sebi, da je »kramarska« politika Tirbičeva edino prava, poštena in častna. /.../ A prirojena mu trma in ošabnost sta mu branili, da bi priznal svoje misli, svoje čute. Ne, podati se ne sme, osmešiti se noče – kazati mora še nadalje, da je uverjen, da le on ve in zna vse, da le on more in razume vse, drugi pa nihče nič. Le česar se loti on, je dobro in pametno, vse drugo ni nič – nič. /.../ In s silnim sovraštvom je meril Tirbičeve volilce. V srcu pa je sklenil osveto narodu, ki se drzne odtegniti čast in zaupanje njemu, mogočnemu bogatinu in najuglednejšemu odvetniku.« Obseden je bil z Mamonom.⁵⁵ Njegov pohlep po denarju je bil neizmeren, o čemer bom podrobno pisala v poglavju z naslovom Odnos do denarja. Pohotnosti po mladem ženskem mesu, ob bolni ženi, ni skrival: »Odvetnika je že davno mikalo zdravo, krepko in lepo dekle. Ve, ljuba nebesa, Tončka – odvetnica, kolik razloček! – Zalazoval jo je torej, se ji laskal in dobrikal, jo obsipal z darili ter jo zapeljeval; saj izkušen je bil v tem poslu.« Obnašanje v javnosti Pajku kot odvetniku zagotovo ni bilo v čast, zlasti ne njegovo pretirano pijančevanje: »V širokem fotelju je sedel za preobloženo mizo. /.../ Obraz mu je bil zabuhel in zalit s krvjo. Hoteč utopiti svoj gnev radi Tirbičevih uspehov, je pil nocoj izredno veliko. Mežeče je gledal s svojimi zardelimi očmi, cmakal z ustnicami, prikimoval s težko glavo ter jecljaje zinil včasih nekaj stavkov. /.../ »Pijmo, pijmo!« je silil goste. In zvrnili so duškoma svoje kupice; /.../ in zopet je natočil, in znova je počilo nekaj buteljč, /.../ In pili so kakor brez dna ... Ko pa so posušili legijo šampanjskih steklenic, so se lotili »jeruzalemca«, zatem so načeli nekaj buteljč »lacrimae Christi«, potem so pili grško »Maphrodaphne«, naposled izbor žganic in likerjev. /.../ In potem se je dvignil dr. Pajk sam – počasi – omahujoč – oprijemljivo se za mizo in naslanjalo svojega stola, ter začel jecljaje govoriti, kako žarko ljubi svojo domovino, kako gorko čuti za narod, in kako svete namene je imel s svojo kandidaturo. In oči so se mu zalile s solzami, ko je tožil o črni nehvaležnosti svoje domovine ... Potem pa je izlil ves svoj žolč na volilce svojega okraja ter psoval in zmerjal Tirbiča z nedostojnimi izrazi. Vse, kar se mu je nakopičilo zavisti, sovraštva in osvetljivosti, vse je razkril svojim somišljenikom ter končal: »Ako narod ne mara moje pomoči ... dobro! – Tudi jaz ga, hvala Bogu, ne

⁵⁵ Lažni bog denarja oziroma hudič, ki v ljudeh zbuja željo po bogastvu.

potrebujem! Doktor Pajk pa ostane navzlic vsemu še vedno najbogatejši in najvplivnejši gospod ...« Ko pa je posijalo jutranje solnce v jedilnico, je oblilo s svojim zlatim sevom velik kup praznih in ubitih buteljk; a njih dragocena vsebina je stala toliko vsoto, da bi si bil mogel za-njo kupiti kmetič molzno, dobro rejeno kravo s teličkom vred, borni delavec pa bi bil mogel z izkupičkom plačati celoletno stanarino, pa še sebi, ženi in svojim črvičem bi bil nakupil dostojnega oblačila. Nu, ostale so le prazne in ubite buteljke, katere vržejo za plot, na smetišče ... Dr. Pajk pa ni mogel piti več. Z izbuljenimi očmi je strmел v kričeče prijatelje, ki so vlivali vase kupo za kupo, ter cmakal s slinastimi ustnicami; glava mu je postala težka – razmršena se mu je nagnila na prsi. Roke, katere je imel sklenjene na napetem trebuhu, so mu omahnile ter mu kakor mrtve visele ob stolu. Težko je sodel. In – zaspal je. /.../ Težko so se dvigale Pajku široke prsi ... obraz in vrat sta bila zalita od krvi; bolešno je hropel in ječal, in na vse klice Strelove se ni odzval niti z besedico.« Zlasti na začetku svoje poklicne kariere je veljal za izbornega pravnikar, ki si je s svojo strokovnostjo, prijaznostjo in zgovornostjo pridobil številno klientelo («se mu je množila klijentela od dne do dne») med kmeti, obrtniki, delodajalci, delavci, meščani in uradniki, ko se je zapil in ko ga je zapustila Tončka, pa je začel zanemarjati tudi svoje delovne obveznosti. Zapijal se je, po prekrokanih nočeh pa spal do poznega jutra: »Šlo je že na deset, ko je zapustila drugega dne odvetnica Pajkovo hišo. Soprog je še trdno spal, saj se je bil vrnil šele proti jutru – vinjen.«

Pajk torej kot človek ne premore niti osnovnih moralnih vrednot in v posledici tega tudi ne vrednot, ki bi morale krasiti lik pravnikar oziroma odvetnikar. Gre za vrednote, ki so zgolj nadgradnja osnovnih občečloveških vrednot. Pravičnosti kot temeljne pravne vrednote dr. Pajk ni premogel. Že omenjeni rimski pravnik Ulpijan je opozoril, da je potrebno za udejanjenje pravičnosti »pošteno živeti, drugega ne žaliti, in dati vsakomur svoje«. Dr. Pajk ni živel pošteno. Ob bolni ženi je pričakoval otroka z ljubico Tončko, varovanko njegovega diurnista Vrhnikar, ki ga je za borno plačilo izkoriščal do njegovih skrajnih moči, žalil, nato pa vrgel čez vrata: »/.../ tako je preživel Vrhnikar dotlej vse svoje življenje le kot hlapec, delavec, trpin drugim v korist ... Obrabljen in izrabljen do konca po duhu in telesu, je moral vendar-le trpeti še dalje, da si prisluži v potu svojega mučeniškega obraza ob prepolni, od bogastva se šibeči in lomeči mizi gospodarjevi vsaj grižljaj – ovsenjaka.« /.../ »Vrhnikar, ne spite mi vendar v pisarnici! Zastonj vas ne bom drago plačeval. Vaša pisava je postala itak taka, kakor bi imele kure svoj bal po papirju. – Da veste, lenuhov in mazačev ne potrebujem. Povedal sem vam to že parkrat. Pazite, sicer dobom namesto vas boljšega delavca – ponuja se mi jih vedno celo krdelo.« Vrhnikar je skrival svojo slabost, kolikor je mogel. Z vsemi močmi se je oklepal svoje službice; saj je vedel, da bo moral brez nje stradati. /.../ »Kaj bi radi, Vrhnikar?« ga je

vprašal nevoljno odvetnik. Žal mi je, vsaka prošnja je zaman; rabiti vas ne morem za nič.« /.../ »Ne, ne, gospod doktor!« je odgovoril Vrhnik ter si otiral solzne oči z rokavom. »Prišel sem se samo zahvalit za vse vaše potrpljenje, katero ste imeli z menoj, starcem, toliko let. Želim vam, gospod doktor, vso srečo – – vso srečo, katero ...« Dalje ni mogel. Krčevito je zaihtel, da se je tresel po celem slokem telesu. Segel je po odvetnikovi desnici ter jo s solzami poljubil.« Tako kot ni premogel človečnosti, sočutja, dobrote, širokosrčnosti in velikodušnosti (ta se med drugim kaže tudi v razumevanju sodelavcev za njihove osebne težave) do svojega zaposlenega – diurnista, jih ni premogel niti do svojih strank, zlasti tistih ubogih. Ko ga je mlada vdova prosila za trimesečni odlog plačila: »Borno oblečena kmetica suhih, upadlih lic, od skrbi in dela sključenega telesa je priletela ravno pred Pajka. Ugledavši ga, je padla na kolena predenj, mu objela noge ter ječala: Usmiljenje! Vdova sem – beračica postanem jaz z otroki vred. Potrpite, gospod doktor – kakor se Bog prosi, tako vas prosim – potrpite samo še tri mesece – vse vam poplačam ...« Pajk pa je hladnokrvno skomizgnil z rameni, siloma se oprostil njenih rok ter nemo odšel doli po stopnicah. Kmetica je hitela za njim, lomila roke ter plakala, ga rotila in prosila – zaman. Pajk se še ozrl ni, ko se je zgrudila za njim, tik vrat obupana reva ter plakala in plakala, da bi se bila smilila kamenu, ko bi imel srce ...« Brezsrčno in neprizadeto je poteptal njeno dostojanstvo, čeprav je prizadevanje za dostojanstvo ena od odvetnikovih temeljnih obveznosti.

Njegovo ravnanje je še toliko bolj sprevrženo, če upoštevamo zakonodajo in sodno prakso tedanjega časa. Eden od izrekov sodbe C. k. najvišje sodnije z dne 8. novembra 1871, št. 13456, ki se nanaša na odvetnikovo brezplačno pravno pomoč in ki je bil objavljen v 11. in 12. številki revije *Pravnik Slovenski* iz leta 1872, se glasi: »Odvetniki imajo revne stranke brezplačno zastopati, ako ravno bi se ustno in brez odvetnika obravnavalo.«⁵⁶ Strankam je potem, ko niso zmogle plačila odvetniških storitev, zaračunal oderuške obresti, in ko so te dosegle ogromne višine, stranke pa jih niso zmogle plačati, je njihova posestva spravil na boben. Pri tem pa ni imel niti kanček slabe vesti: »Premnogi mu računa sploh niso mogli plačati. Prosili so ga naj potрпи, Pajk je tedaj nabral obraz v velikodušne gube ter zatrjeval, da on ni pijavka, da se za plačilo prav nič ne mudi, da pa se radi varnosti intabulira na posestvo. In obresti in od obresti obresti so tekle včasih leto za letom po sedem, osem, deset, tudi dvanajst od sto. Prigodilo se je često, da je zadela njegove klijente kaka ujma ali druga nesreča; tu se je pojavila prašičja kuga, ondi je pobila toča, tam je zamorila vse suša ali pa požrl črv, tu se je utrgal oblak, in nastala je povodenj, prihrumeli so hudourniki ter raztrgali

⁵⁶ Povzeto po: Tomaž Marušič, *Odvetnik, pravdosrednik ali advokat*, 27–28.

njive, travnike in pašnike ... Slednjič je prišlo to in ono posestvo, ki je bilo že nekaj let na šibkih nogah, na boben. Na dražbi je Pajk dražil posestva tako dolgo, da so pripadla zemljišča s hišo in živino vred njemu; na podrobni razprodaji pa je izkupil često dvakrat toliko, kolikor je izplačal sam kmetovim upnikom, ter spravil velikanski dobiček. – Mnogim kmetom in obrtnikom je posojal večje vsote, a vedel že naprej, da mu jih ne bodo mogli vrniti nikdar. In zopet so tekle leto za letom vprav oderuške obresti v Pajkovo listnico. Končno pa je stavil svojim obubožanim dolžnikom termin, do katerega more še čakati, da mu vrnejo posojilo; ko je pretekel rok, jih je neusmiljeno tožaril ter spravil večino njih na beraško palico. Kdo mu je mogel kaj očitati? Ni li postopal po pravu?«

Pajk je dvoličnež, ki vse skozi kaže dva različna obraza. »Postati hoče državni poslanec, v *Narodnega prijatelja* pa piše, »kako je potrebno pomoči slovenskemu propadajočemu kmetu, obrtniku in izkoriščanemu delavcu, v resnici pa neusmiljeno pozna le svoje koristi – izkoriščanje prav teh, ki se jim dobrika. Napada vse tisto, kar je pritisnilo kmeta k tlom, oderuštvo, kar uničuje slovenske obrtnike (kapitalistična proizvodnja) in kar sesa kri izgaranemu delavcu (celodnevno težaško delo). Svojo osebno moralno dvoličnost pokaže tudi z ljubico, s Tončko pričakuje otroka ob živi, bolni ženi.«⁵⁷ In ne nazadnje je dvoličen tudi do svojih strank, ki jim zatrjuje, kako »ni pijavka«, po drugi strani pa jih ta isti Pajk spravlja na »beraško palico«. Psihologinja Katarina Lavš Mejač (2013: 5) je o fenomenu dvoličnosti zapisala: »Pravzaprav ima lažnivec dva značaja, dve podobi: eno v besedi, drugo je prikrito. In prav ta dvoličnost je breznačajna. Težko je verjeti in zaupati dvoličnežu, ker ne vemo, kateri je njegov pravi obraz.«

Dr. Pajku značajsko podoben, nečloveški in brezobziren, je tudi njegov »sodružnik« v odvetniški pisarni dr. Strel. Do Pajkovega političnega nasprotnika, do lastnega naroda je posmehljiv: »Človek, ki nima vseučiliške izobrazbe – človek, ki ni niti pogledal preko ograje svoje filistrske domovine, tak naj igra važno ulogo v parlamentu, sredi samih izobražencev! Ha! kuriozno!« »Da, da, gospod doktor!« je hitel uslužno urednik »Narodnega prijatelja«; »kolikokrat sem že dokazal tudi jaz, da imajo poklic za poslance edino le izobraženci, v prvi vrsti pravniki ... zaman. Naš kmet in obrtnik na deželi sta še prezabita, da bi mogla umeti to.« »Hvala Bogu, da imamo vsaj v mestih povsod še mi prvo, odločilno besedo,« je dodal zadovoljno Strel ter si pogladil svojo plešo.« Odvetnik, ki nima odnosa niti do lastnega naroda, ki se čuti vzvišenega nad ljudmi nižjega družbenega sloja, ne more biti neodvisen in nepristranski. Ne nazadnje so se te njegove negativne značajske lastnosti kazale

⁵⁷ Franček Bohanec v Fran Govekar: *V krvi*, 133–145.

tudi v odnosu do ubogih klientov: »Ko pa je korakal mimo svoje pisarnice, je zaslišal iz nje glasen ženski jok pa osorni glas doktorja Strela, ki je kričal: »Ven, pravim! – Ne tulite, ko vam ne pomaga nič! – Ali čujete? – Ven, baba, ven!« Ženska pa je jokaje milo prosila: »Gospod doktor, lepo vas prosim – na kolenih vas prosim – usmilite se me! Ne pogubite radi treh stotakov mene in mojih ubogih otrok!« »Čakamo vas že dve leti – niti obresti ne morete plačati več – vse beračenje vaše je zaman – doktor Pajk mi je ukazal, da prodam vaše zadolženo posestvo in s tem – konec besedi! Hodite!« Ženska je začela silno, krčevito plakati, Strel pa je odprl vrata ter jo s svojimi rokami porinil iz sobe.« Dr. Strel pa ni bil le nesočuten in trdosrčen človek, ampak tudi dvoličnež, o čemer bom podrobno spregovorila v poglavju z naslovom Odnos do žensk. Pravniki dr. Andraž Teršek (2014) bi o svojih kolegih, kakršna sta bila dr. Pajk in dr. Strel, zaključil nekako takole: »/.../, da se tudi sam prepogosto počutim tako, kot da lebdim v praznem prostoru, kjer človeška pokvarjenost in žal tudi neumnost tistih, ki so sicer formalno pravno izobraženi in opravljajo celo katerega od pravosodnih poklicev, nima meje.«

V čast odvetniškemu poklicu pa niso bili niti nekateri odvetniki iz Alešovčevih kriminalnih zgodb *Iz sodnijskega življenja*: odvetnik vdove Rebarjeve (*Mati ga izda*), odvetnik (*Sodba večne pravice*) in zagovornik doktor Grabar (*Iskren zagovornik*).

Odvetnik vdove Rebarjeve je več kot petnajst let »vdovi pomagal dreti uboge ljudi. /.../; skoro ni pretekel dan, da ne bi bil nadlegoval sodnije s tožbami in prošnjami za rubljenje kakega reveža.« V očeh preprostih ljudi je bil brezsrčen človek, toda ob tem ne bi smeli prezreti, da so »v življenju odvetnika zelo redki trenutki, ko mit o pravni državi za njegovo stranko postane resničnost. Večinoma se ne posreči. Ampak pravi odvetnik je bil in mora ostati gospod. Pravega gospoda, kot je zapisal James Joyce, pa spoznaš po tem, da se do konca bori tudi za vnaprej izgubljeno stvar.«⁵⁸ Ne glede na to pa je očitno, da je omenjeni odvetnik, ki je nekega dne nenadoma izginil, v želji po hitrem in dobrem zaslužku izgubil občutek za poštenost in pokončnost: »Resnica pa je bila, /.../, da je pretila mu sodnijska preiskava, ker je zmanjkal nek precej visok znesek, katerega je bil iztožil za vdovo Dolarjevo in ki bi bil moral priti v njeno zapuščino. Sodnija ga je sledila, a vjela ga ni, /.../. Par mesecev potem je bilo brati po časnikih, da so ne daleč od tega mesta našli ob bregu reke, /.../, truplo /.../, katerega ni mogel nihče spoznati. Je bilo morda to truplo odvetnikovo?«

⁵⁸ Hinko Jenull, *Odvetništvo med politiko in pravno terminologijo*, 6.

Moralni in pravni sprevrženec je bil tudi odvetnik bogatega trgovca Komarja. Bogati trgovec Komar in trgovec R. J. sta se razšla kot družbenika. R. J. je bil Komarju dolžan izplačati 100.000 goldinarjev, vse do realizacije tega plačila pa je na posestvu R. J. v korist Komarja ostala vknjižena hipoteka. R. J. je tik pred svojo smrtjo v prisotnosti Komarja in njegovega odvetnika v celoti plačal dolžno terjatev, Komarjev odvetnik pa je bil zadolžen, da na podlagi pobotnice izbriše hipoteko iz posestva J. R. Po nenadni smrti J. R. pa sta se Komar in njegov odvetnik začela sprenevedati, da o plačilu in pobotnici ne vesta ničesar. Posestvo R. J. je bilo v celoti prodano, Komar na goljufiv in nepošten način znova poplačan, trije otroci R. J. pa »vrženi na cesto«. Podkupljiv in lažniv odvetnik je bil človek brez vsakršnih moralnih zadržkov. Sin pokojnega R. J. se obupan sprašuje: »Je li mogoče, da odvetnik, kije zraven stal, ko je oče naštel Komarju denar, in ki je potem pobotnico spisal, zdaj podpira to neverjetno krivico in noče o vsem nič vedeti?« S svojim ravnanjem je odvetnik prekršil zavezanost pravičnosti, njegovo ravnanje je bilo moralno oporečno, njegova zahteva po vnovičnem plačilu že plačanega pa življenjsko in pravno nesprejemljiva. Bil je razčlovečen človek, človek brez kančka vesti, ki je bil svoje dostojanstvo pripravljen umazati in prodati za prgišče goldinarjev: »Jaz nisem podal nobene take vloge nikamor in tudi za nobeno pobotnico ne vem,« odgovori odvetnik osorno in kratko. »Sploh z vami jaz nimam nič opraviti. Obrnite se do sodnije in dokažite, da je dolg plačan, pa bo. Z Bogom!«

V *Iskrenem zagovorniku* je Alešovec med drugim zapisal: »Slavohlepnost je huda strast. Človek, ki jej je vdan, ne izbira ravno pripomočkov, po katerih bi jo dosegel. Zato se je večkrat že pripetilo, da je bila ne le njemu, ampak veliko več še drugim v škodo ali celo v pogubo.« Ob tem je pokazal na lik zagovornika doktor Grabarja: »Še zelo mlad človek, ki je pa po mestu slovel zavoljo svoje zgovornosti. Do svojega imena je prišel zato, ker je »izrezal« dva goljufa, o katerih je bilo vse mesto prepričano, da sta res goljufala. Se vé, da sta ga za to dobro plačala. Najočitnejša lastnost njegova je bila slavohlepnost; slavo doseči ni se vstrašil nobene reči. /.../ Svoje vspehe pri brambi zatožencev je dosegal bolj zato, ker je znal porotnikom na srce govoriti (»Najprvo se spusti v hvalo instituta porotnikov in pravi, da si v posebno srečo šteje, da more danes govoriti pred tako inteligentnimi možaki, kakoršne pred sabo vidi.«), kakor po svoji juristični bistrumnosti, ker se ni po krivici trdilo, da je juristično znanje njegovo nekoliko plitvo; bolj ko svoje paragrafe je poznal ljudi po mestu in deželi. Zato so se pa k njemu zaletavali posebno ljudje, katerih reč je bila skoro zgubljena; kajti reklo se je, da, kogar dr. Grabar ne »izreže«, bi ga sam h... ne.« Služabnik Burger je potem, ko se ga zagovornik Grabar »loti s posebno ljutostjo ter jo hoče v zadrege spraviti«, naredil samomor, Grabar pa ob Burgerjevem poslovilnem pismu, brez kančka slabe vesti, nečastno in

celo ponosno izjavi: »No, vidite mojo bistrumnost! Pravi hudodelnik se je sam sodil, pekla ga je vest.« Prepričan je, da je celo storil dobro delo: »nedolžnega je lahko zagovarjati, težko pa oprati krivega, kar sem jaz storil.« Ko mu preiskovalni sodnik očita: »nedolžnega ste naredili krivega – vsaj pred ljudmi«, mu zagovornik odgovori: »Na to ravno sme ponosen biti vsak advokat. /.../ Naše načelo je: čim večji hudodelnik, tim večja čast, ako ga izrežemo in operemo.«

Res je sicer, da je ena od vrednot, ki jih mora upoštevati odvetnik, tudi lojalnost do stranke, vendar je šel zagovornik obtoženega Franka v zavzemanju za interese svoje stranke zagotovo predaleč, cinično in brezobzirno, tudi »preko človeških trupel«. Odvetnik mora »Zavezo lojalnosti do stranke uresničevati znotraj ostalih načel, kot so dostojanstvo, poštenost, korektnost do kolegov. /.../ Zato mora odvetnik svojemu mandantu⁵⁹ po potrebi jasno povedati, da z zastopanjem v nepošteni zadevi ne more kompromitirati sicer svojih siceršnjih obveznosti nasproti sodišču in pravosodju.« Tega pa doktor Grabar ni zmogel. Kljub temu da v sebi ni imel občutka človečnosti in drugih lastnosti, ki jih mora imeti zagovornik, pa je »slava dr. Grabarja kot zagovornika v tem rastla tako, kakor po mastnih pravadah premoženje njegovo.«

Eden tistih odvetnikov, ki je premogel empatijo do ubogih, ki se je znal vživeti v njihove usode in jih skušal razumeti, je bil ljubljanski advokat dr. Janez Kosem (*Cvetje v jeseni*). Ob usodi po krivem obsojenega Skalarjevega Šimna in njegove bolne žene Luce ni mogel ostati indiferenten: »Pa smo jo le odrinili proti Jelovemu brdu, kjer je bilo splošno mnenje, da »morilec« ne sme v vas. /.../ Zadolnela je veličastna molitev o Kristovem trpljenju, in stepeni in jokajoči glas kimajoče Luce je presegal vpitje množice. /.../ Presunilo me je tako, da sem skoraj videl, kakor bi stopal s trnjem ovenčani in krvavo prebičani Odrešenik s svojim križem pred nami.« Advokat Kosem si je s svojim načinom življenja in dela pridobil ugled med strankami. Ljudje so ga imeli za poštenega človeka: »Danijel je zopet imel prvo besedo: »Kaj bova lazila okrog tujcev! Prišla sva k tebi, ker veva, da si pošten. /.../ Mlačan, kar molči! /.../ Bojiš se dohtarja, ker misliš, da je bogve kako visok človek. Pa ni. Dober človek je in pošten je, ta te za vinar ne bo ogoljufal.« Vrednote, kot so dostojanstvo, častnost in poštenost, od odvetnika zahtevajo, da ne sme storiti ničesar, kar bi škodovalo njegovemu ugledu, ugledu poklica ali zaupanju javnosti v odvetništvu. To se ne nanaša le na njegovo poklicno delo. Tudi pri drugem javnem udejstvovanju in v zasebnem življenju se mora obnašati tako, da ne škoduje svojemu ugledu in ugledu svojega poklica. (Kranjc: 2011: 10) Pa vendar je bil tudi

⁵⁹ Naročniku.

spoštovan advokat Kosem samo človek, ki se je v trenutku, ko je branil svojo ljubezen, nekoliko spozabil in odreagiralo tako, kot ne bi smel: »Lisica! V meni je zaledenela kri. Zadnja kaplja krvi je izginila tudi Meti s cvetočega obraza in ustni sta ji bili beli, kot vosek. V meni se je zbudila zver, ki tiči v vsakem človeku. Pri olikancu tiči sicer v temni ječi, ali gorje, če jo prebije! Meni jo je tisti dan prebila. /.../ Z vso veliko svojo močjo – tačas sem bil prvi ljubljanski telovadec – sem ga vsekaj po režečem se obrazu, da je v hipu izgubil ravnotežje ter z dolgim svojim telesom treščil Maruši iz Selške doline v bogato zalogo »malega kruhka«. Nato sem bil bliskoma pri bratih, ju železno pograbil za tilnik, z glavama nekoliko pozvonil, da je tlesknilo in da sem kar videl, kako so se delale bule. /.../ Nato sem še vsakega posebej očeval, da ju je zaneslo po bregu, /.../. Zgodilo se je torej! Doctor utriusque iuris – strokovnjak zasebne in cerkvene pravice se je stepel pri cerkveni slavnosti ter nastopil tako junaško, da mu nasprotniki še krivcev vzeti niso mogli! Večje slave v pogorju doživeti ne moreš! Ko pa sem prišel k zavesti, me je kar mraz preletaval in sram me je bilo, da si nikomur nisem upal pogledati v obraz. Končno sem pa le dvignil pogled proti njej, ki je bila pravzaprav povod vsemu pretepu. Iz njenih oči mi je žarelo nasproti največje občudovanje.« Advokatovo nečastno obnašanje je dobilo sodni epilog: »Gospod Levičnik na loškem gradu me je brez milosti obsodil na petdeset goldinarjev globe, radi kamižolic pa na trideset goldinarjev plačila. Dosti me je stal ponižen pretep na Gori; povrhu sem moral pri razglasitvi sodbe vzeti na račun še zadovoljne obraze Posavčevih fantov! /.../ Gospod Levičnik s sodbo samo še ni bil zadovoljen; odstopil je spise zbornici v daljše postopanje. In ravno takrat, ko sem razpravljal z Danijelom in Mlačanom, mi je dostavila zbornica poziv, da naj v osmih dneh razložim, kako se v mojih očeh kmečki pretep na Gori strinja z mojimi stanovskimi dolžnostmi. Že sem jih gledal svoje kolege, zbrane v resnem sodišču, ko me peko in kuhajo in mi predvsem z največjo ogorčenostjo prihajajo, kako sem mogel kot odvetnik, kot zagovornik kazenskega prava udeležiti se pretepa, ki se da brez težave potisniti pod več paragrafov kazenskega zakona!«

Spoštljiv odnos drug do drugega imata odvetniški kandidat dr. Ljuboslav in njegov delodajalec – odvetnik (*Prvi poljub*). Ljuboslav je »vestno in redno opravljaj, kar je našel dela v uradu svojega šefa, v prostih urah pa si je v glavo ubijal postave, da se dobro podkuje za odvetniški izpit in čez leto in dan že sam za pisalno mizo, vsaj kot svoj šef sedi.« Šef ga spodbuja in ga podpira tudi takrat, ko se zaljubi v hčerko Grabca, ki nima najboljšega mnenja o pravnikih: »Grabec ima neko antipatijo proti nam, ki s peresom živimo. Njemu je samo kupčija in obrtnija kaj vredna. On je filister. Pa naj si bo, kakor hoče, Vaši želji sem rad

pripravljen ustregati in kakor hitro se Grabec vrne v mesto, ga obiščem ter njegovo mnenje o Vas poizvem.« Odvetnika pa poleg spoštljivosti do strank in svojih podrejenih krasi še ena lastnost, ki jo pravnikom ne pripisujejo prav pogosto, to je duhovitost: »Stari gospod Grabec se je končno sprijaznil z mislijo, da mu bode mladi doktor za zeta. Odvetnik se možko obnaša kot starašina. – Tedaj ste se vendar nam »oderuhom« – advokatom udali? reče šaljivo Grabcu. – Kaj hočem, besedo sem dal. Z advokati pa pravdati se, Bog me obvaruj. – Gotovo bi izgubili; smeje se odvetnik.«

Zaupanja vreden za opravljanje odvetniškega poklica pa je bil tudi odvetnik Ivan Jelenovec (*Hišica na strmini*): »Ljubezen do domovine in njegovo preverjenje, da ji je samostojen človek laže na korist, navela ga je k odvetništvu. /.../ Ostal je bil torej, kakor tudi po naravi, mehek in občuten, precej prost tistega veselje in življenje grenečega vpliva, ki ga mislečemu človeku daje spoznanje razdvoja med tem, kar dober človek pričakuje in upa od sveta, in pa med tem, kar doseže in vidi. /.../ Tako je lahko bil v svojih doraslih letih prijatelj z vsakim in vsakšnim tovarišem. Ogibal se je po nekoliko le tistih, katere je naravnost spoznal, da so hudobnega mišljenja. Število le-teh pak je bilo majhno /.../« V kolegu Zlatiču je kljub dejstvu, da »je bil časi malo nevoljen nanj, sosebno kadar je oni svoje materialistično in nizko po svetni vsakdanjosti lazeče mišljenje razkrival /.../, zmerom našel mnogo dobrih strani /.../« V nasprotju z omenjenim kolegom je premogel tudi spoštljiv odnos do drugačnih: »Ravno je torej hitro v žep posegel po drobiž in imel za cigančico vprašanje na jeziku, ali je v Srbiji rojena, kakor se ji po jeziku pozna: ko mu je njegov tovariš Zlatič oboje s tem izbil, da je deklico, katera se je bila tudi k njemu z molčečo ročico obrnila, namesto darú s svojo paličico po nagih mečih švrknil z glasnim krohotom.« V ciganih, ki sta jih srečala na poti, ne vidi drhali kot Zlatič. »Jelenovec je bil v prejšnjem hipu razkačen zaradi prijateljevega neopravičenega ravnanja; a zdaj ni utegnil jeziti se, temveč misliti si je moral: kdor je z volkom, mora ž njim in zanj tuliti.« V zvezi z etičnimi vprašanji se je treba predvsem zavedati, da se mora človek glede etičnih dilem vedno odločati sam in da sam tudi nosi posledice svoje odločitve. Vendar pa odločitve ne more narekovati le občutek o tem, kaj je prav, temveč se je treba tudi na tem področju ustrezno izobraziti. To izhaja iz latinskega reka: *Nemo fit casu bonus; discenda est virtus* ali Nihče ni po naključju dober; kreposti se je treba naučiti. To pa pomeni, da je treba prirojeni občutek za to, kaj je prav in kaj ne, kultivirati in izobraziti. Šele potem bo lahko učinkovita opora pri reševanju problemov etične narave. (Kranjc: 2011: 9)

Kreposti, ki bi morale krasiti vsakega pravnika, pa se je naučil gospod Kolovski (*Zvezdana*), nekdanji odvetniški pomočnik. »Akoravno je bil Kolovski gospod, kmetje so ugibali in razdirali pri kupi vina ali žganja, da mora biti celó imeniten in petičen gospod, sramoval se vendar ni sem ter tja prijeti za lopato, sekuro ali drugo orodje.« In »da je imel gospod Kolovski srce, pravo srce.« Toda tudi on se je nekoč zato, da bi rešil prijatelja, sicer goljufivega grajskega oskrbnika, znašel pred roko pravice in za vedno pokopal svojo »odvetniško« kariero: »Jaz sem bil kot tožitelj zaostalega plačila in grajski zastopnik prisiljen pregledati vse račune in vknjiženja posameznih pošiljatev in prejetih novcev. A kako ostrmim, ko najdem v računih vse v neredu in mnogo najvažnejših pisanj nikjer. Neprijeten sum se mi vzbudi. Prepričam se, da ni človek, katerega sem zval svojega prijatelja, poštenega imena vreden, da je oškodoval grajščakinjo brez dvoma za toliko in toliko tisočakov. Vse to bi bil moral naznaniti sodnji, izdati bi bil prisiljen lastnega prijatelja, a tega nisem storil. Lepše sem sodil tedaj še o človeštvu in prijateljstvu. Smilil se mi je znanec in skušal sem skrivaje krivdo poravnati. Da bi moj prijatelj ne bil po pravdi s kupcem osramočen in onesrečen, ustavim tožbo in vse daljno postopanje proti poštenemu plačniku.« Vedel je, da ne dela prav: »Pekla me je sicer vest, da ne ravnam pošteno v zastopu grajščakinje, a misel, da sem s tem svojega prijatelja rešil gotove pogube in da poravnam sam vse ostalo, ko si prihranim nekaj premoženja, tolažila me je na drugej strani in veselil sem se naposled celó – tega – dejanja. Za poštenje in značajnost svojega prijatelja bi bil dal glavo in šel bi bil v ogenj; sumničenja pa od kake druge strani tudi pričakovati nisem mogel. Že sem bil na potu, da odkrijem to svoje sumničenje grajščakinji, da terjam opravičenja od svojega prijatelja za njegovo nerazumljivo mlačnost proti meni, a preslab sem bil za to. Sodil sem svet po sebi. Blag človek se mi je dozdeval vsak, ljubezen in prijateljstvo ste mi bili neoskrunjeni, svetli zvezdi. /.../ cesarska straža me sprejme v imenu postave v svoje varstvo ter me odpelje kot glavnega podpihovalca skrivnega upora k sodnji.« Ko je Kolovski spoznal, da mu je grajski oskrbnik dobroto vrnil z zlom, pa: »kakor blazen dvignem pest ter prekolnem prvič in žalibože ne zadnjič v svojem življenji ne samo prijatelja izdajalca, temveč tudi prijateljstvo in zemljo, ki je zmožna roditi in nositi človeka, ki hudičevega imena vreden ni. /.../ Kakor blisk se raznese novica, da sem ugrabljen jaz in da mi žuga ostra kazen. In kmetstvo, ki me je ljubilo in poznalo na daleč okrog, ostrupljeno od tedanjega upornega duha, zbere se v ogromnem številu v prihodnje noči, pridere v trg in – in me reši s silo iz zapore. /.../ sem moral prositi nekdanji ponosni pravoslovec za službo dnevnega pisarja.« Kolovski je ne glede na »prijateljevo« izdajstvo ostal človek z veliko začetnico, človek, ki so mu bile tuje maščevalnost, aroganca, vzvišenost in prezirljivost. Kolovskega so krasili srčnost, iskrenost, širokosrčnost in velikodušnost,

delavnost, vestnost, potrpežljivost, dobrotu, sočutje in prijateljstvo ter skromnost in poklicna ponižnost. Gre za kreposti, ki jih izpostavlja ustavni sodnik Jan Zobec (2007: 1553–1581) in ki naj bi krasile predvsem vsakega sodnika, pa vendar gre za univerzalne vrednote vsakega od pravniških poklicev. Zobec pravi, da se moralna veličina pokaže tudi v sposobnosti priznati lastno napako. In Kolovski je to zmogel.

Med izbranimi je 33 pozitivnih likov: jurist (*Praven slučaj*), notar dr. Tilen Vogljanin, pravdni pomočnik dr. Medja, sodnik (*Dva prijatelja*), sodnik Mežon, odvetnik Ivan Jelenovec, advokat Janez Burger, odvetniški koncipient Andrej Koren, sodnik Majaron, notar Božidar Koprivec, sodnik Peter Vran, študent prava Pavel pl. Lukič, študent prava Oton Javornik, advokat Janez Kosem, študent prava Vid Golob, odvetniški koncipient dr. Ljuboslav, odvetnik (*Prvi poljub*), pravoslovec Kolovski, preiskovalni sodniki (8) (*Iz sodnijskega življenja*), sodnijski praktikant Dolar, umirovljeni sodni svetovalec Urban, študent prava Vladimir Dragan, sodnik (*Tujski promet*), pravnik Pavel Sirec, odvetniški koncipient dr. Božidar Orel, sodnik (*Iz arhiva*). Več kot polovico manj, tj. 15, je negativnih literarnih junakov: sodni aktuar Karl Zlatič, odvetnik dr. Ivan Hrast, sodnik – otroški dohtar, advokat dr. Pavlin, sodnik Andrej Vrbanoj, notar Valentin pl. Mali, sodnik Pavel, odvetniški koncipient dr. Vid Božan, notar Ferdinand Sodar, advokat dr. Karol Pajk, odvetnik dr. Strel, odvetnik vdove Rebarjeve, odvetnik trgovca Komarja, zagovornik dr. Grabar, doktorand Radivoj Čuk, ki jim je mogoče pripisati naslednje negativne lastnosti: brezčutnost, ozkosrčnost, častihlepnost, cinizem, nemoralnost, nepoštenost, podkupljivost, pristranskost, dvoličnost, nestrokovnost, pretiran formalizem, nečlovečnost, nekorekten odnos do strank, sebičnost, brezkompromisnost, nedelavnost, pohlep, zavist, materializem, brezobzirnost, brezvestnost in pomanjkanje čustvene inteligence.

Ko iščemo odgovore na vprašanja, kdo sem, kaj sem, čemu sem, za kaj se v življenju zavzemam, kje sem in kje nisem pripravljen popuščati, kaj je pravzaprav smisel mojega življenja ipd., in ko lovimo ravnotežje med večnimi dvojicami – med resnico in zmoto, ljubeznijo in sovraštvom, srečo in nesrečo, resnicoljubnostjo in lažjo, ponižnostjo in vzvišenostjo, zaupanjem in nezaupanjem, pristnostjo in zlaganostjo, strahom in pogumom, svetim in prekletim ipd. – nemalokrat pritrjujemo misli Jean-Paula Sartra: »Nikjer ni takega bitja, kakor je človeška narava. Toda so dnevi, ko se nam zahoče, da bi take narave sploh ne bilo.«

3.8 DELO KOT VREDNOTA POSAMEZNIH PRAVNIH LIKOV

Delavnost, prizadevnost, marljivost, natančnost in poklicna predanost so vrednote, ki kažejo na odnos do dela in bi morale krasiti vsakega pravnika ne glede na njegovo področje dela. Prav zaradi tega dejstva v okviru analize te vrednote skupaj obravnavam vse izbrane like, tako sodnike, odvetnike, pravnike kot študente prava. Kodeks sodniške etike zahteva predanost sodnika in zato določa, da je »sodnik dolžan izpolnjevati poklicne dolžnosti prizadevno in do skrajnih meja svojih zmogljivosti. Dolžan je biti strokovno pozoren na probleme, vzeti si mora čas za to, da zadevo ustrezno reši, skrbeti mora za pripravo na procesna dejanja, podrobno je dolžan preučevati pravno in dejansko stanje v zadevah, ki so mu predložene v reševanje.«⁶⁰ Pravnikov odnos do dela se kaže tudi v ravnanju s spisi, zlasti z njihovim urejenim vodenjem. Na to opozarja tudi Kodeks poklicne odvetniške etike.⁶¹ Delo odvetnikov v drugi polovici 19. stoletja je na kratko opisal Alešovec v *Jezičnem dohtarju*: »Ko vstopiš, vidiš vse pri svojih mizah sedeti in beli papir mazati s črnilom, da se le praskanje sliši. Papirja se ne zdi nikomur škoda, ker ga plačajo tako stranke, in čem več je pól, tem večji je račun. Kdor tako piše, ne kupuje papirja sam. Kedar se vrata odpro, pač vse pogleda po vzroku, a vse zopet nagne glave na svoje pôle, le eden vstane in te pelje k »šefu«, ki te, če ne vé, kaj bi rad, gotovo prijazno sprejme in ti ponudi stol, morda celo smodko, ali če si ž njo prišel, ti podá prižgano žveplenko fine sorte. Po razgovoru se včasih njegov prijazni obraz ves premeni in če mu tvoja reč ni po volji, te bo odhajajočega morda spremil, a k večemu do vrat, ktere bo pa zelo trdo zaprl za tabo. Če si mu pa po volji, te bo spremil po vsi pisarni in od vseh miz se ti bodo podajali ponižni prikloni.«

O vrednotah, ki kažejo na odnos pravnikov do dela, sem v izbranih delih, v nasprotju s pričakovanji, izvedela sorazmerno malo. Še največ sem o delu pravnika oziroma sodnika oziroma preiskovalnega sodnika razbrala iz Alešovčevih kriminalnih zgodb z naslovom *Iz sodniškega življenja*. Tako v *Poštnih nakaznicah* prvoosebni preiskovalni sodnik v pisarni prebira velik zvezek aktov neke zamotane preiskave; preiskuje primer ponarejenih poštnih nakaznic, pri čemer se zanaša na svoje »sodniške izkušnje in pravniška znanja«. V *Poštarici na Prelazu*, v trgu na Češkem blizu avstrijske meje, za preiskovalnega sodnika preiskave »niso bile nikdar težavne ali zamotane, tako da jih je reševal brez posebnega truda, skoro bi rekel, za lastno zabavo«. Vendar pa po umoru poštarice nečakinje Dore obupuje, ker ne najde sledi za morilcem: »Čez štirinajst dni sem bil tako daleč, kakor prvi dan, ne bilko bliže.

⁶⁰ http://www.sodnisko-drustvo.si/SODNISKO_DRUSTVO,,akti_drustva,kodeks_sodniske_etike.htm.

⁶¹ <http://www.odv-zb.si/predpisi/odvetniska-poklicna-etika>.

Ves moj trud, pisanje do sosednih sodnij, izpraševanje, vse to je bilo popolnoma brez vspeha in jar sem sam že jel obupovati zarad ugodnega vspeha. Ves zamišljen sedim nekega dne v pisarnici, prebiraje zapisnike izpovedeb prič, katere sem zaslišal, kar stopi k meni predstojnik sodnije s pismom v roki, katero podá meni. Bil je dopis neke sodnije iz Ruskega do naše sodnije, priložen mu testamentu podoben list. /.../ Preiskava se začne, pa dasiravno izprašujem, pozvedujem, napenjam vse žile zvijače in bistrournosti, – iz poštarice ni spraviti ničesar, še manj pa iz ekspeditorja, kar bi moglo biti podlaga zatožbi. Nazadnje ni bilo družega mi storiti, ko nasvetovati viši sodniji, da se izpustita, in ker je viša sodnija po vsem tem prav mojih misli, sem spustil iz zapora oba.« Podobne težave kot v *Poštarici na Prelazu* je imel glavni protagonist tudi v *Ponarejenih bankovcih*: »Jaz sem bil že skoro pol leta tu, a vse moje prizadevanje, preiskovanje, ponočno potovanje – vse je bilo zastonj, ponarejenega denarja je bilo čedalje več med ljudmi. Mene je to zelo gnalo. Od više sodnije sem bil dobil že tudi opombo, naj bom pridnejši, kajti dokazano je, da sled zasačenih bankovcev pelje večidel do tega (mojega) kraja, kjer se potem zgubi.« O tem, kako mu je bilo v mestu T. zaupano delo s področja kazenskega prava, prvoosebni pripovedovalec pove: »Jaz sem se je hitro in z vso marljivostjo poprijel in izpraševal vse one, ki so bili tisti večer nazoči, a nobeden mi ni vedel nič novega povedati. Skrivni policijski agenti, ki so imeli nalogo opazovati vse tujce in popraševati po vsih gostilnicah in prenočiščah tujcev, tudi niso nič zvedeli, kar bi bilo pomagalo nam na sled. Meni se je zdel na prvi hip ta čuvaj sumljiv; mislil sem si namreč, da je v dogovoru s tujcem spustil ga v sobo in za to dobil plačo; zarad tega sem ga dal opazovati, kolikor se je dalo, po dveh skrivnih policijskih agentih, katera sta imela oblast prijeti ga, brž ko bi kaj sumljivega zapazila. Poklical in zaslišal sem tudi vse železniške kondukterje, ki so bili tiste dni na poti med T. in D. vozili.« O prizadevnosti pri delu pomožnega preiskovalnega sodnika nam govori tudi zgodba *Mati ga izda*. Kljub prizadevnosti pa je bil glavni protagonist premeščen na drugo delovno mesto: »V stanovanji umorjene vdove nismo našli nikjer nobene menjice, nobenega zapisnika dolžnikov, katerih je vdova mnogo imela, to je bilo obče znano. /.../ Umorjena vdova je bila pokopana, sledú morilca še nobenega, da-si je sodnija po mojem nasvetu obljubila 500 gold. tistemu, ki ga vjame ali pripelje njo na njegov sled, in to obljubo kar mogoče razglasila. /.../ Preteklo je že štirinajst dni in jaz s preiskavo nisem bil še ped dalje, ko prvi dan. Veliko je bilo že popisanege papirja, veliko ljudi izprašanih; vse brez vspeha. Od više sodnije mi je došlo vprašanje, kajti novica o tem nezaslišano predrznem hudodelstvu je bila zbudila občno pozornost po deželi in zunaj nje. /.../ Drugi dan sem dobil dopis sodnije, ki me je klical na moje prejšnje mesto, ter mi ukazal izročiti vso preiskavo mojemu nasledniku. /.../ Da-si mi je bilo ljubo znebiti se te sitne, težavne in skoro nemogoče

preiskave, ki ni imela druge podlage, kakor umorjeno vdovo in na pol mrtvo deklo, me je vendar grizla nezaupnost višje sodnije in graja, katere gotovo nisem zaslužil, porok temu moja mirna vest in pa zavest, da sem vse storil, kar je bilo pri teh okoliščinah mogoče, in zamudil ničesar. Da se mi ni posrečilo na sled priti hudodelniku, to ni bila moja krivda, saj ostanejo hudodelniki večkrat leta in leta skriti, dasiravno je po več sto ljudi na sledu za njimi. Zato sem mislil, da mi je to grajo naklonil kak osebni sovražnik, in nisem se varal, kajti kmalu sem zvedel, da sem bil na poti stričniku predsednika, ki je hotel priti na moje mesto in naglo plezati po uradniški lestvici višje. To sem, kakor rečeno, še le pozneje zvedel, zato sem izročil kmalu za pismom dospelemu nasledniku vso preiskavo in vsa nje se dotikajoča pisma ter želeč mu boljšo srečo pri tem odrinil na svoje prejšnje mesto, od kodar sem bil pa zopet kmalu premeščen dobra dva dni daleč v mesto P. pri uradnikih znano kot najslabših eno, pa z najsitnejšo službo, ker je tam brez števila pretepov, tatvin in goljufij.« Pa vendar se je kasneje izkazalo, da je bila premestitev pomožnega preiskovalnega sodnika neutemeljena, zaradi česar je bil rehabilitiran: »Drugi dan mi doidejo tudi vsi akti te pravde. Ker sem zdaj gotov, da imam prava hudodelnika v pesteh, me je volja, trdo se lotiti te reči in jo brž dognati /.../. Kar se mene tiče, je bil nasledek te dogodbe in srečno izvršene preiskave ta, da sem bil pomaknjen za stopinjo višje in mi je bila rana, katero sem bil prejel v začetku preiskave, zamazana vrh tega še s pohvalnim pismom o moji marljivosti v službi pravice.«

Včasih tudi veliko prizadevanje pri delu ne obrodi sadov. Tako se zgodi sodniku iz *Sodbe večne pravice*, ki mu ni uspelo najti goljufive baronice: »Al vse popraševanje je brez vspeha, ker ima več ljudi rujave brade, a so vsi obema trgovcema znani. Tedaj je tu sled zaprt. Nič boljšega vspeha nima popraševanje in pozvedovanje žandarjev in drugih oseb ob cesti, po kateri se je kočija memo mitnice iz mesta peljala. /.../ Ob kratkem rečeno: sled je popolnoma zginil, bilo je, kakor da bi se bili kočija, kočijaž in konji v zemljo vdrli, ker jih po vsem okraju nihče videl ni. /.../ Jaz sem djal preiskovalne spise v kot. Čemu bi si glavo belil z ugibanjem, ker mi je jasno, da so hudodelniki že čez mejo, čemu izpraševal dalje in nadlegoval ljudi, ki nič ne vedó, kar bi meni ne bilo že znano? Vrh tega sem bil z delom preobložen, važne reči so čakale rešitve in predsednik sam me je vedno drezal, naj hitim in denem ono preiskavo za zdaj na stran. Lotivši se tedaj družega silnejšega dela kmalu skoro popolnoma z glave zgubim Komarjevo reč.« Delo preiskovalnega sodnika, ki se je »utapljal« v delu (»skladovnica preiskovalnih pisem pred mano se vkljub pridnosti moji ni hotela nič kaj ponižati), sem spoznala tudi v kriminalni zgodbi z naslovom *Iz globočine morja*: »Ko sem sam, skusim si sestaviti vse, kar mi je trgovec povedal, da si potem naredim načrt, po katerem bi mi najbolj kazalo lotiti se preiskave. /.../ Sklenil sem lotiti se te zamotane reči tako-le: Nemudoma

pošljem tri najbolj spretno in zvite policijske agente v one tri mesta, kjer so bile trgovske hiše, katere mi je trgovec Ripar naznanil; ti agenti dobe oblast rabiti tudi ondašnje policijske organe pri svojem poslu. Ob enem dam jaz opazovati strogo tu osobstvo Riparjevo, sam pa se poslužim telegrafa, pošte in železnice, da bi našel sled za hudodelnikom in mu zaprl pot, če še ni na morje všel. /.../ Vkljub temu sem sklenil vse storiti, kar je bilo v moji moči, in spraviti ves policijski aparat na noge. Trije agenti, prevideni s pooblastili in vsem, česar treba, brž odpotujejo; šest zanesljivih in najspretnjših odločim za opazovanje Riparjevega osobstva /.../« V omenjenem Alešovčevem delu pa je zaslediti tudi občudovanje in ponos preiskovalnega sodnika nad prizadevnostjo mladega sodnijskega praktikanta Dolarja, ki pa mu nadrejeni kljub njegovi pridnosti niso dajali veljave, ki si jo je zaslužil: »/.../ sin revnih kmetiških starišev, je z velikim trudom dovršil svoje študije, naredil izvrstne preskušnje in potem vstopil za praktikanta k sodniji. Bil je priden in bistroumen mladeneč, a pri svojih viših nikakor priljubljen, ker ni veroval na birokratično nezmotljivost in se je celó zvedelo, da je zapisan v več takih društev, katere so njegovi predstojniki pisano gledali. Zato je imel pri sodniji slabe ure, mnogo dela, malo plače in mnogo praktikantov, ki so za njim prišli k sodniji, ga je že bilo preskočilo. Meni se je ta revež smilil, ker sem se večkrat prepričal o njegovi pridnosti in zmožnosti; če bi bilo v moji moči, davno bi bil že dobil stalno službo.«

Izredno malo pozornosti je v zvezi z odnosom do dela »svojim« sodnikom namenil Janko Kersnik. Tako v *Gospodu Janezu* izvemo le, da je okrajni sodnik Peter Vran »svojo prvo ljubezen skušal pozabiti v vztrajnem delu /.../«, da je »kljub ljubezenski težavam vestno opravljal svoje delo«, da je imel »obilo dela in zato mu tudi misli niso uhajale premnogokrat tja na – Rudnik«, in da je razjezil graščaka Ivaniča, »ker mu je obravnavo razpisal na dan, ko je v Jablanici potekal lov.« Sodnik, otroški dohtar v istoimenski Kersnikovi *Kmetiški sliki*, zahteva od pisarja sodni akt (»Čujte Vi« – se obrne sodnik k pisarju, »prinesite mi dotični akt.«), ga hitro prebere in kljub prošnjam mlade Mane, njenih skrbnikov in nesojenega ženina ne dovoli poroke in celo neetično zaključi razgovor: »Kaj vruga pa hodite sem mene nadlegovat, menite li, da nimam družega opravila, nego vaše neumnosti poslušati?« Sodnik, ki so ga mnogo bolj kot delo zanimali pretekli dogodki in lovske dogodivščine, je bil Majaron iz Kersnikovega *Ciklamna*. O njegovem delu izvemo le to: »Tri dni sem zemljiške knjige urejal – še danes dopoldne ni bilo miru.« Kersnikov protagonist iz *Jare gospode* Andrej Vrbanoj je kot sodni adjunkt svojo prvo službo, v kateri je imel dovolj uradnega dela, dobil pri majhnem sodišču južne Kranjske. »Vstajal je ob sedmih, nekoliko se izprehajal, šel potem v urad, opoldne zopet k obedu v skromno predmestno krčmo, potem za pol ure v kavarno in nato zopet v urad do šeste ali sedme ure zvečer. In potem? Pol ure v kavarno pogledat

najnovejše večerne liste in nato zopet v staro, toda ugodno krčmo na predmestju, kjer je vitka točajka Nežika tako resno in skrivnostno povedala, kaj je nocoj svežih jedil in kaj jih ni. Tam je sedelo več kolegov in v živahnem razgovoru o dnevnih dogodkih so minevali večeri.« Sprehodov ni opustil niti potem, ko je prišel za sodnika v Groblje, le da se je tokrat sprehajal s soprogo Ančko. V *Jari gospodi* spoznamo tudi sprva sodnega adjunkta, kasneje pa sodnika Pavla na Gornjem Štajerskem, kjer nekega dne »pregleduje spise, ki jih je bilo treba rešiti, opravkov tu ni bilo nikdar preveč in tudi danes je kazalo, da bode ves dopoldanski posel nekoliko kazenskih obravnav: razžalitve časti in vlačugarstvo, oni redni prestopki pred okrajnimi sodišči /.../« Eden tistih mož, »ki je v svoji pravniški praksi polagal vselej največjo važnost na izjavo sodnega zdravnika glede dušne in telesne razpoložitve obtožencev in hudodelcev«, je bil sodni svetovalec Grdinič. Delo sodnikov na kratko spoznamo tudi v Jurčičevih delih, v *Desetem bratu* in *Dveh prijateljih*. Sodnik Mežon aretira Kvasa: »V imenu cesarske postave vas dam jaz tukaj ukleniti in greste z menoj! /.../ Če se mi vsi motimo, doboste popolno opravičenje. Za zdaj pa vsi dokazi proti vam govoré in jaz kakor sodnik moram svojo dolžnost storiti.« Sodnik iz *Dveh prijateljev* pa bralcu zaupa, da je za vsakdanje preživetje trdo delal že v času študija na dunajskem vseučilišču: »zaslužil sem s podučevanjem precej /.../«, po končanem študiju pa še kot sodni adjunkt v trgu na Dolenjskem: »Moj predstojnik, čemerni starec, zboli. Jaz sem imel opravka čez glavo; več mesecev sem delal od svita do mraka in le malokdaj sem mogel urico ukrasti, da sem šel k Tončki ali k doktorju, svojemu prijatelju. /.../ Ko sem včasih v mraku pri njej sedel (podnevi nisem imel skoro nikoli časa, ker je bil predstojnik čedalje slabejši za delo), videl sem, kako je tiho, bleda v lice sedela meni nasproti.« Zaradi predanosti delu mu najboljši prijatelj Lojz, zdravnik, prevzame dekle, jo zapelje in zapusti. Zagotovo pa ni trdo delal sodni aktuar – pisar Karl Zlatič, prijatelj odvetnika Ivana Jelenovca, iz *Hišice na strmini*, saj »je bil v tem času svojevoljno brez službe«.

Na kratko sodnikovo delo predstavi Fran Detela v svojem *Tujskem prometu*, in sicer na zapuščinski obravnavi po pokojni Urši Petan. Da bi se dokopal do materialne resnice, kdo se je na smrtni postelji polastil Uršinega denarja, sodnik, ki vodi zapuščinski postopek, Korbinki, Cili, Gričarjem ter Uršinemu bratu Jožetu Petanu zastavlja vrsto vprašanj: »Ali ste bili vi doma tisti dan, ko je umrla vaša teta? /.../ Ali ste jo videli na odru? /.../ In kam ste deli njen denar? /.../ Od koga ste to slišali? Ali ste slišali še od koga drugega? /.../ Od koga ste še slišali? /.../ In zakaj se niste vi, če ste nedolžni, ovadili sami, ki ste vendar tudi prizadeti? Ali ni to čudno? /.../ Vi ste dobro znani s tem mladeničem? /.../ Torej ste vi, gospod Petan kar sami vzeli?« Pa vendar so med sodniki – »mojimi« literarnimi junaki tudi taki, ki jim delo ni

bilo najvišja vrednota. Mednje zagotovo sodita gospod Kremen, sodnik v Lukovcu (Tavčar: *Mrtva srca*), in sodnik iz Kersnikovega *Testamenta*. Tavčar v *Mrtvih srcih* zapiše: »Jed in pijača jima je bila v življenju – ideal!« Medtem ko sodnika Kremna in pisarja Škrjančka osrečujeta poliček vina in »skleda suhega mesa položenega med kislo zelje (/.../ potem si ne bi želel ničesar na svetu in rad bi delal in zobal prah v pisarni!)«, pa sodnika iz Kersnikovega *Testamenta* vsaj toliko kot delo zanima, kakšni bodo kuhani rakci (»Pa čujte, gospod Topolščak, rakom nikar kúmina pridevati, jaz ga ne maram. Samo česna – pa malo, in – še enkrat: svež, mlad mora biti! /.../ da bodo le rakci dobri!«). Delo sodnika oziroma sojenje je intelektualno delo, ki zahteva »celega« človeka. /.../ Od človeka, ki mu družba zaupa funkcijo sojenja, se pričakuje, da je odprt za pridobivanje novih znanj in da ob stalnem poglobljanju v zadeve, s katerimi se ukvarja, krepi svoj nabor znanja in sposobnosti (Ahčin 2011: 36–43). O tem, ali so izbrani sodniki v svoje delo vlagali ves svoj intelektualni napor ali so se v svoji stroki trajno izobraževali, v izbranih delih ni zaslediti podatka, glede na zgornje ugotovitve pa lahko sklepam, da praktično nihče od njih, z izjemo sodnika iz *Dveh prijateljev*, svojega dela ni opravljal do skrajnih meja svojih zmogljivosti, svoj čas so raje namenili prostočasnim dejavnostim, druženju v krčmah in čitalnicah.

Tudi poklic odvetnika je mogoče opravljati boljše ali slabše. Odvetniški kodeks sicer delavnost kot vrednoto ne omenja posebej (ta je sama po sebi umevna, glede na to, da je odvetništvo samostojen poklic, in da je odvetnikovo preživetje odvisno od njegovega dela), omenja pa poklicno znanje in usposobljenost, ki pa sta bistvena pogoja za kakovostno delo odvetnika. Eden tistih, ki je na začetku svoje odvetniške kariere izjemno predan svojemu delu, je bil dr. Karol Pajk, sin kmečkih staršev, iz Govekarjevega romana *V krvi*. Prevzemal je primere, ki se jih zaradi »očitne brezuspešnosti ni hotel lotiti nihče drug«, zaradi svoje prijznosti in zgovornosti pa je kmalu »imel med vsemi odvetniki največjo, najbolj razširjeno in najbogatejšo pisarno. Vzeti si je moral kmalu koncipijenta in še drugega diurnista; ko pa tudi ta dva nista mogla z njim in Vrhnikom vred zmagovati vsega dela, je združil svojo pisarnico s pisarnico spretnega odvetnika, doktorja Strela«, katerega dela pa nam Govekar ne predstavi. Pozneje enostavnih in malenkostnih zadev dr. Pajk ni več hotel sprejemati, ukvarjal se je le »s pravnimi nalogami, ki so mu bile važne, imenitne ter so mu obetale – mnogo ekspenzarja.« V tem pogledu je zagotovo kršil tudi odvetniško poklicno etiko, ki je odvetnikom tudi v obravnavanem obdobju nalagala, da so dolžni in »poklicani strankam svet in pomoč deliti; njih dolžnost je torej kmetu dobre svete dajati in njegove pravne zadeve sprejemati« ne glede na premoženjsko stanje stranke. Da morajo biti odvetniki pri svojem delu preudarni, kaže tudi naslednji zapis v reviji *Pravnik Slovenski*: »Odvetniki imajo dolžnost pri prejemanju kmetskih

zadev, kakor pri vsaki drugi dotično reč na tanko pretehtati in ne prejemati opravil, ktera so krivična in o katerih že za naprej vedo, da jih ni mogoče izpeljati /.../«⁶² Janez Kosem, odvetnik iz *Cvetja v jeseni*, že v času študija ni »smel nikdar lenariti o počitnicah in koso sem bolje poznal, nego Justinijanov kodeks!« Kot odvetnik z lastno odvetniško pisarno je imel očitno ogromno dela, ki ga je močno obremenjevalo in v katerem je izgoreval: »Stroj si, – tako sem govoril sam sebi – ki bo tekel, dokler so posamezni deli količkaj v redu. Potem pa tuhtam kaj odneha, oči ti pokvari kratkovidnost, lasje ti izpadejo in po členkih se ti nabere apno, da teče stroj le še s stokanjem in ječanjem. Pri koncu pa vse skupaj pade, in kakor staro šaro te odneso v stran! Če se pa ob najzadnjem koncu vprašaš, je-li tvoje življenje imelo kaj višjega pomena ali namena, ne moreš drugega odgovoriti, nego: Ni ga imelo.« Da je bilo tako, kaže tudi pismo, ki ga je čakalo v gostilni pri Fortunovih, medtem ko je bil na dopustu na Jelovem brdu, v katerem so ga iz Ljubljane opozarjali, da pisarna ne bo mogla več dolgo prenašati njegove odsotnosti. Tudi o delu dr. Hrasta iz *Ciklamna* ne izvemo veliko. Kersnik nam pove le, da se je z graščakom Medenom v čitalnici pogovarjal tudi o pravih ter o varnosti in nevarnosti nekaterih posojil, da kadar ni imel nujnega dela v pisarni, »je bila njegova navada, da se je sprehajal /.../, da mu mnoga opravila niso dopuščala segati v mislih ven izza štirih sten temne pisarne« in da je po ponovnem srečanju z Ilovsko začel zanemarjati svoje pisarniško delo. In prav borjanski odvetnik dr. Hrast je v svojo odvetniško pisarno vzel koncipienta Andreja Korena. Slednji se je »moral obvezati, da bo dovršil še svoje nepopolne preizkušnje. Koren je z veseljem vse obljubil, pridno delal v pisarni ter bil od dné do dné bolj uporaben, medtem ko se študija ni loteval z veliko vnemo. »Saj je še čas,« odgovarjal je stereotipno raznim opominjevalcem; tako je potekalo leto za letom /.../« Zaljubljenost odvetniškega kandidata dr. Ljuboslava iz Vošnjakovega *Prvega poljuba*, za katerega je njegov šef – odvetnik dejal, da je »delaven, trezen, talentiran«, je vplivala tudi na njegov odnos do dela. Ko je prvič videl Milico, »je zastoj izkušal v pisarni zbirati svoje misli, nobeno pisanje mu nij šlo veselo od roke; težko je pričakoval večera«, v času največje zaljubljenosti pa se ga je polastil nemir, ki ga ni mogel odgnati, če se je »še tako silno zakopaval v učene knjige in še tako marljivo spisoval dolgočasne tožbe in rekurze«. O advokatskem delu odvetnika Ivana Jelenovca iz Jurčičeve *Hišice na strmini*, ki po končanem študiju ni hotel v državno službo, odvetniškega koncipienta dr. Vida Božana iz Kersnikovega *Rošlina in Vrjanka*, upokojenega sodnega svetovavca, gospoda Urbana iz Detelove *Trojke* in dr. Janeza Burgerja iz *Rokovnjačev* prav tako ni mogoče izvedeti ničesar, medtem ko o pravnem pomočniku oziroma pravdosredniku dr. Medji iz *Vetrogončiča* izvemo zgolj to, da je Vetrogončič z

⁶² Tomaž Marušič, *Odvetnik, pravdosrednik ali advokat*, 27–28.

veseljem pohvalil »prijatla svojega marljivost in prebrisano vedenje v pravdah«. Analiza izbranih del kaže, da so njihovi avtorji zelo malo pozornosti namenili opisu neposrednega notarskega dela. Kersnik je vso pozornost v zvezi z notarjem Božidarjem Koprivcem namenil njegovemu »čitalniškemu« predavanju o astronomiji, medtem ko o njegovem notarskem delu ne izvemo ničesar. O notarju Valentinu pl. Maliju iz *Jare gospode* nam Kersnik razkrije le, da je bil len, da ni hodil k maši in da je spal, dokler ni moral v pisarno, »poleg svojih uradnih opravil pa je čutil vedno neutešljivo potrebo, da se je vtikal v vse možne druge javne posle«. Tudi Tavčarjevemu notarju Ferdinandu Sodarju iz *Mrtvih src* delo očitno ni bilo največja krepost. O njegovem delu izvemo le: »/.../, je pričetkom jeseni gospod Ernest Malec v družbi beležnika Sodarja osnoval delniško društvo, ki je prevzelo nalogo z rudnikom po vseh pravilih in predpisih rudoslovja pametno in uspešno gospodariti ter iz njega izkopati, kar bi se izkopati dalo.« Oče Lovre Sodar v razburjenju očita sinu: »Notar hočeš biti, a še vedno sezaš v moj žep. Tebe in tvojo notarstvo moram rediti sedaj. Lahko se smeješ, ker se oblačiš bolje od cesarskega sina. A nikdar ti ni bilo treba skrbeti ne za obleko, ne za jed in ne za druge stvari.« Vsaj približno predstavo o tem, kakšno je bilo delo notarja v izbranem obdobju, ponudi Mencinger v *Mešani gospodi*. Njegov glavni protagonist dr. Tilen Vogljanin je bil imenovan za oskrbnika stečajnega premoženja trgovca Silvestra Smolarja: »Nemudoma je moral notar prevzeti to neprijetno opravilo ter se odpeljati tri ure daleč, da bo tam izvršil vse, kar mu vелеva zakon.« Pri njem se je oglasila tudi Justina Ocvirkova s hčerko Angeliko in bodočim zetom Zeligojem: »Velikanska kletev je bila Vogljaninu na jeziku, pa moral je molčati in poslušati. Gospa Justina Ocvirkova je povedala, da se bode delalo izročilno pismo mej njo in Angeliko ter ženitveno pismo mej Angeliko in Zeligojem. Angelika je pa pristavila nemški (da mati ni razumela), da se zelo mudi, ker mati se utegne kaj premisliti. Vogljanin je tedaj moral odložiti cilinder, frak in bele rokavice ter se za delj ko jedno uro udati najbolj težavnemu rokodelstvu. Pogledal na uro in vzdihnil je.«

Čisto veselje je v svojem »praktično jurističnem življenju« užival Mencingerjev jurist - pravoslovec v *Pravnem slučaju* samo takrat, ko se je ločilo pravosodje od uprave. »Prej mu je bilo čez vse sitno, da je moral nekaj soditi, in da so prišli primerljaji, ko ni prav vedel, ali bi sodil ali pa vladal /.../. Kot juristu z dušo in telesom mu je vladati bilo najtežje. O vladanji, kjer so ga zapustili zakonikov trdni paragrafi, se je držal teorij, ki morebiti niso bile dosti praktične. Teorije pogodeb in prirojenih človečanskih pravic se je držal tudi pri vladanji, in o tem je prišel večkrat naskriž z svojim predstojnikom kar mu je bilo neprijetno, in naskriž z zgodovino novejših časov ter z ravnanjem hvalisanih parlamentov, kar ga je v srce bolelo /.../« V zvezi z delom pravoslovca Kolovskega, nekdam mladega Kolarja iz *Zvezdane*, od

Kodra izvemo le, da je bila graščakinja slabega zdravja in da mu je prepustila »vse grajsko opravništvo, ki zahteva pravoslovnega znanja in popolni zastop v pravnih in sodnijskih zadevah«.

Ko sem med seboj primerjala delavnost in zavzetost študentov prava, sem ugotovila, da je bil med najbolj delavnimi, doslednimi in predanimi pravnemu študiju zagotovo Vladimir Dragan iz *Trojke*: »Pozno so se ločili; Vladimir trezen in hladen, ko mu je stopalo pred oči zopet pravoslovje in izkušnja.« Radivoj je o njem med drugim pisal Lovru: »/.../ Vladimir pa dela izkušnje. Zadnje je naredil z odliko. Svetoval sem mu, naj se loti zdaj modroslovja. Meniš li, da me je poslušal? Takoj si hoče poiskati službe, ta kruhoborec.« Povsem drugačen je bil njegov kolega doktorand Radivoj Čuk, »ki se je pripravljal tretje leto na drugi pravoslovni rigoroz.« Bolj kot ustni, doktorski zaključni izpit na pravo ga je zanimal svet zabav, plesov in kavarniških druženj, bolj kot pravo samo pa filozofija: »Na Dunaju se naučiš neizmerno, če le postopaš okrog z odprtimi očmi in ušesi. Modroslovja nam je treba in tiste izkušnje, ki jo daje življenje, ne šolske klopi. Po našem starikavem kontinentu se mnogo preveč vpoštevajo izpričevala: zato tudi zasedajo tepci najvažnejša mesta. /.../ Bodi jurist ali medicinec ali kar si boji, če nisi ob enem modroslovec, reva si in filister⁶³.« Radivoj je očitno prezrl, da je »pravo kot idejna usmeritev filozofska predstava o svetu, kakšen naj bo, še preden so Grki izoblikovali pojem filozofije /.../ Pravniki je zato tudi filozof in etik, čeprav ne v smislu posebnega poklica in je to bil, še preden so ta področja postala predmet posebnega proučevanja kot znanstveni disciplini.« (Bučar: 2004) O tem, da biti pravnik morda ni prava poklicna izbira, je na trenutke razmišljal tudi protagonist Murnikovega *Brata* »Studiosus juris« Oton Javornik: »O, zakaj nisem preprost kmetiški sin!« je vzdihnil. »Kako srečen bi bil zdaj! – Kaj pa – ako bi se pokmetil? Ako bi se vrnil k prirodi? /.../ Kaj bi rekel papa? Smejati bi se mi. Ubil bi me s svojim zaničljivim posmehom! Kaj naj storim?« Pavel pl. Lukić iz *Rošlina in Vrjanka* je »končal študije in uvidel, da je prijetneje, ako je imetja dovolj, biti graščak – zasebnik, nego s peresom in s pravnimi služiti svoj kruh /.../« Tudi Pavel Sirec iz Gestrinovega *Iz arhiva* je pravniški študij že končal in se pripeljal »z Dunaja domov, da se v Kotu pripravi na drugi državni izpit«. Na vrtu za gradom po kosilu »v senci košatih dreves zaužije svoj poobedek – nekaj suhoparnih paragrafov«. Oče Sirec in prijatelj Kodran sta ga našla pod jablano »v travi – spéčega. Ob vzglavju mu je ležal zvezek »avstrijskega zakonika.«

⁶³ Slabš. samozadovoljen, v mišljenju in dejanju omejen človek: biti, postati filister; boril se je proti filistrom; literarni filister/bil je čisto vsakdanji filister *malomešan, neizobraženec*.

3.9 ODNOS DO DENARJA

Ljudje so vedno imeli kritičen odnos do prava in zakonov. »V zvezi s tem je bila morda najbolj razširjena trditev, da so zakoni pisani le v korist bogatih. Tako je že znameniti rimski elegik Propertij zapisal, da zakon sledi zlatu (*Aurum lex sequitur*). Zlato, tj. denar, kot pravi, načenja poštenost, z njim se kupuje pravica, sledijo mu zakoni, in ko teh ni več, tudi občutek za spodobnost. Ta trditev izraža namreč splošni občutek, ki ponazarja enega od najbolj tipičnih stereotipov v odnosu preprostega človeka do prava. Gre za izraz značilne resignacije nad tem, da bi navadni človek lahko kdajkoli dosegel pravico, kakršno si predstavlja, da bi morala biti. Pravica je zato po njegovem nekaj, kar je pridržano le bogatim in vplivnim, ki jim je na svetu pač v vsem boljše.«⁶⁴ Da denar odpira vsa vrata, tudi vrata do pravice, je bil prepričan tudi Jože Petan, eden od protagonistov v Detlovem *Tujskem prometu*: »Pomisliti je pa tudi, da je človeška pravica zaklenjena in da je treba potrkati na njena vrata z denarjem.«

Eden od stereotipov v zvezi s pravnimi poklici je, da slednji prinašajo velik zaslužek in da so pravniki zato materialno dobro situirani ljudje, ki v življenju ne trpijo pomanjkanja, pri čemer naj bi še posebej izstopali odvetniki. O tem, kako dobro živijo jezični dohtarji, je v svojih Ljubljanskih slikah pisal tudi Jakob Alešovec. Jezični doktor, pravi Alešovec, je v svoji pisarni neomajen vladar, »živi ob dolgih računih, ki se imenujejo „ekspenzari“, ktere plačujejo hudobni in nevedni, pa tudi dobri in pošteni ljudje, zadnji večidel le zavoljo prvih. /.../ Pravde, ki jih doktor imá, so dvojne vrste: civilne in kazenske. Civilne pravde so boljše plačane, odvetnik pa se samostojno odloča, ali bo zastopanje v določeni pravdi prevzel ali ne. Pri kazenskih zadevah je bilo drugače. Največje nepridiprave, zločince, tiste, ki imajo »priti v Žabjek ali pa na Grad«, in ki niso imeli denarja za svojo obrambo, so takratni odvetniki (tako kot danes) morali zastopati »ex offo« oziroma po uradni dolžnosti /.../ Če pa je tak kandidat za ječo še zmožen plačila – ne glede na to, bo li dobil ali zgubil, se poprime njegove reči z vso svojo govorniško in juristično močjo in če je kljent še tako črn, vedel bo najti na njem vendar še kaj belega in hvale vrednega.« Za odvetnike je torej tudi nekoč veljalo, da živijo pri zlatih mizah: »S težkim sercom je pa tudi povedal, kar je hotel tu in tam slišati, da živi Medja kakor pri zlati mizi (Mencinger: *Vetrogončič*) ali kakor je dejal odvetnik v Vošnjakovem *Prvem poljubu*: »Advokatura, kakor veste, je še zmirom kravica, ki dobro molze.« Tudi graščak Bole iz *Ciklamna* je s pripombo, ki jo je namenil dr. Hrastu, ko se je slednji hotel izgovoriti, da ima veliko dela (»Svoje kmete lahko jutri dereš, saj ti ne odido.«), dal vedeti, da je odvetništvo vendarle donosen poklic. Da bi s pravom lahko koval denar, je v *Poezijah* ironično sanjal tudi

⁶⁴ Janez Kranjc, *Predsodki proti odvetnikom*, 7–8.

France Prešern: »/.../ cel dan iz pravnosti koval bom rumenjake, zvečer s prijatelji praznil bom bokale /.../« O tem, da odvetniki svoje življenje gledajo skozi denar, se je v *Muhoborcih* ponorčeval tudi Fran Milčinski: »Oče župan je točil in silil in trkal: »Na zdravje!« in »Bog živi!« in »Imenitno!« Nehote se je vsiljevala tako sijajno pogoščenemu gospodu odvetniku misel – samemu se je smešna zdela – koliko bi mu vrgel naporni trud take gostije, če bi ga zaračunal po odvetniški tarifi:

Vpis kosila	30 vinarjev
Zaznamba vpisa	30 vinarjev
Posvet zaradi juhe	2 kroni
Sprejem juhe	30 vinarjev
Vpis sprejema	30 vinarjev
Opravim jed juhe	3 krone
Vpis opravila	30 vinarjev
Zaznamba vpisa	30 vinarjev
Odprava krožnika	20 vinarjev
Vpis odprave	30 vinarjev
Gospoj županji oddal obširno mnenje o juhi	4 krone
Posvet zaradi narezka	2 kroni

itd., itd. Dve sto kron kakor nič bi neslo tako kosilo!«

V življenju nekaterih izbranih literarnih junakov je denar odigral pomembno vlogo. Pavel pl. Lukić (Kersnik: *Rošlin in Vrjanko*) je kljub končanemu študiju spoznal, da pravo vendarle ni prava poklicna izbira in da obstajajo tudi drugi bolj donosni »poklici«: »Pavel je končal študij, imel je dovolj premoženja. Ugotovil je, da je bolje biti graščak kot pa si s peresom in pravom služiti svoj kruh.« Kako pomemben je v življenju denar, je skušal svojemu sinu, notarju v Lukovcu, Ferdinandu Sodarju (Tavčar: *Mrtva srca*) dopovedati njegov oče Lavrencij Sodar, ki mu je očital, da po nepotrebnem zapravlja denar: »Koliko sem zapravil zavoljo tebe denarja, težko pridobljenega denarja! In kaj si sedaj? Nič. /.../ Igraš cele noči in laziš za ženskimi kakor turški sultan. Živeti hočeš, kakor tista blede smetana na Nižavi. /.../ Včeraj si zakvartal pet goldinarjev in s točajkami se pečaš, kakor bi se to brez denarja dobivalo. A denar je prva stvar na svetu, to si ubij v glavo, da boš vedel enkrat in vselej! /.../ Denar je – čast, in če ga nimamo, nam je odvzeta čast in slava!« In denar je na koncu usodno posegel v življenje Ferdinanda Sodarja. Slednjemu Filip Tekstor med drugim očita, da s svojimi saltomortaličnimi prikloni slepari mlado Meto: »Meta,« nadaljuje Filip z mrtvim glasom, »ne bo imela toliko dote, kolikor si je vi želite pri prihodnji svoji soprogi svoji! Saj vi gospod

notar« – /.../ – »žensko lepoto kakor svoje kliente cenite le po – imetju. In prav delate!« Ferdinand nato pod pritiskom očeta oženi staro, a bogato Murnovko: »Denarna je res,« – si je mislil – »a življenje na njeni strani bo pa tudi – tožno dolgo!« – Ta misel ga ni hotela več zapustiti potem. /.../ Stopivši na hladni hodnik si misli: »Odslej boš vsemu svetu v posmeh!« Bila je jasna noč zunaj. Mraz je pritiskal in na nebu so mrgolele zvezde tako trepetajoče, kakor bi jih tudi zeblo. »Vrag me vzemi, če se ne bojim, da bi prihodnje moje življenje ne bilo podobno zimski noči, v kateri vse drgoče od mraza, še zvezde na nebu!« Mlada in sprva revna Katinka je bila lepa, toda njena mladost, lepota in ljubeznivost ter njena iskrena ljubezen niso bili dovolj, da bi prepričala mladega dr. Hrasta. »V Hrastu je tičalo preveč onega, kar imenujemo površno vulgarno: materializem, kar pa v istini ni nič drugega, nego – sebičnost, samoljubje. Samoljubni, sebični ljudje pa požrtvovalne globoke ljubezni niso zmožni, premaga jih in stori jih sužnje jedina pohotnost.« Zgolj zaradi bogastva, denarja, »fatalističnega materializma, ki se mu je zdel v življenji najprikladnejši kašipot«, egoizma ter sebičnosti, in ne zaradi prave iskrene ljubezni je tudi odvetniški koncipient dr. Vid Božan načrtoval poroko z vdovelo materjo svojega prijatelja Pavla: »Prijetno, mirno življenje se mu je kázalo v bližnji prihodnosti; vzel bode bogato, lépo ženo; da je pač starejša od njega, kaj dé to? Ali jo ljubi? Oh, tistega mladostnega, neumnega, divjega in strastnega, boleznega in presladkega, nesrečnega in zopet takó neskončno srečnega čustva in stanja, ki mu pravimo: ljubezen – tistega on ni poznal. Nekoč morda, pred mnogimi leti – toda tisto je bilo pozabljeno, pokopano! /.../ »Jaz mislim, da jo res ljubim!« dejal je poluglasno in potem je sanjaril dalje, kakó si bode v kratkem ustanovil svoje odvétništvo in imetje njegovo se bode množilo in množilo. Vsega bode imel dovolj!« Pohlep po denarju, bogastvu in slavi skozi življenje vodi tudi protagonista Govekarjevega romana *V krvi*, odvetnika dr. Karola Pajka. »Kot začetnik v odvetništvu je potreboval najprej denarja, mnogo denarja. Da bi si ga pridobil na najlažji način in nanagloma kar največ, ga je bila prva skrb, da se – oženi čim preje in čim bogatejše. V to svrhu je obiskoval vse družbe, si pridobil vstop v najboljše, najodličnejše rodovine, kjer so imeli kaj godnih hčera, ter pohajal vse elitne zabave. /.../ Kakor povsod, je pa bilo tudi ondi kaj malo mladega ženstva, ki bi se odlikovalo s čednostjo, ki je najzapeljivejša za naše prozaično – praktično stoletje – z bogastvom. O, mnogokatera je bila lepa, duhovita, izobražena, gospodinjska, blaga, poštena itd. – a ni imela nič, ali pa veliko premalo, da bi bila mogla očarati doktorja Pajka. Brez denarja ni ugleda, brez ugleda ni zaupanja, brez zaupanja pa ni klientov: tako je sodil mladi odvetnik. Pajk pa je hotel postati prvi, najveljavnejši in najimovitejši med mestnimi svojimi tovariši.« In ko mu trgovec Križaj ponudi za ženo svojo sedemnajstletno hči Marijo in petdeset tisoč goldinarjev dote, Pajk

odgovori: »/.../ na posebno lepoto in omiko itak ne tiščim. – Da le ni pregrda; samo denarja mora imeti, denarja, ker tega potrebujem sedaj tako nujno kakor vode riba, ki je padla na peščen breg.« Medtem ko se je sam kopal v bogastvu, ko je z dragimi darili obsipal svojo ljubico Tončko, je brezčuten, brezsrčen do revežev, do mlade jokajoče klientke – vdove, ki prosi za odlog plačila, do svojega diurnista, Tončkinega varuha, ki je Pajku za borno plačo⁶⁵ prepisoval sodnijske akte, a ga je brez usmiljenja postavil na cesto, ko so mu odpovedale roke, in do svojih klientov, ki mu računa za odvetniške storitve niso mogli plačati. Tem je na posestva vknjižil hipoteke, na koncu pa je ta ista posestva sam kupoval na javnih dražbah in množil svoje premoženje. Ob vsem svojem bogastvu pa je na dan poroke s Tončko poklonil cerkvi sv. Pavla »cel petdesetak ter mestnemu magistratu tudi petdesetak, da ga razdeli med deseterico sirot«, njegov časopis Narodni prijatelj pa je to njegovo »miloščino« povzdignil v nebo in jo prikazal kot »brezprimerno dobrotljivost in ljudomilost doktorja Pajka«. Pa vendar denar Pajku ni prinesel sreče, izgubil je vse, ženo, ljubico, družino in na koncu klavrno končal svoje življenje: »Težko so se dvigale Pajku široke prsi /.../, obraz in vrat sta bila zalita od krvi; bolešno je hropel in ječal, in na vse klice Strelove se ni odzval niti z besedico. /.../ Lice doktorja Pajka je bilo bolešno izpačeno in smrtno blede, oči pa so bile napol odprte, steklene – mrtve.« Zaradi pohlepa po denarju je izgubil tudi tisto najpomembnejše, kar dela človeka še vrednega človeka, tj. dostojanstvo. George Bernard Shaw je zapisal: »Pohlep po denarju je izvor vsega zla.«⁶⁶ Pa vendar je njegovo slo po denarju lahko ponazoriti tudi z odlomkom iz pesmi Srečka Kosovela z naslovom *Sebi*, v kateri je slednji med drugim zapisal: »Svet išče denarja, denarja ... zlata ... in kakor pes klone glavo v tla. In kakor pes voha denar, denar mu je bog, denar mu je car, voha denar in mu sledi in sam je suženj svoje strasti. Le nekaj jih je, ki niso tako, le nekaj jih je, ki pokonci gredo, ki čutijo dostojanstvo ljudi.«

Tisti, ki je kljub svojemu bogastvu še imel občutek za soljudi in ki je bil pravo nasprotje Pajka, je bil nedvomno advokat Janez Kosem, glavni junak iz Tavčarjevega *Cvetja v jeseni*. »Že nekaj let nisem poznal nikakih skrbi, kakor so me svoj čas davile na visoki šoli, in v pravadah sem koval če že ne rumenjakov, vsaj srebrnjake, tako da sta se napolnila dan za dnevom lonec in skleda /.../« Na poti k Presečniku na Jelovo brdo sreča iz zapora vračajočega se Skalarja in njegovo ženo Luco: »Sedaj je trepetala vsaka črta na upadlem obrazu, dokler ni

⁶⁵ Že ob polosmih zjutraj je moral vsaki dan – v delavnik ali praznik – v pisarnico odvetnika Pajka, kjer je kopiral najrazličnejše spise in akte do poldne. Za kosilo je imel uro časa, ob eni pa se je začinjala znova njegova služba ter se končevala šele ob sedmih zvečer. Tedaj je položil dr. Pajk v svojo železno blagajnico zopet nov sveženj bankovcev, diurnist Vrhnik pa je stisnil – goldinar ...

⁶⁶ Ernest Sečen.

polagoma iztisnila iz sebe, da bi jima kaj posodil in, pri ljubem Bogu! ne podaril. Kmalu smo bili edini, da jima posodim, da si bosta imela s čim kupiti živeža na Malenskem vrhu in da si potem tudi kravo kupita, brez katere jima ni bilo izhajati. Res smo nato pri Posevčniku na Malenskem vrhu nakupili moke in drugih potrebščin. Trgovec pa nam je pridal vrečico, katero smo napolnili in katero je potem ves srečen nosil Skalarjev Šimen.« Prijazen možak, ki mu nikoli ni bilo žal denarja za druge, je bil tudi Kolovski iz *Zvezdane*: »A novci, to je vse, kriči svet in se drvi za njimi, jaz pa pravim, to je malo, čisto malo. Le isti je po mojej misli srečen v bogastvu, ki pomaga z obilnostjo ubogemu svojemu sobratu.«

Pa še po nečem se je advokat Kosem razlikoval od dr. Hrasta, dr. Božana in dr. Pajka. Njega Metina morebitna dota ni zanimala, zanimala ga je zgolj in edino ona in njena iskrena ljubezen. Če povzamem del članka dr. Marka Pavlihe z naslovom *(A)moralnost pravnikov v politiki*, v katerem se sklicuje na ameriškega profesorja organizacijske psihologije Adama Granta, ki ljudi loči na jemalce (takers), dajalce (givers) in ujemalce (matchers), bi dr. Hrasta, dr. Božana in dr. Pajka nedvomno uvrstila v kategorijo jemalcev, Janeza Kosmo in Kolovskega pa v kategorijo dajalcev. »Tipične vrednote jemalcev so namreč bogastvo, moč, užitek in zmagovanje, dajalcev pa ustrežljivost, odgovornost, socialna pravičnost in sočutje.« (Pavliha 2014: 1002)

Sodniku Andreju Vrbanju se je dobro godilo po njegovem mnenju le tedaj, »kadar je dobil ob praznikih od nekega starega strica nekoliko goldinarjev. Te je zapravljal v družbi enakomiselnih tovarišev bodisi na nedeljskem izletu ali v kavarni, odprti vso noč. To je bilo takrat, ko je študiral na vseučilišču. Pozneje pa je bilo drugače. Stričevih podpornih goldinarjev ni bilo več; plača, katero je dobival v prvih letih svojega službovanja, bila je sicer majhna, ali vendar toliko, da mu ni trebalo stradati. Seveda je moral štediti, in to ni bilo težko.« V svojih študentskih letih pa je moral varčevati tudi dr. Vladimir Dragan iz *Trojke*: »Vladimir je moral mnogo trpeti. Kar si je pritrkala mati, kar je prislužila s šivanjem sestra, to se mu je pošiljalo, a bilo je malo. Učil se je ceniti denar in čas, kakor nas bolezen uči ceniti zdravje, in postal je resen in odločen. V drugem letu mu je podeljena ustanova olajšala borbo.« Tudi on je po končanem študiju spoznal, da je advokatura, kar se tiče materialnega položaja, zagotovo boljša poklicna izbira od sodniške funkcije: »Jezilo ga je, da bi moral že čez tri dni ostaviti domači kraj, in premišljeval je, bi li ne bilo pametnejše vstopiti v odvetniško pisarno mesto v sodniško službo. Počitnice bi se dale raztegniti in plača bi se dobila hitreje. Sklenil je obrniti se do odvetnika v Ljubljano. /.../ Ko ga je mati vprašala, kdaj odide na sodišče, ji je Vladimir odgovoril: »To misel sem opustil /.../, zdaj čakam

odgovora od ljubljanskega odvetnika, pri katerem mislim vstopiti kot koncipient, tako dobom prej kaj plače.« Ob tem velja opozoriti na Vladimirjevo misel v zvezi s poroko, v katero ga neprestano »priganja« mama: »Mama, vi si mislite tako ženitev kot nekaj prav priprostega. Oženi se človek že; a kaj potem! Meni se vidi brezvestno preslepiti deklico, ki ne ve o življenju nič in misli, da uradnik kar plava v denarju, in se da zvoditi v revščino in siromaštvo. Takoj po poroki pride spoznanje in kmalu tudi očitane, če ne v besedi, pa v srcu; in tega jaz ne bi mogel prenašati.« Tudi iz tega odlomka izhaja, da je bilo delo sodnika tudi v izbranem obdobju (tako kot danes) slabše plačano kot delo odvetnika.

Nenasitna želja po denarju je zaznamovala tudi življenje Vladimirjevega sovrstnika in prijatelja iz *Trojke*, mladega doktoranda dr. Radivoja Čuka. Ves čas živi na tuj račun, »žica« denar pri svojih študentskih prijateljih in ga zapravlja po dunajskih kavarnah, pri tem pa sploh nima slabe vesti: »»Lovro, pripravi rajniš!« Lovro je ostrmel o toliki smelosti in ozrl se v prijatelja, kakor bi ga hotel vprašati, če se ne šali. Bila je resnica. Izvlekel je Lovro goldinar in položil ga na žrtvenik prijateljstva. /.../ »Pa mi kar tukaj posodi par desetakov!« »Ne morem, ker potrebujem denarja drugje.« – Radivoj ga je gledal, če je to še isti dobri Lovro, tista zlata duša, h kateri se še nikdar ni bil zatekel zastonj. /.../ »Jedno besedo, Lovro, jedno besedo,« klical je polglasno in, došedši ga, jel mu živo govoriti na srce, naj mu pomaga iz male stiske. »Kar daj mi, kar imaš pri sebi, naj bo, kolikor hoče!« – Zastonj; Lovro je ostal trd, kakor siva skala; genila ga ni niti obljava Radivojeva, da bosta napravila pravilno dolžno pismo.« V pismu, ki ga Radivoj pošlje Lovru, med drugim zapiše: »Kakih sto rajnišev bo menda vendar še vredno najino prijateljstvo; pošteno Ti jih bom amortiziral. Če ne utegneš pisati, kar nakazi jih; ne bom Ti zameril; toda nakazi na moje stanovanje, ne na univerzo. Prvič sem prepustil univerzo že mlajšim močem, in potem, če me zagledajo prijatelji na tabli podčrtanega, oskubli me bodo kakor srako pavjega perja. /.../ Amice, respice finem! Bis dat, qui cito dat.⁶⁷ /.../ Izposodil si je bil pri njem denarja, odpeljal se na njegovem vozu in častil s svojimi pohodi belo Ljubljano, prijazni Kamnik in divni Bled. /.../ On se je veselil po dražbah, Lovro pa je samoval doma, prepuščen grenki sumnji, da se ga drži jedini prijatelj.« Brez slabe vesti je torej Radivoj užival življenje na račun drugih, zlasti dobrosrčnega Lovra, postal je »prevzeten, kritičen, nezmotljiv, ki je malo hvalil, mnogo grajal in dopadal polagoma bolj sebi nego drugim«. Pa vendar je med tistimi junaki, ki jim denar, po katerem so tako hlepel, ni prinesel sreče. Želja, da bi se bogato poročil, se mu ni uresničila, v dvoboju, ki ga je sam podpihoval, je izgubil prijatelja Vladimirja, študija ni končal in nazadnje je na Dunaju delal »zgolj« v

⁶⁷ »Prijatelj, ozri se na konec! Dvakrat da, kdor hitro da.«

enem od ministrstev. Za tega na zunaj čednega, v notranjosti pa puhlega večnega doktoranda še kako velja preprosta misel, ki jo je izrekel avtor *Malega princa*, francoski pisatelj Antoine de Saint-Exupéry: »Denar ne more ustvariti nič, kar bi bilo vredno življenja; le pesek je, ki nas obda s puščavo.«

Ob vsem navedenem pa ne gre prezreti, da so bili pravniki, v obravnavanem obdobju, prav zaradi svojega dobrega premoženjskega statusa, pravi magnet za ženske. Zlasti matere so se na vso moč trudile, da bi bogato omožile svoje hčerke: gospa Helena (*Cvetje v jeseni*) npr. svojo komaj sedemnajstletno Elviro z več kot še enkrat starejšim odvetnikom Kosmom (»Klink! Klink!« /.../ V hipu se mi je odprl pogled na Galilejsko jezero – morda je bilo tudi kako drugo, ker nisem učenjak sv. pisma – in videl sem sv. Petra, ko je s tovariši privlekel prazne mreže k svojemu Gospodu. In Gospod je ukazal: »Vrzite mreže še enkrat!«), Hahnovka (*Rošlin in Vrjanko*) svojo Zorko s prav tako bogatim študentom prava Pavlom pl. Lukičem: (»Znala je, da je bila za sedaj izginila glavna ovira, in da bode lahko preskrbela hčer, kakor si je želela. Saj je moral biti Pavel kdáj jedini dedič vsemu Lukičevemu imetju!«). Za matere je potem, ko je postal notar, bil zanimiv tudi dr. Tilen Vogljanin (*Mešana gospoda*): »Ko je služboval pri drugih, so mlade gospodične menile, da je čeden in prijeten človek, a njihovim materam ni bil nič posebnega. Odkar je postal beležnik, se bolj dopade materam gospodičen kot samim gospodičnam. To je za pričakovati, kajti matere mlademu človeku ne gledajo samo v obraz, ampak tudi v žep.« Navedeno potrjuje tudi Božidar Orel (*Iz arhiva*): »Zunanost Orlova je bila taka, kakršnih vidimo na stotine vsak dan. Vendar je bil »dobra partija«, in to je največ veljalo pri lesniških možá željnih gospodičnah, katere je sósebnost jezilo, da se mladi doktor ne briga za nobeno niti za polovico toliko, negoli za gospó Koprivčevo.« Za zeta so si advokata dr. Ivana Hrasta želele Borjanke: »Oženjen ni bil, in vse matere nežnih, za možitev zrelih hčerá so gledale skrbno za mladim doktorjem. Pa on je bil gladek in mrzel, ko led.« Predvsem zaradi denarja je potem, ko je odprl svojo odvetniško pisarnico, za ženske postal interesanten Karol Pajk (*V krvi*): »Kakor povsod, je bilo tudi v njegovem mestu možnost željnih vdov in deklet na izbero« Da je odvetniški ali notarski koncipient zanimiv za žensko populacijo prav zaradi dobrega zaslužka, ugotavlja tudi Alešovec v *Jezičnem dohtarju (Ljubljanske slike)*: »Plačevan je v primeri dobro – vzlasti če zna razen tega še drugih imenitnosti kaj. Zato se pa tudi postavlja in dekleta – pardon! gospice se rade ozirajo po njem, kakor on po njih. Navadno pa iz vsega tega ljubkovanja in norenja nazadnje nič ni, vse se razleti in če postane sam advokat ali notár in se razglasi, da se bo oženil, osupne ves ženski spol s svojo nevesto, ker je večidel čisto druga, nego je svet

pričakoval, in je v letih svojega fantovanja še poznal ni. Po poroki velika nevolja med prejšnjimi znankami njegovimi, zamera vsaj po polovici ulic, v katerih stanuje.«

3.10 ODNOS DO ŽENSK

Omenila sem že, da v izbranih literarnih delih ni primerov, da bi v liku pravnik srečali žensko. V obravnavanem času je bila namreč ženska vezana na dom in družino, šlo je za patriarhalni pogled na njeno vlogo, v katerem ni bilo prostora za njeno izobraževanje in družbeno udejstvovanje. V izbranih delih se sicer pojavljajo ženski liki, ki jih avtorji poimenujejo gospa sodnikova (Kersnik: *Ciklamen*: »Adjunkt Megla je zabaval sodnikovo hčerko po svoje in gospa sodnikova si je prisvojila sedež poleg Boletove gospe.«), sodnica (Govekar: *V krvi*: »Bile so prišle njene najintimnejše prijateljice: gospa sodnica, gospa notarka /.../«), gospa notarjeva (Kersnik: *Jara gospoda*: »Notarjeva gospa, katera je imela svoj sedež pod leco med dvema kmetskima gospodinjama, ni mogla najti v svoji molitveni knjigi začetka sv. maše in je brskala zadaj med litanijami /.../«), notarka (Kersnik: *Jara gospoda*: »Kaj? – kaj? Je-li res!? – Škandal!« – je vikala lepa notarka /.../«), odvetnica (Govekar: *V krvi*: »Bivša dekla – odvetnica!« se je zajezila sodnica), vendar gre le za poimenovanja, glede na službeni in socialni položaj njihovih mož. O tem je v svojih *Ljubljanskih slikah* pisal tudi Jakob Alešovec (1879): »Po službi in socialni stopinji moža se imenuje tudi /.../ svetovalka, sodnijska svetovalka, državna pravdnica, sodnica, doktorca /.../.«⁶⁸

So pa ženske v vlogi ljubic (Lorica – *Rošlin in Vrjanko*, Tončka – *V krvi*), žena (Tončka – *V krvi*, Ančka – *Jara gospoda*), deklet (Helena – *Ciklamen*, Boletova Milica – *Agitator*, Presečnikova Meta – *Cvetje v jeseni*, Mana – *Brat*, Milica – *Prvi poljub*, Filomena – *Mešana gospoda*, Milka – *Vetrogončič*, Pavla – *Hišica na strmini*, Helena – *Hišica na strmini*, Ema – *Iz globočine morja*), zaročenk (Helena – *Gospod Janez*, Tončka – *Dva prijatelja*), mater (Lorica – *Rošlin in Vrjanko*), koket (Irma – *Trojka*), strank ali klientk (županova hči – *Praven slučaj*, Justina Ocvirk – *Mešana gospoda*, Ljudmila, Dora, poštarica, Linarjeva žena, žena lažnega policijskega komisarja, Riparjeva Ema – *Iz sodnijskega življenja*) tako ali drugače vplivale na življenje izbranih literarnih likov.

Okrajni sodnik Peter Vran (*Gospod Janez*) je svojo edino in pravo ljubezen, takrat sedemnajstletno Heleno, spoznal pri svojih triindvajsetih letih. Do takrat »ta mladi mož

⁶⁸ Jakob Alešovec, *Ljubljanske slike: Velika gospa*, 167–168.

ljubezni ni poznal«. Njegova ljubezen do Helene je bila iskrena, slednja pa je kljub obljudi, da bo postala njegova žena, izbrala barona Mildeja, »ker jo je mikalo bogastvo in ime baronovo«. Misel nanjo je sčasoma zbledela, prvoten bes in silno razočaranje pa sta kasneje nadomestila pomiritev in sprijaznjenje z usodo: »Premišljeval je vse hladnokrvneje ter se polagoma privadil tudi temu hudemu udarcu.« Ponovno srečanje z njo je v njem sprva prebudilo sovraštvo in prezir, nato pa je v njem vzplamtela »zopet vroča ljubezen do nje, taka ki vse odpušča in vese pozabi – tudi poštenje svoje«. Zanja je bil znova pripravljen storiti vse: »Pojdi z menoj Helena. Popeljem te, kamor hočeš, vse pustim zaradi tebe, delaven sem in svet je širok – pojdi z menoj. Ona pa ga znova ni uslišala /.../ in danes sem nezvesta hotela postati soprogu, onečastiti njegovo ime.« Petra je od nezveste Helene odvrnil prijatelj Janez: »Jaz sem že davno utešil in udušil enako strast, katera sedaj v tebi kipi. /.../ Kaj hočeš z baronico? Žena tvoja ne more biti, dokler živi njen soprog – in ta bo živel; ljubica tvoja pa ne sme biti /.../ Ker te bo baron ubil! /.../ ker bi te i jaz zaničeval iz vse duše svoje! /.../ Izbrisal bi te iz spomina svojega /.../.«

Podobna usoda kot sodnika Petra Vrana je doletela tudi Jurčičevega sodnika v *Dveh prijateljih*. Prav tako kot Peter je potem, ko mu je komaj sedemnajstletno zaročenko Tončko speljal in v blaznost pognal najboljši prijatelj Lojz, ostal neoženjen, čeprav to nikoli ni nameraval ostati: »Namenil sem si bil poiskati ženico z lepimi lastnostmi, na premoženje in lepoto pa ne gledati. /.../ Bila je lepa in je še zraven imela vse, kar sem si bil jaz umislil, da mora moja žena imeti, bila je namreč tiha, večidel doma, pobožna, nedolžna /.../.« Razlog za prešuštvo je iskal v sebi: »Bil sem, kar se ženstva tiče, malo manj kakor brez skušnje /.../.« Tončki je odpustil: »Ker je bilo ubogo dekletko samo na svetu, skrbel sem jaz zanjo«, hkrati pa je opustil tudi vsakršno misel na poroko: »Da bi se ženil, mi ni prišlo na mar; toliko manj, ker nisem naletel na tako nevesto, ki bi mi bila povšeči kakor Tona nekdanj.«

Tudi v mladem življenju Pavla pl. Lukića, študenta prava (*Rošlin in Vrjanko*), so imele ženske pomembno vlogo. Pavel je mladostniško, sramežljivo zaljubljen v Zorko Hahn in kljub svoji mladosti ter nasprotovanju očeta (»/.../a jaz ne maram, da bi se ta – Hahnovka kdaj šopirila tu ob meni! Čuješ li? Tega nečem! Pameten bodi. Pavel! Ti boš dobil dve ženski v hišo, obe skupaj nimata ničesar, stára bi le hčer rada spravila v gorko zavetje; kaj ljubezen, ljubezen – ti si zaljubljen – dà, ali óni dve sta samo interesirani, samogóltni.«) si želi čimprejšnjo poroko z njo. Nad njegovim načrtom o prezgodnji poroki ni navdušen niti prijatelj dr. Vid Božan: »Tvoja ljubezen je kakor lipov cvet: dehteča, omamljajoča, ali pravega sadu ni pričakovati. Ti si premlad in ona prestara.« Ljubezensko in čustveno nestanovitni Pavel snubi Zorko, hkrati pa ljubimka z Manico, gostilničarjevo hčerko. Manici nagajivo krade bežne poljube, koketira

z njo in v njej vzbuja lažno upanje, da bo nekoč morda postala njegova žena. Toda ona je zanj le ljubezen za kratek čas, ljubezen, ki je blizu njegovemu prijatelju dr. Vidu Božanu. Ob Zorki in Manici občudujoče opazuje tudi Podgorsko Klaro: »Do vprašanja: katera je lepša – Klara ali Zorka? – ni prišel, ampak to deviško, mladostno obličje in ta prirodna zdravá najivnost, ki sta mu sevali naproti, to mu je bilo zopet nekaj novega. Zorka, v mestu vzgojena, mestno izobrazena – tu pa nekaj, kar se mu je zdelo domače, sorodno, in takó pristno, kakor prvi sneg /.../.« Pavel ostaja ob Zorki, vse dokler ne spozna, da je slednja pod vplivom svoje matere, ki v njem vidi le bogatega zeta: »Ne, gospod pl. Lukič – jaz želim, da bode Zorka boljše preskrbena. Jaz vsekako zahtevam imetja! Pa kdaj bi bila potem – po Vašem mogoča ženitev?« Pavlu se je zdelo, kakor bi ga kdo z mrzlo vodo oblival. Nekaj, kakor stud in gnus, jelo mu je polniti dušo. /.../ »Kakor je ta mladi, pa malo lehkomišelnosti in lehkoživi mož ljubil Zorko z vsem mladeniškim ognjem, tako je spoštoval in čislal njeno mater. Niti v mislih niti v sanjah bi se mu ne zdelo, da ona podpira njegove namere le iz sebičnih, po materini ljubezni narekovanih ozirov, ali bolje to, da preskrbi svoji hčeri boljšo prihodnost, da jo spravi v varno zavetje. Videl je v nji le mater, ki ljubi tistega, katerega ljubi njena hči.« Poleg nesojene tašče mu je skrbi povzročala tudi mama Lorica. Mama ga je razočarala, toda »vse čustvo, vsa ljubezen, ki jo je gojil do nje ves čas od otroških do poznih mladeniških lét,« mu je branilo, da bi si priznal, da je skupaj z Vidom soudeleženka prevare, katere žrtev je bil. Očital ji je vse, kar mu je ležalo na duši, zanj je postala sleparka: »Vidva me hočeta oslepáriti – me bodeta oslepárila.« In ona: /.../ »borila sta se v nje srci – ljubezen do otroka, do sina, in ljubezen do ónega čudnega možá, do Vida, ki si jo je bil osvojil vso.«

Dr. Vid Božan (*Rošlin in Vrjanko*) je bil lahkoživec, zavedal se je, da je magnet za ženske, katerim se je zdel zabaven in duhovit. Znal je lepo govoriti in vse te lastnosti je želel v odnosu do njih kar najbolje izkoristiti. Nekoliko posmehljivo ironičen je bil do hčera grofice Podgorske: Zorke, Klare, Eme in Roze, prijazen in galanten pa do njihove guvernante. Godi mu njena koketnost. Ve, da je zaljubljena vanj in da jo ima na »dosegu roke«, a za resno zvezo z njo mu ni. Užival je v naklonjenosti majorke Lorice, Pavlove mame, ki jo je očaral. Jasno mu je pokazala, da si ga želi (»Ostanite!« dejala je ôna, katero je ravno sedaj objemal, in on je spoznal gospó Lorico.«). Zaradi njega je bila pripravljena postaviti na kocko sinovo ljubezen in premoženje. Prave in iskrene ljubezni pa dr. Vid Božan ni bil sposoben, materializem ga je delal sebičnega, enako kot dr. Hrasta, mladega odvetniškega koncipienta in nato odvetnika v Kersnikovem *Ciklamnu*. Zaradi želje po bogastvu in vzponu po družbeni lestvici je kot odvetniški koncipient zapustil svojo prvo ljubezen, Katinko, mlado, komaj osemnajstletno, siromašno, a lepo in izobrazeno dekle iz Moravskega. Katinka se ga je

oklenila z vso iskrenostjo in zaupljivostjo prve nedolžne ljubezni. O resnici njegovih besed ni dvomila, mislila je, da tudi on ljubi njo tako kot ona njega. V svojem zadnjem pismu ji je napisal, »da jo ljubi, pa da je vse njijino počenjanje, vsa razmera brez nade, brez upanja; da nimata premoženja, da on niti ne ve, kdaj bode samostalen, in kdaj si bode pridobil toliko, da bode dovolj dvema. Govoril je, kakor bi bil on žrtev, jedina žrtev svojega poštenja. In koncem je dejal, da je nikdar ne bode pozabil!« V Borju, kjer opravlja delo advokata, dr. Hrast najprej koketira z ženo graščaka Boleta, kasneje pa se zaplete v ljubezensko razmerje z Nemko Elzo, Boletovo guvernanto. »Hrast, slovenski izobraženec in tujka Elza sta si enakovredna ljubezenska partnerja. Oba izzivata in imata predsodke, oba pa sta previdna in računata, drug drugemu sta ena izmed možnosti, dokler se ne ponudi boljša. Čustvo le redko zmaguje nad razumom, tudi v najbolj kočljivi situaciji se hitro obvladata in komaj kdaj čustveni prebliski dajo slutiti zatrjevane sile strasti. Zato se Hrast brez posebnih notranjih pretresov odvrne od Elze, ko se na prizorišču v Borjah znova pojavi nekdanja ljubica Katinka, sedaj mlada, bogata žena ob starem, bolnem možu.«⁶⁹ »Jedin spogled s to krasno ženo, katero je nekdanj imenoval svojo ljubo, jedino to nemo srečanje mu je navdalo dušo z nepoznano, z neznosno strastjo, kateri bi bil zdaj, nocojšnji večer vse žrtvoval.« Njegova lahkomišelnost in sebičnost v njegovem srcu nista imeli več prostora. Tam je vladala le še ljubezenska strast, ki je dušila vse drugo. Tokrat ji je odkrito in iz srca povedal, da jo ljubi in tako odkrito ni še nikoli govoril. V tem trenutku je povsem pozabil, da je Elza sploh še na svetu. Zanj v njegovem življenju naenkrat ni bilo več prostora. »Elza je na koncu morala spoznati, da Hrasta nič več ne mika, Hrast pa je šele čez čas dobil za svoje načrte primerno bogato vdovo, nekdanjo ljubico iz dijaških let.«⁷⁰

Andrej Koren, koncipient pri odvetniku dr. Hrastu (*Agitator*), je sprva do graščakove hčerke Milice nekoliko zadržan. Rad bi pristopil k njej, ji rekel kaj lepega in duhovitega, pa ni vedel kaj: »A ko je došel zopet na svoj prostor, moral se je znova ozreti po Milici. Jezilo ga je sedaj nekaj; da Milica pleše z onim ošabnežem, da je prijazna ž njim, da se sam ni obljubil ž njo za ta ples, vse, vse ga je jezilo /.../, kadar je občeval z Milico, polastila se ga je sicer, kakor je sam čutil v veliko svojo nejevoljo, neka otročja, mladeniška okornost in bojazen; /.../ Znan je bil že dolgo z njo, čeravno le bolj površno; govorilo se je mnogo o nji v trgu in povsodi, kjer se je je kdo domislil; vse to pa je storilo, da se je zdela vsem zanimiva, a vendar je vsak mislil, da jo sme in more nadzirati. Tako tudi Koren. Glede ženske lepote pa on tudi ni bil slep. /.../ Ob enem ga je z nekakim nemirnim veseljem navdajala misel, da bo videl in morebiti govoril z Milico, kajti, dasiravno si je skušal mnogokrat sam utajiti ta čut, tlelo mu je

⁶⁹ Blaž Tomaževič v Janko Kersnik: *Ciklamen in Agitator*, 171–172 .

⁷⁰ Blaž Tomaževič v Janko Kersnik: *Ciklamen in Agitator*, 171–172 .

vendar nekaj v dnu srca, nekaj o čemur si je časih sam dejal, da je ljubezni do one mlade deklice podobno; nasmehnil se je vselej pri tem spoznanji, a vračalo se mu je vedno in vedno, in če je sedel v pozni noči sam doma pri odprti knjigi. /.../ „Sanje, sanje!“ vzkliknil je skoraj vselej ter jezno zaprl knjigo.« Neizmerno veselje ga je navdajalo, ko je Milica zavrnila njegovega resnega ljubezenskega protikandidata pl. Rudo, in ko je ugotovil, da je on tisti, ki mu je namenila svojo ljubezen. V zaključku Agitatorja nam Kersnik zaupa, da bo Boletova Milica postala Korenova žena.

Valentin pl. Mali, notar iz Kersnikove *Jare gospode*, sošolec in prijatelj sodnika Andreja Vrbanaja in sodnega adjunkta Pavla, je srečen v zakonu s svojo ženo, ki je njegova ljubezen še iz študentskih let. Za točajko Ančko, Vrbanajevo ženo, je prepričan, da je neumna punca, »ki se je naučila pisati in čitati za silo, ki sešteje nekaj števil, kadar jih je treba napisati s kredo na vrata, ki ti zna prinesiti dobro spenjeno pivo, češ da je vselej sveže, kadar se ji natakanje posreči.« Andrejevo poroko z Ančko komentira: »Bedastoča, največja bedastoča! Le ne vem, kam se je zagledal! V tiste črne oči, v ta tanki život? Vrag ga vzemi, ako bi ne dobil ženske s temi svojstvi in poleg tega vsega drugega, česar je treba takemu možu. /.../ kaj bode s tako ženo? /.../ njegova Ančka bo vedno ostala neveščica točajka, katere lepota bo sčasoma minila, družba pa je ne bo nikoli štela za enakopravno ne po splošni ne po družbeni izobrazbi.«

Med poročene izbrane junake sodi tudi sodnik Andrej Vrbanaj. Slednji se kmalu po prihodu v vas Groblje poroči s komaj osemnajstletno krčmarjevo rejenko, točajko Ančko, žensko iz socialnega dna, ki je na grozo sprevrženega malomeščanskega okolja postala »gospa sodnikova«. »Ančka mu je všeč, ker ni »zoprno gosposka«, ker je naravno, neponarejeno bitje. Močnega in čistega ljubezenskega čustva Vrbanaj ni zmožen: poroka z Ančko je posledica njegovih socialnih zavor in izvira iz potrebe, imponirati manj omikanim od sebe.« (Hladnik 1996: 97–120) Toda njuna zakonska sreča ne traja dolgo, komaj leto dni. »Vrbanaj, ki je bil nocoj izjemoma posetil družbo – zakaj odkar je bil oženjen, prihajal je le malokdaj v krčmo.« Sčasoma so bolj kot žena, njeni občutki in njeno življenje Vrbanaja zanimali delo, druženja in tarokiranje s prijatelji: »Sodnik je tarokiral z notarjem in ranocelnikom, če pa teh ni bilo, z davkarjem in učiteljem ali s kom drugim izmed navadne družbe; soproga njegova pa se je razgovarjala sedaj s tem, sedaj z onim, navadno pa s Pavlom. Doli v gosposki sobi so mešali karte, in bori vinarji, za katere so igrali sleherni večer, potovali so iz skledice v skledico.« Njun ljubezenski odnos je postal dolgočasen in prazen: »Kaj ti je – Anka? Ali si bolna?« Kaj če biti? Pusti me vendar! To je bil malone vsakdanji jutranji razgovor pri Vrbanajevih, kadar je on po zajtrku vzel klobuk in palico, da odide v pisarno. S tem je bil tudi

razgovor končan; Andrej je zaprl duri za seboj, Anka pa je jela pospravljati po sobah. Sčasoma se Ančka čuti zapostavljena, zanemarjena, prevarana in zdolgočasena.« (Hladnik 1996) Občutek nesprejetosti (»Zakaj – čemu si me pa vzel? Nisi li vedel, kakova sem, kaj znam?«), zapuščenosti in odrinjenosti ter pomanjkanje moške čustvene opore sta jo pahnila v objem ljubimca Pavla. Toda dolgočasnemu, v pogledu na žensko konservativnemu, v karte in prazne pogovore s prijatelji zazrtemu Vrbanoju ženino prešuštvo ostane skrito: »Toda kakor so se srečavali z očmi vsi razen sodnika, ki je vtikal kvarte v roko /.../, tako je hitela le ena misel od prvega do zadnjega; vsi so čutili, slutili, da, znali, kje je bil adjunkt in zakaj je bil tam, kjer je pač bil; samo eden tega ni čutil, ni slutil, ni znal; do sedaj je bil še vedno slep za to – Andrej Vrbanoj.« Ko mu pismo neznanca naznani resnico o ženinem prešuštvu, ne zmore samokritike, ne zmore kritičnega pogleda na odnos z ženo, temveč jo pahne stran od sebe ter odide iz odnosa, zveze in kraja. »Anton Slodnjak je krivdo za propad zakona videl pri vseh protagonistih: Kriv je zapeljivec, krivo je Ančkino prešuštvo, kriv je tudi njen nezanimiv mož Vrbanoj: zanemarja jo, preveč se podreja javnemu mnenju, netoleranten je, skratka ne zna z ženskami, kar mu očitajo prijatelji od vsega začetka.« (Hladnik 1996)

Življenji sodnika Andreja Vrbanoja in sodnega adjunkta Pavla sta vse od dijaških let zaznamovali isti ženski: učiteljica Julka Orlova in točajka Ančka. Prva je razvnela njune strasti v dijaških letih. Njeno koketiranje z obema je skoraj privedlo do tragičnega zaključka (»Ob strmem prepadu sva krčevito držala drug drugega, oba mladostno močna, oba v divje vzbujeni, nebrzdani strasti! Toda njega strast je bila silovitejša od moje. Zdelo se mi je, da me hoče pahniti v prepad.«), nad njunim prijateljstvom pa je vse od neljubega dogodka stala senca zamere. Pavel prave in resnično globoke ljubezni ne pozna: »Čutil je tudi, da mu boljša polovica let, prisojenih mu po človeški previdnosti, polagoma poteka; on pa še vedno tako sam – tako sam! Da se še ni oženil, to je bilo pri takem značaju popolnoma umevno. Dasi se žensk ni bal, ampak lahkoživo in nebrižno pričel tu in tam majhno ljubezen, premišljal in presojal je vendar vselej resno in tehtno, kako bi bilo moči ženo in potem otroke rediti in vzgajati, poleg tega pa svojemu životu dajati vsega, česar je vaju. In račun je bil vedno pasiven. Tako je trdno in vestno plaval ob bregu samčevem, slučajnega valčka pa še ni bilo, da bi ga odnesel proti sredini.« Ančka, o kateri pravi: »Glej, to je usoda takih deklic! Iz roke v roko! In najsi je še tako dostojna in poštena, vendarle je cvet, katerega svaljkaš po rokah!«, ga zamika šele takrat, ko postane Vrbanojeva žena: »Ko se je Vrbanoj oženil, udarila je Pavlu misel v glavo, da bi bil on takisto lahko vzel to Ančko. In samoljubje ali nekovo drugo čustvo, tajno in neopisno, dejalo mu je, da bi Ančka imela morda njega rajši nego Vrbanoja. Sedaj ko je bila izgubljena zanj, zdela se mu je tem vabnejša, in to čustvo mu je raslo od tedna do

tedna, od meseca do meseca.« V njem se prebudita nekdanja zamera (»/.../ smelo-otročji dogodki puščajo viden sled za vse življenje. Takrat sem bil zaljubljen – da rabim vulgaren izraz – res zaljubljen – potem pa nikdar več tako.«) in tiho maščevanje, zaradi katerega se spusti v nevarno ljubezensko razmerje s prijateljovo ženo Ančko. Ljubico pahne v zakonolom kljub ponudbi besnega Vrbanaja: »Počakajte!« vzklikne Andrej za njim, »ono – ono Kračevo Ančko tudi lahko vzamete kar s seboj; odslej je – vaša!« Adjunkt se ne obrne, celo vrat ne zapre prenašlo za seboj, pa jo zapusti.« Čez desetletje si razcapana in obnemogla Ančka in postarani Pavel znova zreta iz oči v oči. On kot neizprosni sodnik in ona kot obtoženka. Obsodi jo po »črki zakona«. Ančka mu kljub popolni obnemoglosti še nameni kretnjo ogorčenja, ta pa v njem zbudi kanček vesti, občutek krivde in nekoliko solz (»Sodnik pa stopi v sosedno sobo, tam se zgrudi na stol pred pisalno mizo, upre glavo v roke in grenke solze mu priteko med prste /.../«). Čez tri dni jo kot edini pogrebec pospremi na pokopališče. Jože Pogačnik je v *Zgodovini slovenskega slovstva IV* (1970) o tem odnosu zapisal: »Kersnikov moralizem je zahteval nekakšno izravnavo, ki se je dogodila s prebuditvijo vesti pri sodniku. To ni več moralna rehabilitacija, marveč spominski preblisk, katerega »tišino, ki je zavlada za trenutek v sobi, so šumeli valčki gorskega potoka, ki se je vil po jarku pred hišo, in iz doline so bobnela fužinska kladiva – prav tako kakor nekaj tam daleč – daleč.« Fužinska kladiva so simbolizacija srčnega vzgiba, ki se je vrnil v minulo moralno urejenost, ta urejenost pa je pomaknjena v davnino.«

Ženska iz družbenega dna, zaznamovana s predsodki o dedni obremenjenosti (tudi njena mati je bila vlačuga) in z otroštvom ob pomanjkanju materine ljubezni, je usodno zaznamovala tudi življenje advokata dr. Karola Pajka (*V krvi*). Kot mlad, čeden odvetnik je bil magnet za ženske, toda bil je izbirčen: »O, mnogokatera je bila lepa, duhovita, izobražena, gospodinjska, blaga, poštena i. t. d. – a ni imela nič, ali pa veliko premalo, da bi bila mogla očarati doktorja Pajka. /.../ On ljubeznivosti ni odklanjal; zabaval se je pri tem predobro in doživel marsikaj lepega in užil mnogokaj sladkega. Toda previden in oprezen v besedah in dejanjih, si je vendarle vedel ohraniti svojo prostost in nezavisnost na veliko jezo in žalost marsikateri preljubnivi, a premalo izkušeni malomeščanki.« Potem je v življenje ženskarja, preračunljivca in častihlepneža, kakršen je bil, vstopila Marija, sedemnajstletno dekle, s katero se ni poročil iz ljubezni, temveč iz koristoljubja, saj mu je njena bogata dota omogočila vzpon po družbeni lestvici. »Doktor Pajk ni ljubil svoje soproge. Kar je čutil do Marije, bi smeli imenovati jedva hvaležnost. Z njenimi novci si je ustanovil ugodno in na mah ugledno socialno stališče; njena dota je bila temelj njegovi karijeri.« Dobra, tiha in blaga Marija pa se je v Pajka »zaljubila z vsem žarom in čarom prve ljubezni. Obožavala ga je. V svoji duši si je

zgradila oltar, nanj je postavila podobo svojega ženina ter jo molila.« On pa se je ob spoznanju, da mu nežna, šibka in bolehnata žena ne bo rodila potomcev, od nje povsem odtujil: »Pajk pa je ni iskal. Gospa odvetnica je živela torej pusto in dolgočasno le zase in s svojimi solzami.« V tem času je v Pajkovo življenje in v njegov dom, kot v pomoč njegovi bolni ženi (»Prav, prav je, Tončka,« je dejala odvetnica. »Bog blagoslovi tvoj vstop v našo hišo!«) vstopila sedemnajstletna Tončka, hči tobačne delavke: »V pogledu njegovih oči je izgubila vso svobodo svoje volje; storila bi bila tačas vse. /.../ In v tistem času sta se zapletala odvetnik Pajk in lepa Tončka v mrežo grešne ljubezni; /.../ Odvetnika je že davno mikalo zdravo, krepko in lepo dekle. /.../ Zalezoval jo je torej, se ji laskal in dobrikal, jo obsipal z darili ter jo zapeljeval; saj izkušen je bil v tem poslu.« Postala je njegova ljubica in zanosila. Franček Bohanec (1966) je zapisal: »/.../ pokaže osebno moralno dvoiličnost: z ljubico, s Tončko, pričakuje otroka ob živi, bolni ženi, ki je primer meščanske dobrosrčnosti in darežljivosti /.../.«⁷¹ Pajk je ob spoznanju, da bo dobil dediča, po katerem je hrepenel vse življenje, ustregel vsaki Tončkini želji. »Ti, krasno dekle, si moje – vse in edino le moje!« si je mislil, sloneč ob postelji. Ti me napraviš za najsrečnejšega človeka; zato sem ti hvaležen, da bi žrtvoval zate vse. O, kaki dnevi, kaki časi naju čakajo /.../, časi, kakršnih si doslej nisem mogel ustvariti z vsem svojim bogastvom in vsem svojim ugledom /.../ »O, ti lepa, sladka moja ljubica!« In sklonil se je čez-njo ter jo poljubil. /.../ Ko pa ga je pritirala njena rafiniranost do skrajnosti, iz katere se ni mogel ganiti nikamor več, tedaj mu je nastavila nož na grlo; in Pajk je zinil odločilno besedo. /.../ Pajk je sedel ob njej; naslanjaje se s komolcem ob blazino, si je podpiral glavo ter se z levico poigraval z njenimi bujnimi zlatimi kodri. »Vse je pripravljeno, dušica,« ji je govoril /.../, »še jutri, in moja boš!« /.../ Potem pa se je sklonil Pajk ter vzel odloženo šatuljo z bližnjega fotelja. In položil jo je sebi na kolena, vzel iz nje biserni lanec ter ga del strmeči Tončki okoli krasnega labodjega vratu. Potem ji je nataknil obe zapestnici /.../, naposled pa še prstan. Potem je vzel z bližnje toaletne mizice zrcalo in, pred obrazek ji je držeč, je dejal: »Glej, Tončka, kako lepa, kako divna je bodoča doktorica Pajkova!« Z rojstvom sinovim pa se je še pomnožila Pajkova ljubezen, Pajkova pristrčnost do soproge Tončke: »pokleknil je pred sedečo Tončko, jo objel z obema rokama ter dejal: »Tončka, kako te ljubim! Umreti bi hotel zate, ki si me storila najsrečnejšega človeka. Tončka, vse moje je tvoje. /.../ Kar želiš, ti dam, /.../ vsako prošnjo ti takoj izpolnim /.../; zvesto te bom ljubil večno, večno /.../, samo ljubi me, pa najinega Božidar!« Njo pa je »strast, prirojena strast, vodila v naročje drugih moških.« Ob spoznanju, da ga njegova žena vara s prijateljki in znanci, se je življenje Pajka spremenilo v pekel: »Dr. Pajk je tekal kakor

⁷¹ Franček Bohanec v Fran Govekar: *V krvi*, 133–145.

razjarjen lev v kletki po svoji pisarnici in klel, besnel, rjovel ter se penil nalik blazniku. »Goljufan, varan od nje, katero sem ljubil bolj nego svoje življenje /.../, kateri sem izpolnil vsako željo, jo obsipal s častjo in z darovi, od nje, katero sem dvignil na stališče najugodnejše gospe! Beračica je bila, fabriška delavka, gladna, raztrgana in umazana dekla, ko sem jo vzel v svojo hišo. Vzgojil sem si jo /.../, pozabil, kaj je bila njena mati /.../, ljubil jo, njo edino ter se poročil z njo. Napravil sem jo za svojo tovarišico, ji izročil ključke do vsega svojega bogastva, ona pa me je goljufala že kot ljubica /.../, pogazila v blato svojo čast kot žena moja! /.../ Dirjal je po sobi gori in doli, pestil prste, škripal z zobmi in klel, klel. »S čim sem zaslužil, o Bog, da si me tako udaril? /.../ Na svojem srcu sem grel kačo, gada, zmaja, a sem mislil, da čuvam angela, ki me ljubi in spoštuje ter moli za mojo blaginjo, kakor sem molil jaz! Omahnil je na naslanjač, si zakril blede, strašno prepadli obraz, hropel, hropel, dokler ni zaihtel kakor majhno dete.« Pred očmi so se vrteli dogodki iz preteklosti, spomini na dekleta in ženske, ki jih je v svojem življenju prizadel, jih ponižal, v katerih je zbudil »ogenj ljubezni, zubelj strasti /.../, a jih brez pomisleka pahnil od sebe, ko se jih je naveličal.« In v trenutku obupa, nemoči je pred seboj zagledal še en obraz, obraz Marije, svoje pokojne soproge. »In domislil se je vseh svojih brutalnosti, svojih žalitev, prevar in izdajstev, s katerimi je moril in umoril njo, katera mu je poklonila s svojim čistim, plemenitim srcem zaklad največjih čednosti in najiskrenejše ljubavi – njo, katera mu je postavila temelj sedanji imovitosti in sedanjemu ugledu. Spomnil se je njenih solza, njenih zaduševanih obupnih vzdihov, smrtno žalostnih pogledov, nemih pogledov, prosečih, rotečih.« Se je res v njem za trenutek tako kot pri Kersnikovem adjunktju Pavlu zganila vest, je bil to res »divji kes«, morda obžalovanje ali zgolj divji izraz nemoči, prevaranosti in užaljenosti lastnega ega? Doktor Pajk je bil pravnik, človek, ki mu je poklic narekoval dostojanstvo, ki bi se moral zavedati vzvišenosti svojega poklica, neoporečnih dejanj tudi v zasebnem življenju, pa vendar tega ni bil sposoben. Njegovo življenje je bilo en sam pohlep, laž, prevara in manipulacija. Njegovo samoljubje ni premoglo prave ljubezni ne do prve, izobražene in dobre žene in v resnici tudi ne do druge žene Tončke, Pepelke iz družbenega dna, ki jo je s poroko dvignil na piedestal meščanske družbe, pa nato nezmožen resnične, iskrene ljubezni zopet potisnil na socialno dno. Nekdo je nekje zapisal: »Pravo ljubezen namreč lahko doživljamo šele, ko postanemo čisti, ko našega življenja ne obvladuje več ego.« Je bila res kriva zgolj kri njene matere prostitutke?

Med dvoličneži, ki govorijo nekaj, delajo pa povsem drugo, najdemo »Pajkovega sodružnika« dr. Strela, poročenega pravnikja, ki svojo ženo vara z radoživo tobačno delavko, Tončkino prijateljico, Alenko Grum. Prepričan je, da je njegovo razmerje z dekletom s številnimi

ljubezenskimi izkušnjami skrito očem javnosti: »Mislil je, da živa duša ne ve, kako lepo stanovanje je naročil Grumovi Alenki in kako bogato jo oblači.« A Tončka ga razkrinka: »Kako lepo je govoril sinoči o zakonski sreči in zakonski zvestobi! Ha, ha! A ko sem ga na tihem vprašala: Ali mi morda svetuje, naj ga v zakonski zvestobi posnemam?, je kar ostrmel. /.../ No, obljubila sem mu prav rada, da ga ne izdam njegovi milostljivi.«

Pravo nasprotje svojega strica, častiželjnega, nečimrnega in razuzdanega dr. Pajka, je njegov nečak Vid Golob, osmošolec, kasneje študent prava na Dunaju. Svoje dekle, sedemnajstletno Minko Kastelčevo, je prepričal s svojo mirnostjo, dostojnostjo, marljivostjo in značajnostjo. Bil in ostal je »vedno isti sanjar, idealist, ki je bil že presrečen, ako je mogel iz dalje slediti Minki ter občudovati njen kipni, stasiti život; ako je mogel iz dalje gledati njen fini, rožnobeli obrazek. Kadar jo je videl, kako je krepko, ponosno, a vendar lahno in gibko stopala pred njim; kadar jo je videl pred seboj z zlato kodrasto glavico, rahlo na desno nagnjeno: tedaj je bil blažen tako, da si ni želel ničesar več. Da bi govoril z njo ter ji povedal, da jo ljubi /.../, ljubi Bog, kaj takega si ni upal niti misliti. Zardel je gori preko ušes, če se je le spomnil na to. Ne, kakor Dante svojo Beatriko, tako je hotel ljubiti, spoštovati, oboževati in opevati svojo Minko iz daljave.« Tončki, ki jo je mnogo kasneje kot prostitutko po zakonolomu z odvetnikom dr. Pajkom srečal na Dunaju, je o ljubezni do Minke, ki mu je medtem rodila sina, zaupal, kako nepopisno in neizrečeno ljubi njo in sina: »In ljubiti ju hočem do poslednjega svojega diha, pa njima žrtvovati vsaki hipec svojega žitja.« Trdi, da je bila njegova ljubezen ščit, ki jo je obvaroval, da je kot nezakonske matere »niso pogubile strupene puščice licemercev in zavidnežev; moja ljubezen pa ji ostane večno, večno. Dokler jo ščitim z lastnim srcem, z lastno častjo: kdo ji more, kdo ji sme storiti kaj žalega?! O naj le poskusi, moja osveta bo grozna, grozna!« /.../ »Ubijem ga, ubijem ga!« Za svojo ljubezen je pripravljen ubijati, po drugi strani pa skupaj s Tončko, ki objokuje izgubo svojega sina, tudi sam »tiho, skrivaj, a bridko, bridko« joka.

Bridko pa je svojo usodo objokoval tudi Ferdinand Sadar, mlad notar v Tavčarjevih *Mrtvih srcih*. Žene, stare Murnovke, ki mu jo zaradi pohlepa po denarju vsili oče, on pa se neodločen podredi njegovi volji, se sramuje že na dan poroke. »Sedaj in sedaj ga je pretresel mraz, če se je ozrl po stari svoji ženi, ki je na njegovi strani v nenaravno deviškem lišpu razkazovala ogrodi svoje in ga neprestano preganjala z zaljubljenimi svojimi pogledi.« Njena bližina, še bolj pa misel na skupno življenje z njo ga navdajata z grozo in obupom: »Vrag me vzemi, če se ne bojim, da bi prihodnje moje življenje ne bilo podobno jasni zimski noči, v kateri vse drgoče od mraza, še zvezde na nebu! /.../ Obrnil je pogled na kupo,

ki je polna šampanjca stala pred njim, in ki so se neprestano drobile v nji od dna proti vrhu iskram enake pene: »Morebiti so to solze, ki jih še pretočim v življenju!«

Pravi magnet za ženske je bil predvsem zaradi svojih »težkih hranilničnih knjižic« neoženjen ljubljanski advokat Janez Kosem (*Cvetje v jeseni*). Toda on se, naveličan mestnega življenja in postopanja po salonih in domovih mestnih gospa, ki bi ga rade »naredile« za svojega zeta, v škofjeloškem pogorju zaljubi v komaj sedemnajstletno bratrančevu hčerko Meto: »Tako sem videl, da je še pol otroka, pol device, torej najlepša stvaritev, s katero je osrečil Bog zemljo in moške na nji!« Njeno podobo primerja s podobo svete Cecilije renesančnega slikarja Raffaella in njo samo s planinsko rožo. Zaveda se, da v njej ni preračunljivosti, sprenevedanja in ne taktiziranja in da je ne zanimata, tako kot mestne gospe in njene hčerke, njegov denar in družbeni status: »Danes je bila zgolj otrok, ki se je veselil, da je smel biti v moji družbi.« Zanj je bila, čeprav še otrok, podoba »prave ženske«, s katero bi lahko preživel ostanek svojega življenja: »Ko so jo objemali moji pogledi, sem občutil prav živo, da bi bilo skoraj nemogoče, da bi se kdaj ločil od nje. V kratki dobi mojega bivanja na Jelovem brdu sta zrastle najini duši ena k drugi.« Pa vendar ga je misel na morebitno njuno skupno bodočnost begala: »Jezil sem se sam na sebe, da sem mogel tako čisto pozabiti svojih let in da sem se obnašal kakor smešni starec, ki je lazil nekdam za Suzano, ko se je kopala. Ali vsi ti očitki niso olajšali mojih muk. Ko je tako v ljubki mladosti ležala pred mano in ko je v spanju še celo nekaj besed spregovorila, katerih pa nisem umel, je prihajala moja jeza še silnejša. Videlo se mi je, da sem zagrešil neodpustljiv greh, ko sem motil ravnotežje mlade duše. Kaj naj počnem? Bil bi ji lahko oče, ali sedaj naj jo vzamem? /.../ Z očitkom za očitkom sem obteževal svojo trpečo dušo. Tudi je še mlada in še precej otročja! Ko stopi v pametnejšo dobo, bo sprevidela, da to, kar je vezalo mene in njo, ni bila prava ljubezen. Pride drugi, ki zdrami njeno srce, pa bode nesrečna ona in nesrečen postanem tudi jaz, ker se nisem mogel krotiti ob času, ko se je lahko še vse zadržalo /.../« Zavedal se je, da je ne sme iztrgati iz okolja, v katerem živi, kajti le tu lahko obstaja v vsej svoji popolnosti: »Ozrl sem se na vitko telo, ki je tako naravno počivalo na zeleni trati; ali ob enem sem si predstavljal, kako bi bilo to telesce, če bi ga vtaknil v tiste smešne cunje, v katere tako rade lezejo naše gospe in gospodične! In kak bi bil ta obrazek, če ga potisnem pod tisto, kar imenujejo gosposke ženske klobuk.« Meta je v vsej svoji iskrenosti, lepoti telesa in duha v njem prebudila moškega: »Bil je pogled, da bi se ga bili sami bogovi razveselili! Da sem ga bil tudi jaz vesel, mi lahko verjamete.« Misel na Meto mu je razjedala dušo: »Njena podoba me je obdajala ponoči in podnevu. V sanjah sva hodila na Goro, na Blegoš ter še enkrat preživela šesttedensko v skupno bivanje pri Presečnikovih.« Meto je zaprosil za roko, vendar je v navalu največje

sreče umrla v njegovem naročju. Bila je ljubezen njegovega življenja, zato se nikoli ni poročil. V življenju je sicer srečaval ženske, bil do njih spoštljiv, ljubezniv pa tudi kritičen. Prijateljicam Dinci, Milici in Mici je »očital«, da v resnici nikoli niso poznale tiste prave vsemogočne ljubezni, ki pretresa dušo in telo, in da so s svojimi možmi v resnici zgolj zaradi denarja: »Dokler so v stanu mesec za mesecem polagati stotake na mizo! Če bi ne bilo teh stotakov, koliko ženic bi svoje može še ljubilo?« V ženi svojega sošolca, gospe Heleni, je do trenutka, ko mu je ta v zakon »ponudila« komaj sedemnajstletno hčerko Elviro, imel svojo najboljšo prijateljico, zaupnico, žensko, ki je bila v njegovih očeh ideal ženske v vseh pogledih. Veliko mero empatije je odvetnik Kosem pokazal tudi v odnosu do Skalarjeve Luce, ženske, ki je zaradi po krivem obsojenega in zaprtega moža veliko pretrpela. Na dan, ko je znova objela svojega postaranega in izmučenega soproga, se je Janezu zazdela najlepša ženska na svetu: »Sreča današnjega dne je nji in Šimnu sijala raz obraz. Povem pa vam, kakor je bila grda, v tistem trenutku se mi je videla lepša od vas gosposkih žensk, in naj ste zavite v svilo in žamet.«

Podobno kot je advokat Kosem doživljal svojo Meto, je mlad študent prava Oton Javornik doživljal svojo Mano (*Brat*), sedemnajstletno bosopeto, preplašeno dekle iz koč ob gozdu, s čudovito dolgimi zlatordečimi lasmi in zelenomodrimi očmi: »Mana je del prave, nepokvarjene prirode, kakor je reka, gora, skala, cvetlica, drevo, sokol. /.../ Nobene primesi ni, ki bi motila in kalila praeuoto in pračistoto njene prirodnosti.« Z njo je načrtoval prihodnost in zaradi nje je bil pripravljen opustiti študij ali pa jo vzeti s seboj v svet. Pa vendar mu načrte prekriža zla usoda. Ko izve, da sta Mana in on otroka istega očeta, polsestra in polbrat, se Oton zlomi pod bremenom tega spoznanja in naredi samomor.

Dobrosrčen in rahločuten advokat Ivan Jelenovec (*Hišica na Strmini*), rojen v premožni družini, se je pri dvajsetih letih zaljubil v Pavlo. Ne moti ga, da ne izhaja iz bogate družine in niti to, da »še posebno lepa ni«, zanj je pomembno le, da »ima boljše srce kakor nekatera s tisoči penezov«. Ravno nasprotno, podobno kot Hrast v *Ciklamnu* ali dr. Pajek v *V krvi*, pa je o ženskah razmišljal Ivanov prijatelj in sošolec Ivan (Karl) Zlatič, sin revnih kmečkih staršev. Nezaposleni sodni aktuar se je že v študentskih letih zabaval s številnimi dekleti in stavil zgolj in edino na bogato nevesto: »Ljubica, ljubezen in vse to je oslarija, če ni kaj z roko prijeti. Ti vprvič s svojim idealizmom nimaš nobenega užitka, drugič pa nobenega upanja, ker je tvoja revica brez penezov, brez penezov, brez penezov.« Za svoje dekle Heleno Pereč Zlatič pravi, da »ni čisto nič lepa«, da je »prav navadna tiha ovca«, ki »rada bere, ni posebno vesela in nič nima kakor čedne oči in pa to, da lepo govori. Pa oče njen ima precej tistega, kar

tudi ti veš, da je nervus rerum. To je važno in to je pametna ljubezen.« Zakon je zanj zveza, ki ne temelji nujno na ljubezni in v kateri ima kljub vsemu prevladujočo vlogo vendarle moški (»Ona po svoje, jaz po svoje – to se ve, da časi tudi ona po moje; možje smo gospodarji.«). Zlatič je samovšečen egoist, ki ljubi zgolj sebe, čemur pritrjuje tudi Ivanovo stališče: »Tebi manjka /.../ precejšen kos srca. /.../ Jaz mislim, da ne ljubiš nikogar, še matere in očeta menda nisi ljubil.«

Detlova povest *Trojka* je zgodba treh prijateljev, študentov Radivoja Čuka, Vladimirja Dragana (oba sta bila študenta prava) ter Lovra Bojanca, v katerih življenja je bolj ali manj posegla ista ženska – koketna Irma Majer, ki v resnici razen sebe, prav tako kot Zlatič, ni ljubila nikogar: »Irma pa je slavila zmago /.../ nad duhovitim doktorandom Čukom in nad brhkim doktorjem Draganom. Jezilo jo je le, da ne more odtegniti Bojanca Stojanovi družbi, in nadejala se je, da ga privabita zopet prijatelja njegova. A dasi ji je bil najljubši Vladimir, katerega sta tudi roditelja pred vsemi odlikovala, podražila je vendar rada jednega z drugim, da se niso prevzeli.« Medtem ko je Lovro kljub svoji zaljubljenosti to lepo, vitko in modrooko dekle kmalu spregledal (»In Irma, kolika prekanjenost se skriva pod tako lepo zunanostjo! Oh, ni ga hinavca nad ženski obraz!« /.../ A vedel je, da ta krasota ne bi hotela skrita cvesti, da bi ž njo ne dobil žene za dom, ampak za svet, in sklenil, da bi je ne vzel po nobeni ceni.«), pa sta se v njene mreže zapletla tako Radivoj kot Vladimir. Doktorand Radivoj sicer o ženskah ni imel najboljšega mnenja, čeprav je ves čas poudarjal: »Brez ženstva ni naroda. /.../ Kdor torej pridobi ženstvo, ta reši narod.« Zanj so bile ženske le za zabavo in nekakšno potrebno zlo: »Torej vi mislite, gospod doktor, /.../ da smo ženske samo potrebno zlo na svetu? Moje prepričanje, ne zamerite gospica. /.../, »če mi dokažete, gospica, da koristi vaš spol več, nego škoduje, odrečem se takoj svojemu sistemu in stopim v dolgo vrsto častivcev lepega spola.« Ko mu sodni svetovalec, gospod Urban očita, da je njegov pogled na ženske napačen, se zagovarja: »Ne mislim naših poštenih kmetic niti ne pridnih naših dekel.« Po njegovem prepričanju edino »modroslovje daje človeku stalnost, doslednost v mišljenju, govorjenju in delovanju. /.../ Pravega modroslovca tudi ženska ne premoti.« Pa vendar je tudi njega premamila lepa in v ljubezni nestanovitna Irma in ta zloglasni izposojevalec denarja, ki ga nikoli ne vrača, se je že videl kot Majerjev zet: »/.../ mlada dekleta, zlasti na deželi se ne znajo premagovati in zatajevati; srce uide razumu. Radivoj, jaz ti čestitam! Irma, varuj se, da si ne zasmodiš dražestnih peroti! /.../ Lepa je, izobrazena je in denar ima. /.../ Irma me vidi rada, in stara dva sta oba na moji strani. Denar pride v narodne roke. /.../ Nihče mi ni nevaren. /.../« Toda vase zagledani Čuk se je vendarle motil. Irma ga je zapustila takoj, ko se je po končanem študiju kot doktor prava in rezervni častnik v domovino vrnil Vladimir

Dragan. Tudi slednjega je s tančico koketnosti vpletla v svoje življenje, čeprav je bil некоč zaljubljen v Stojanovo Milico. »Radivoj si ni mogel razložiti, kako more Irma rajši imeti Vladimirja, ko njega. Ženske razsodnosti res da ni cenil visoko nikdar; a sedaj je spoznal, da jo vendar še precenjuje. /.../ Kdo razume vrtoglava dekleta! Po dolgem premišljevanju je zasledil vzrok, ki se mu je videl jedino pravi. Premalo narodna je, /.../ napačna vzgoja jo je odtujila, da ne zna ceniti ne domoljuba ne domoljubov.«

Vladimir ima rad svojo mamo in sestro Heleno: »Vladimirju ni bilo nikjer tako všeč kakor pri materi in sestri. Po cele ure se je razgovarjal z njima o malovažnih rečeh in pomagal jima pri domačih opravilih, da sta se cesto smejala, kaj da bi rekli ljudje, ko bi ga videli. A še bolj bi se prikupil materi, če bi bil pridnejše zahajal k Stojanovim.« Vendar mamine želje, da bi se poročil s Stojanovo Milico, za katero je velikokrat jokal kot otrok (»kadar je bila mala Milica bolna, kako mu je bilo dolgčas, če ni bil vsak dan v Miličini družbi, in kadar je dobil kako lepo cvetico ali kak pisan kamenček, vselej je bilo: »To ponesem Milici.«), odkar je spoznal Irmo, ni nameraval izpolniti. Iskal je izgovore: »Mama, mama,« smejal se je Vladimir, »vi me hočete hitro preskrbeti z ženico? S čim jo bom pa živil? Saj nimam še ne najmanjše službice, ne najmanjše plačice. Dokler nisem adjunkt, niti misliti ni na ženitev. Počakajte malo. Kaj ste se me že tako naveličali?« Dejstvo, da se zanj zanima lepa in izobražena Irma, ki jo je primerjal z gorsko vilo, ga je navdajalo s ponosom: »Zdela se mu je Irma kakor zakleta kraljičina pod varstvom sirovega divjaka. V predpasniku s Shakespearejem v roki! To res ni, kar si bodi. Tako priprosta pri toliki izobraženosti, tako skromna pri vsej bistrumnosti in duhovitosti, tako ljubezniva pri tolikem bogastvu! 40.000 gld. dote mu je zvenelo po ušesih in spominjalo ga Radivojevega naročila, da mora priti denar v narodne roke. Poldrug tisoč obresti in isto toliko svoje plače, to bi že bilo nekaj.« Očitno je, da Vladimirja ni zanimala zgolj Irma, ampak tako kot Radivoja Čuka tudi njena dota, njen denar oziroma denar njenega očeta, nespoštovanega oderuha Majerja. Irma je bila za Vladimirja usodno dekle. Kljub nasprotovanju mame se je veselil bodočnosti z njo, v njem je »netila ljubezen do življenja«, a hkrati ga je prav Irma, neodločnega, kakršen je bil, s svojim nesmiselnim predsodkom o moških, ki odklonijo dvoboj (»Tako j ga bi odslovila /.../ zakaj mož, ki nima poguma, ni mož.«), pahnila v brezobziren dvoboj z baronom Bergerjem, v katerem je izgubil življenje.

Da se vztrajnost izplača tudi v ljubezni, dokazuje doktor Ljuboslav (*Prvi poljub*), pravnik, ki se pripravlja na odvetniški izpit. Zaljubi se v Milico, dekle, ki bi morala postati žena drugega, na koncu pa postane njegova zaročenka. »V beli jutranji obleki je stala za očetom in zdela se je Ljuboslavu kakor vzvišeno bitje. /.../, čeprav boječ ji razodene svojo ljubezen: prime jo

ročico in začne pripovedovati od istega blaženega trenutja, ko jo je prvokrat zagledal, ko so se mu prvokrat zasvetile rajske njene oči. /.../ In od tačas, šepeta ognjeno, mi vedno plava pred očmi Vaša mila podoba. Oh, da bi Vam mogel razodeti v besedah, kar čuti in trpi moje srce; da bi mogel vdihniti iz svojih prsi v Vaše isto nezmerno, neskončno ljubezen, katera navdaje vse moje bitje.«

Doktor Tilen Vogljanin (*Mešana gospoda*), notar, je raje kot bogate klientke poslušal govoriti devetnajstletno Filomeno, hčerko profesorja Justina: »Vogljanin je z njo rajši zastonj govoril nego z drugo žensko za plačilo po notarskem tarifu.« Bila je »nevarna Vogljaninovemu srčnemu miru. On je dozdej ženske poznal iz romanov in notarskih pisaren. /.../ Vogljanin bil je tudi toliko gizdav, da je želel Filomeni dopasti. Steza, katero si je gladil do njenega srca, pa ni bila nastlana z navadnimi Filomeni davno znanimi cveticami. Takih Vogljanin ni imel nabranih. Njegovo laskanje je bilo bolj prvotno, a tudi bolj izvirno. Zategadelj je bilo Filomeni bolj zanimljivo; /.../, vendar ni srca naravnost na jeziku nosil; ni se hotel prenageliti in poleg vse gorečnosti in prijaznosti pazil je, da ne podere mostov za seboj, ako bi kdaj bilo treba stopati nazaj.« Pa vendar mu koraka nazaj ni bilo potrebno storiti, saj je Filomena postala njegova nevesta.

Tudi pravdni pomočnik doktor Medja (*Vetrogončič*) je našel deklet svojih sanj, in sicer v Dankovičevi Milki: »/.../ in vedno bolj dopadla mu je Milka in njeno nepokvarjeno srce; rad jo je poslušal, rad izgovarjal njene misli, in vedno bolj se mu je zdela enacega duha; oba sta počasi čutila, da sta zase stvarjena.«

Medtem ko je za večino izbranih del značilen intimen odnos med žensko in moškim – pravnikom, pa v nekaterih delih odnos moški – ženska lahko opazujemo s »poklicnega« stališča oziroma s stališča posameznih njegovih junakov – pravnikov do klientk ali žensk, s katerimi so se srečali pri svojem delu. Bogata klientka Justina Ocvirk je bila na primer tista, ki je grenila življenje tridesetletnemu notarju, doktorju Tilnu Vogljaninu: »Vogljavninu se čelo namrači, ko v pisarno stopivši zagleda žensko starost in mladost tako šopirno sedeti pri njegovej mizi. Pa kaj se če, poslušati je moral; in kdor je primoran vsakolične ženske v pisarnah poslušati, samo ta ve, kaj je potrpežljivost.«

Klientki Paulini, nepismeni hčerki župana, pa je uspelo spremeniti tudi načelnega, od eksaktne uporabe pravnih norm neodstopajočega jurista (*Praven slučaj*). Z zgodbo o prezaposlenem očetu (»Če preštejete vse dneve in vse skrbi, ki jih oče za te mnoge posle potratijo, ali jim ostane še kaj časa za svojo veliko, pridnega gospodarja potrebno kmetijo?«),

ki se mora namesto kmetovanja ukvarjati s politiko in nima časa za obiske notarjev ali odvetnikov («Oče pravijo, da je zdaj vse drugače in vse slabše za kmeta, odkar so ti gospodje med nami. In res oče niso nič dobrega od njih užili.») in s solzami («To mi je žena pravila s pravo žensko zgovornostjo in med solzami, ktere pri ženskih vedno nadomestujejo dokaze») ga prepriča, da »mimo zakona« in mimo pristojnosti ter v nasprotju s svojimi načeli na podlagi ženitovanjskega pisma, v zemljiški knjigi, opravi zaznambo njene dote na nepremičninah očeta.

Z ženskami pa so prihajali v stik tudi Alešovčevi, večino preiskovalni sodniki v povestih *Iz sodnijskega življenja*. V *Poštnih nakaznicah* je tako neoženjen preiskovalni sodnik imel priložnost spoznati ženo in hčer svojega nekdanj najboljšega prijatelja: »/.../ pri obedu sem imel priliko spoznati res vrle lastnosti hišne gospodinje, katera je bila ravno tako modra, kakor ljubeznjiva. Hči Ljudmila, dasiravno še malo plašna in molčeča, zdela se mi je popolnoma matrne narave in lepote, tako da sem res zavidal moža, kateremu je bila namenjena.« Dora, »hči« poštarice (*Poštarica na Prelazu*), se je samskemu preiskovalnemu sodniku zdela izjemno lepa: »kakor gorska roža, gibčna in urna ko srna. /.../ Res, krasno dete! Ročice kakor žamet gladke, oko kakor oglje žareče in vendar milo ko meseca luč, lice ko jabolko belo-rudeče, in postava ko Angellovi kipi. In ko spregovori na moje vprašanje, kako jasen, zvoneč glas! Ni čuda, da je vse to mojega tovariša zdravnika, ki jo je že večkrat videl, popolnoma omamilo, saj bi bil tudi jaz, ako bi me bi bila pot večkrat tu mimo peljala, v stanu pozabiti nekega dne svoje srce pri njej. /.../ Ne bom tajil, da bi ne bil smel pogledati dvakrat globoko v to milo žareče oko brez nevarnosti za svoje takrat še mlado srce.« Povsem drugačno mnenje (in občutek ga ni varal, saj je poštarica Doro kasneje umorila) je imel preiskovalni sodnik o njeni materi poštarici: »Kakor ljubo mi je bilo vse na njeni hčeri, tako zoperna se mi je zdela ona sama, zlasti v očesu sem zapazil nekaj, kar mi ni bilo nikakor všeč, namreč, da je govore s človekom mu gledala na roke ali pred njega na mizo, a nikdar naravnost v oči. Mogoče, da je moje sodnijsko-preiskovalno oko mi tu bilo na poti, kajti družega vzroka za tako sodbo gotovo nisem imel. /.../ Jaz sem bil prepričan, da imam pred sabo hudodelnico. /.../ Jaz moram reči, da se mi ni kmalu kaka človeška oseba tako pristudila, kakor ta ženska. Moje prepričanje, da je kriva, je bilo zdaj popolno.« V *Ponarejenih bankovcih* se je preiskovalnemu sodniku v dno srca zasmilila Linarjeva žena, potem ko so zaradi suma, da je ponarejal bankovce, »po krivem« zaprli njenega moža: »Padla je pred mano na kolena in prosila milosti za moža – ne zase, marveč zaradi otrok. /.../ Da-si sem navajen bil že žalostnih prizorov, tu sem se komaj zdržal solza, tako se mi je revica smilila. Al kaj sem mogel storiti za-njo? Nič! Tolažil sem jo s tem, da, če je njen mož pri vsem tem

nedolžen, bo preiskava to že pokazala.« Občutek nemoči navdaja tudi policijskega komisarja – sodnika v povesti *Policijski komisar*, ko ob pogledu na ženo lažnega policijskega komisarja začuti, »da je sodnika posel zelo težaven, zlasti če ima mehko srce.« /.../ »Kako krasna ženska podoba! šepetam svojemu tovarišu; taka lepota je pač redka. /.../ Krasna ženska in vendar kako nesrečna, da ima takega moža, če je res njen mož. Zagotovim, da mi je bila težka misel, da bom tej lepotici vzel kmalu to, kar jej je najdražjega, namreč moža. /.../ Za vse bogastvo sveta bi ne hotel te ženske po krivem trpinčiti.« Neoženjenemu preiskovalnemu sodniku (*Iz globočin morja*) pa se smili Riparjeva Ema, deklice mladega sodnijskega praktikanta Dolarja, ki so jo starši, medtem ko je le-ta sledil kriminalcu, hoteli poročiti z drugim moškim: »Da je kdo prisiljen, odpovedati se temu, kar ljubi, in združiti se z onim, kar črtí, kar se mu studí, moj Bog, kolikokrat je to že bilo, je in bo! S tem pa nikakor nočem reči, da nisem imel usmiljenja z nesrečnico, katere obupnost se mi je prav iz srca ji prihajajoča zdela. /.../ Mene so njene oči vselej do srca presunile, a kaj sem ji mogel pomagati!«

Mlad sodnijski praktikant Dolar (*Iz globočine morja*), ki se je moral po smrti staršev sam prebijati skozi življenje, je iskreno ljubil Riparjevo Emo, deklico, ki jo začel poučevati angleščine in francoščine, potem, ko je bil prisiljen iskati postranskega zaslužka. »Kmalu sta nevedé in morda tudi nehoté zapazila, da se ljubita in da ne moreta biti drug brez drugega.« Ko je Ema zavrnila blagajnika Spitlerja, je ta iz maščevanja njuno skrivno ljubezen »škodoželjno očetu razodel«. Kljub dejstvu, da so odtlej starši na Emo »ostro pazili, pozneje pa jo celo poslali k žlahti daleč proč«, je mladi Dolar vedel, da njena ljubezen do njega ne bo nikoli ugasnila. Ko je vztrajal, da hoče Emo, ga je stari Ripar osorno odpodil rekoč: „Nameni so prazna reč; kedar boste sodnijski svetnik, ali pa, če to ne, kedar boste imeli 300.000 gold. premoženja, takrat se zopet oglasite, morda se zmeniva. Dokler pa tega nimate, ne pridite niti dekletu, niti meni pred oči.« Toda njuna ljubezen, se je potem, ko je Dolar po spektakularni akciji našel zločinca Spitlerja in Riparju vrnil ukradenih 290.000 goldinarjev, kljub nenadnemu izginotju Eme, ki se je s tem hotela izogniti poroki z vsiljenim ženinom, končala srečno, s poroko: »Ema mu je najboljša družica za življenje« preiskovalni sodnik pa je »kristni boter njegovemu starejšemu sinu, ki ima zdaj že brate in sestre.

Ženske »mojih« junakov – pravnikov so večinoma preprosta, praviloma revna dekleta (Tončka dr. Pajka, Tončka Andreja Vrbanoja in adjunkta Pavla, Tončka sodnika v Dveh prijateljih, Mana Otona Javornika, Alenka dr. Strela, Katinka dr. Hrasta, Pavla Ivana Jelenovca). O navedenem govori tudi izjava graščakinje Žuljanke (*V krvi*): »Ne bodimo

preostri!« je pritrjevala Žuljanka. »Koliko vzgledov imamo, da so se poročili ugledni možje z ženskimi iz najnižjih slojev! Državni pravdnik dr. Jug ima kmetico za ženo, sodni svetnik Grdinič mesarjevo hčer, /.../. Vse te so sedaj čestite salonske dame!« Zaradi pohlepa po denarju so si nekateri za žene ali dekleta izbirali premožne gospe in gospodične (Marija dr. Pajka, Lorica dr. Vida Božana, Irma Radivoja Čuka in Vladimirja Dragana, Helena barona Mildeja in Petra Vrana, Helena Pereč Karla Zlatiča, stara Murnovka Ferdinanda Sadarja). Svet vseh teh žensk je bil vezan na dom in družino. So brez prave formalne izobrazbe (izjeme so le guvernanta Elza – *Ciklamen*, Minka – *V krvi*, Milica – *Agitator*, Julka Orlova – *Jara gospoda*), nezaposlene, brez lastnih dohodkov in praktično, razen kot spremljevalke svojih mož, aktivno ne sodelujejo ne v političnem, ne družbenem in ne gospodarskem življenju. Ves njihov svet so njihovi možje, ljubimci, ki živijo prazno malomeščansko življenje, razpeto med pisarno, krčmo in domom. Od njih so popolnoma odvisne in kot take v podrejenem položaju, zaradi česar so nesrečne, ljubezen in srečo iščejo drugod. Njihovim moškim veliko pomenijo denar, zabava in ugled v družbi, ljubezen pa je za večino od njih drugotnega pomena. Ne zavedajo se, da življenje ni zgolj svet prava in praznih gostilniških zabav, je tudi svet čustev, svet intimnih medsebojnih naklonjenosti, povezanosti in ljubezni in živeti v tem svetu so zmogli le redki od obravnavanih junakov: odvetnik Janez Kosem, doktorand Vid Golob, sodnik v *Dveh prijateljih*, Andrej Koren, Valentin pl. Mali, Ivan Jelenovec in Tilen Vogljanin. Zakoni in zveze, ki niso temeljili na ljubezni, so bili že vnaprej obsojeni na propad (Lorica – Vid Božan, Zorka – Pavel pl. Lukić, Helena – Peter Vran, Marija – Karol Pajk, Irma – Radivoj Čuk, Vladimir Dragan). Svobodo in način življenja, kot si ga v resnici želi, si tudi za ceno izgube sina in lagodnega življenja ob samovšečnemu odvetniku Pajku izbere Tončka (*V krvi*) in na nek način izpolni dolžnost do same sebe: »Vidite, vdana sem v svojo usodo, resignirana sem; ničesar več ne upam, nič me več ne veseli, ničesar se več ne bojim /.../, živim, da živim – kakor žival, od danes do jutri. Bila sem spoštovana dama. A čujte, povem vam, srečna se nisem čutila. Tedanje moje življenje se mi je zdelo že takrat samo zagrešena epizoda, uloga, ki ni zame. Že tedaj sem se bala, da nisem ustvarjena za soprogo in mater. Že s početka sem se morala boriti s svojo nemirno krvjo, hlepečo, hrepenečo vedno le po izpremembi /.../« Da se mnoge niso počutile dobro v svetu, ki so ga krojili moški, kaže tudi naslednja izpoved Irme iz *Trojke*: »Poglejte, gospod doktor, kako srečni ste vi moški! Po svoji volji si izbirate družice, in za katero ne marate, s to se tudi ne menite. Nas pa imenujete cvetice, in res, kakor cvetice smo pritrjene na steblo, da si ne moremo pomagati in ne odgnati sitnih metuljev. Priklenjene čakamo svoje usode, in srečna, ki dobo tovariša, ki ji ni popolnoma zoprn. A da bi dobila katera moža po svoji želji, to je redka izjema: to se dogaja

največ po romanih. In kako drugače sodi svet nas in vas! Ako smo me prijazne, pravi se, da smo lehkomišelnice; ako smo resne, očita se nam ošabnost. Moške sodi vse rahlejše. Če so vihravi, oh, mlada kri! Nihče jim nič ne zameri. Če so prevzetni, poje se hvala njih modrosti. Oni ugajajo vedno, naj bodo kakršni koli; me nikoli popolnoma.«

Pravniki v izbranih delih so se poročali oziroma stopali v zvezo razmeroma pozno, stari okrog 30 let, to je mogoče pripisati že omenjenemu dejstvu, da je bil študij prava sorazmerno dolg in da so se sorazmerno pozno usposobili za opravljanje pravniškega poklica, ki jim je omogočal existenco. Njihove izvoljenke so bile mnogo mlajše, večina od njih je bila stara komaj sedemnajst (Helena – zaročenka sodnika Petra Vrana, Tončka – zaročenka sodnika (*Dva prijatelja*), Marija – prva žena dr. Pajka, Tončka – ljubica in druga žena dr. Pajka, Minka Kastelic – dekle in zaročenka dr. Vida Goloba, Meta Presečnik – izbranka advokata Janeza Kosme, Mana – dekle Otona Javornika, študenta prava, Elvira – hči Kosmove prijateljice Helene) oziroma komaj osemnajst let (Tončka – žena sodnika Andreja Vrbanoja, Katinka – zaročenka odvetniškega koncipienta dr. Ivana Hrasta). Starostna razlika deset in več let kaže bolj na odnos oče – hči. In v takšnem odnosu je bil moški avtoriteta.

V nekaterih delih so protagonisti že poročeni: Valentin pl. Mali (*Jara gospoda*), sodni svetovalec, gospod Urban (*Trojka*), doktor Strel (*V krvi*) in sodnik Majaron (*Ciklamen*), nekateri so se poročili v sami zgodbi: Andrej Vrbanoj (*Jara gospoda*), doktor Karol Pajk (*V krvi*), ki je bil poročen dvakrat, notar Ferdinand Sadar (*Mrtva srca*), za nekatere šele ob koncu zgodb od avtorjev izvemo, da so se kasneje poročili: pravnik Pavel pl. Lukić («Gospá Lorica se ni možila, pač pa nje sin; vender vzel ni Hahnove Zorke /.../, končal je štúdijske /.../, ostal je domá in vzel Podgorsko Klaro.») in dr. Ivan Hrast («In Hrast? Da govorim resnico: krstni boter sem bil, ni dolgo tega, tam v Borji drugemu njegovemu otroku. Vesel dan sem prebil in odšel zopet prepričan, da sta to dva srečna človeka: moj prijatelj in njegova žena Katinka.») ali da se jim poroka šele obeta: dr. Ljuboslav («Zdaj pa točimo vsi! Živela zaročenca Ljuboslav in Milica! Živio prvi poljub!») in Andrej Koren («Koren pa je napravil izpite svoje; sedaj je še vedno pri Hrastu zvest in spreten koncipijent, vendar v kratkem bo otvoril v bližnjem mesteci svojo pisarno, in tedaj bo tudi poroka njegova z Boletovo Milico.»). Tudi dr. Medji se je obetala poroka: «Zdaj stopi Medja pred gospó, rekoč: »Morebiti se smem jaz prederzniti, da vas prosim za roko blage gospodične; upam, da bom zamogel s svojim umom in premoženjem vsem dostojno pripomoči.« Gospa je bila ginjena, prosi dohtarja odpuščanja, izroči mu hčer in tudi tistih osemdeset tisuč dote, ker pismo je bilo izmišljeno.» Seveda pa med izbranimi junaki najdemo tudi tiste, ki so ostali neporočeni, bodisi zaradi razočaranja v

ljubezni (sodnik Peter Vran – *Gospod Janez*, sodnik – *Dva prijatelja*) bodisi zato, ker je umrla njihova največja in edina ljubezen (advokat Janez Kosem – *Cvetje v jeseni*) ali pa morebiti zgolj zato, ker so se v življenju raje posvetili svoji poklicni karieri (preiskovalni sodniki v Alešovčevih povestih *Iz sodniškega življenja*).

Pravičnega sveta, sveta, v katerem sta si moški in ženska povsem enakopravna, v izbranih delih nisem zasledila. Nedvomno je temu idealu še najbližje zveza med advokatom Janezom Kosmo in njegovo Meto. Za takšen pravičen svet bi morale biti ženske in moške vrednote uravnoteženo vgrajene v pravni in etični sistem vsake družbe, tudi družbe tedanjega časa. Pa niso bile, tako kot tudi danes ne.

3.11 ODNOS DO POLITIKE

Anton Tomažič (2014), pravnik in politik, je ob jubilejni deseti Rdeči maši za pravnike in študente prava v predavanju z naslovom *Pravniki in politiki – med načelnostjo in pragmatizmom* med drugim poudaril, da je v frazi »pravo je dekla politike« tudi zrno resnice, kar se ne nazadnje kaže tudi v tem, da vsak, tudi totalitarni režim, za svoje cilje uporablja pravo. Nobena družba ali politika ne more brez prava, tudi ko gre za primere politične samovolje.⁷² »Ne smemo si delati iluzij. Politika je močnejša od prava. To dokazuje vsa zgodovina. Politika lahko vedno povozi pravo.« (Koritnik 2005: 25) In kaj so stične točke poklica pravnik in politika? Tomažič pravi, da so to »načelnost, poštenost, osebna integriteta in zaradi potrebnega zaupanja vanje celo neoporečno osebno življenje ter upoštevanje visokih moralnih načel.«⁷³ Šime Ivanjko⁷⁴ je v knjigi *Prava pot prava* (2009) poudaril: »Za pravnik je v zvezi z njegovim ugledom najbolj kritična točka odnos do politike. Pravnik ne sme biti izključno orodje politike za uresničevanje njenih ciljev. Pravnik v političnih sferah in tekmah praviloma izgublja.«⁷⁵

Da sta šla pravo in politika z roko v roki tudi v preteklosti in da pravnikom, zlasti odvetnikom, politika ni bila tuja niti v 19. stoletju, dokazujejo izbrana dela, o tem pa je v svojih *Ljubljanskih slikah (Jezični doktor)* pisal tudi Jakob Alešovec: »V javnem in političnem življenju je »doktor« zelo važna oseba.« Ugotavlja, da za politično udejstvovanje potrebuješ materialno varnost in trdnost: »Ker ne zmanjka hudobnih in pravde željnih ljudi, je

⁷² Povzeto po: Tilen Vesenjaj, *Pravniki in politiki – med načelnostjo in pragmatizmom*.

⁷³ Povzeto po: Tilen Vesenjaj, *Pravniki in politiki – med načelnostjo in pragmatizmom*.

⁷⁴ Dr. pravnih znanosti in profesor na Pravni fakulteti Univerze v Mariboru.

⁷⁵ Povzeto po: Vlasta Nussdorfer.

tudi on materialno trden, vzlasti če si je pridobil dobro ime bodi si po svoji spretnosti, bodi si po politični veljavnosti.« Da kot politik ne moreš uspeti, če nisi premožen, je bil prepričan tudi odvetnik dr. Ivan Hrast (*Ciklami*): »Da, da, karijêra, – tako nekako na političnem polju, to je bilo Hrastu najljubše, najprijetnejše sanjarjenje: in za to karijero je treba kolikor toliko – premoženja. Ubog politik je redkokdaj vpliven.«

Sicer pa Alešovec loči tri vrste odvetnikov – politikov: nemškutarja, narodnjaka in tihega, pri čemer za zadnjega od njih poudari, da »/.../ živi le ob svojih klientih, za vse drugo mu ni nič mar; njegovo prepričanje je namreč to, da se bodo ljudje pravdali, dokler bo svet stal, naj bo večina v Ljubljani nemčurska ali slovenska, čemu bi se toraj tu ali tam zameril? Prva dva sta si le v tem enaka, da se v njunih pisarnicah piše samo nemški in da se klienti sprejemajo brez ozira na narodnost in politično mišljenje; kedar se pa srečata na političnem polju, sta si huda nasprotnika.«

Alešovec je advokata – nemškutarja opisal takole: »To ti je gospod, da se mu kar vidi. Po svojih opravilih in zvezah ima veliko vpliva pri volilcih, katerim – če ne naravnost, pa vsaj lahko umevno žuga ali miga, kakor je tu ali tam potrebno. Zato postane mestni svetovalec, deželni poslanec, deželni odbornik ali celó državni poslanec. Na taki stopinji se njemu bolje godi nego volilcem, in to je posebno dobro za mesto, deželo in državo. /.../ Razen tega slovenski jezik tako časti, da brez potrebe ne ene besede slovenske v usta ne vzame in tudi svoji kanceliji velí enako ravnati ž njim; v njegovi nazočnosti se ne sme govoriti ali če se že govori, se on dela, kakor da bi ne slišal, ker noče biti greha zoper nemčurski princip deležen. V političnem življenju se toraj ta povsod odločno stavi na čelo narodnih nasprotnikov in ker so mu vladne zvezde mile, tudi večidel dospé do zaželjenega cilja. Le tu pa tam se kateremu primeri, da o volitvah propade in odide z dolgim nosom, pa tega ni kriv on, pač pa njegovi volilci, ki ne marajo za medene besede in zlate obljube in so tako neprevidni, da mestu njega volijo rajše najpriprostejšega človeka, ki komaj vé, kaj je paragraf. Njegov narodni vrstnik je v drugem mu čisto podoben, le da ima za narod več srca ali ga vsaj kaže. V Ljubljani je redek, pa po ljudstvu vendar bolj obrajan, ker vsaj slovenski zna in se ne sramuje govoriti, če prav se tudi v njegovi pisarnici piše le nemški in to bôje iz »oportunitetnih ozirov«, ker je bolj koristno in sodnije nemške spise rajše vidijo in bolj razumejo od slovenskih. V političnem življenju ta ne dosega svojega nemčurskega vrstnika, vsaj ni tako drzen ko oni, in če se že spenja po častnih in tudi mastnih javnih službah, je pri tem bolj pohleven ter vedno gleda nazaj, če je za hrbtom še vse varno in bi s svojim velikim pogumom spredej ne zgradil kake poti zadej. /.../ Zato se nikjer preveč ne izpostavi in včasih »ne reče ne tók ne tók, da ne bi pozneje kdo djal, da je tók ali tók rekel.« Če zleze na kako višo stopinjo, ostane značajan in ne

pozabi volilcev ter se bolj briga za javno kritiko, kakor njegov vrstnik nemškutar, ki je zdaj še ob vlado naslonjen.«

Po spolzkem političnem parketu so se v izbranih literarnih delih sprehajali tudi advokat dr. Ivan Hrast (*Agitator*), odvetniški koncipient Andrej Koren (*Agitator*), advokat dr. Karol Pajk (*V krvi*) in odvetniški pomočnik Kolovski. Osrednji lik Kersnikovega *Agitatorja* je Andrej Koren, »idealen narodnjak«, zaveden Slovenec, ki je dobro poznal politične razmere v Borju in prav tako politične nasprotnike »svojega« kandidata Hrasta. »Kljub povprečnim človeškim lastnostim je tako prepričljiv, vpliven in nesebičen, osebno čist in pošten vodja Hrastovcev in radikalen narodni agitator, da z njegovim vplivom računajo tudi nasprotniki in nemškutarji.«⁷⁶ Koren je torej tudi pri političnih nasprotnikih, ki so mu lahko očitali zgolj to, da je »izgubljen študent brez izpitov – katilinarična eksistenca«, /.../ »pisar, drugega nič, kakor Hrastov pisar, izprijen študent!«, žel strahospoštovanje: »To je fantast.« Jože Pogačnik (1970: 283) sicer ugotavlja, da Koren »socialno ni dovolj težak, da bi imel volilno pravico, zato lahko njegova dejavnost izvira samo iz velikega idealizma. Svojega nemočnega socialnega položaja se zaveda, iz tega pa ne izvaja maludušnih sklepov, marveč pomaga svojemu šefu Hrastu. /.../ Idealno narodnjaštvo in njegova družbeno neuresničljiva pozicija: »Oh, ubogi rod slovenski! Kadar si bomo malo oddahnili od pritiska trde nemške pete, tiščala nas bo pa svoja domača samoljubnost, lenoba in zavist in ona grozna domišljavost – češ, saj ga ni boljšega od mene. In tako nimamo nič višjih vzorov, narodnost je le sredstvo, namen pa svoja korist. Le pogledjte jih! Sodnik bi bil rad kandidat. – pe je li naroden? In kaplan? Naroden je, pa danes mu ni za narodnost, nego, da prodre njegova stranka. In Meden? V štirinajstih dneh bo mož tako proslavljen, kakor bi bil sam slovenski rešenik, in vam ne more slovenskega stavka pravilno napisati. Pobil in preklel bi jih vse te nečimurne, samoljubne /.../.« Njegovo razvrednotenje je bilo s stališča idealnega pojmovanja narodnosti logično. Družbeni in politični prostor sta bila v primerjavi z njim umazana, odtod odklon in uteha s prihodnostjo: Ako tudi propademo, seme, katero zasejemo s svojim bojem, to seme bo pognalo: Kdo ve kakšen bo potem, čez nekaj let naš položaj? Jaz trdim, da bomo rasli v svoji moči! Sprejemanje prihodnosti je pomenilo elegično odmikanje od resničnosti, v kateri velja težak boj za obstoj, ki je nečloveško brezobziren.«

Do svojih političnih nasprotnikov, zlasti nemškutarjev (»Nemškutar ostane nemškutar, in ta sramoten pečat mu je na veke vtisnen, naj se leví, kolikorkrat mu je drago ali možno.«), ni bil ravno prijazen, priznal je, da jih celo sovraži, in to je dal tudi jasno vedeti: »Bojim? Oh, ne, nikakor ne! Jaz se nikogar ne bojim – a te ljudi sovražim, iz vsega srca jih sovražim, in to

⁷⁶ Blaž Tomaževič v Janko Kersnik: *Ciklamen in Agitator*, 176–177.

plavolaso Nemko, in vso to sodrgo – odpustite, jaz bi tudi ne bil prišel sem, ako –.« /.../ »Koncipijentu je silila kri v lice. Bil je res pogumen, brezobziren mož, kateri je rad povédal vsakemu svoje, in nikdar prikrival niti sovraštva niti prijateljstva, bodi si komur koli.« Koren je potem, ko je na večerni zabavi pri nemškutarju graščaku Medenu ugotovil, da se tu zbirajo predvsem prijatelji slednjega (baron Jablonski), oponesel Hrastu, »da je vse humbug⁷⁷, političen humbug, in mi smo okvir, statisti, klovn, bedaki ...« /.../ »Vidite gospodična, danes smo tu vsi – ščinkovci, vrabci – ali kar hočete, – Meden in tisti oholi baron grobeljski – ta dva pa stavita nocoj zanjke neumnosti naši. Glejte, volitve so pred durmi, in nocojšnji ples – vsa veselica, vse je le za to, da se pripravlja in gladi pot Medenu, nemškutarju Medenu. Njegova neizprosnost do političnih nasprotnikov, njegova odločnost in načelnost so svoj višek dosegle, ko je župnik Anton za skupnega kandidata na volitvah predlagal prav nemškutarja Medena: »Meden! Si li z uma – kaj-li?« /.../ »To je nemškutar, najodličnejši nemškutar v trgu, in – in – /.../« Ko je kaplan stopil v bran Medenu: »Kdo pravi, da je nemškutar? /.../ Ali ne prihaja v našo čitalnico? /.../«, je Koren srdito odgovoril: »Ta prokleta čitalnica! Torej ta bo še legitimacija vsakemu kar se tiče narodne zavesti – kdor je le jedenkrat utaknil svoj nos vánjo? Oj, prijatelj – s tem kandidatom se pojdi solit! Dokler bom jaz v Borji le še z mazincem migal, toliko časa ne bomo volili nemškutarjev!« Svoje delo agitatorja je jemal skrajno resno, zavzeto, z navdušenjem, in ko ga Boletova Milica, v katero je zaljubljen, prepričuje, naj odneha z agitacijo za dr. Hrasta, ji reče: »Milica, Vi ne véste, kaj je to, ako človek posveti vse svoje sile, vse svoje strasti jedni sveti ideji, ako mu dušo polni vroča, pekoča želja koristiti narodu in domovini, pri tem pa mora gledati, kako se po branjevsko ravna s to zavestjo, kako sleparsko se ista uporablja za sebične strankarske namene!« Dr. Marko Pavliha (2014: 990) bi odvetniškega koncipienta Korena verjetno uvrstil v krog »osamljenih borcev za pravico, ki jih žene civilni pogum«.

Da bo dr. Hrast (*Agitator*) stopil na politično pot, je napovedal Kersnik že v *Ciklamnu*: »Meden bo kandidiral za nemško stranko, kajti kolikor mu je do zagrizenega nemškutarja še manjkalo, to mu je vzgojila žena, kateri je v vsem pokoren; njegov močnejši nasprotnik in zmagovalec v trgu pa bode sigurno – Hrast. Kam se bode le-ta vrgel, – ali bo pristopil k narodni »radikalni«, ali narodni »vladni« stranki – tega ne vemo, – n a r o d e n pa bo gotovo.« Narodno zaveden dr. Hrast je torej imel velike politične ambicije, vendar hkrati veliko političnih nasprotnikov pod vodstvom gospoda Antona, »s skrivno pomočjo nemškega ali boljše nemškutarskega življa, kolikor ga je bilo v trgu«. Za duhovščino je bil preliberalen

⁷⁷ Prevara, slepilo, goljufija.

(»Duhovščina se ga bo branila, /.../ preliberalen je!«), za radikalce preveč radikalen (»In malo preradikalen!«). Ljudje so v njem videli oderuha, ki služi in živi na njihov račun (»Tega doktorja bomo volili, tega oderuha, ki računa za vsako pisano stran po dva ali tri goldinarje!«). Na trenutke se zdi, kot da dr. Hrastu, ki upa na podporo Boleta in na svojo zmago, predvolilni boj preseda (»Pustimo politiko!« hitel je sedaj Hrast; »kratek whist bi Vam morebiti bolj ugajal, milostiva?«), toda kmalu ugotovi, da mu Bole obrača hrbet, saj mu predlaga, naj odstopi od kandidature. Hrast je močno razočaran (»Torej tudi Tebe so pridobili? Bilo je nekaj bolestrnega v tem Hrastovem vskliku.«), na trenutke se obotavlja, ali naj sledi Boletovemu predlogu (»Hrast je molčal.«), toda neverjetna nepopustljivost agitatorja Korena ga zopet dvigne (»Pa bomo videli; ako želé boja, naj ga pa imajo!«). Ko mu celo Koren, potem ko spozna, da je bil političen boj Hrastovcev zaman (»Da, prepričan sem, da propademo.«), svetuje, naj odstopi od kandidature, Hrast sprva trmasto vztraja (»Odstopil pa ne bom; če hočejo, naj imajo boj! Če propadem, propadem pač častno! /.../ Bolje pošteno propasti, nego umakniti se bojazljivo /.../«), nato si premisli (»Dva dni pozneje je prijavil dnevnik, da doktor Hrast ne kandidira.«).

Toda poraz niti advokata Hrasta niti odvetniškega koncipienta Korena ni odvrnil od politike: »Dve leti kasneje sta dr. Hrast in graščák Bolè zopet prijatelja, kakor nekdanj, /.../, ker sta sedaj oba najhujša nasprotnika Medenova, ki je tudi po deželnem zboru krenil v nemški tabor, za Korena pa pravijo, da je še vedno stari, strastni – agitator.« Nekdo je zapisal, da je politika kot opij, ki te zasvoji, in ki se ji je potem, »ko si v njej«, težko odreči. In Hrast ter Koren to dokazujeta.

Da dvoličnost v politiki ne obrodi sadov, je izkusil advokat dr. Pajk, ki je »kot veljak in bogataš hotel doseči še državnozborni mandat: »Pajkove medene besede, ki so bile v dijametralnem nasprotju z njegovimi dejanji.« Čeprav se je zavedal, da je nekonkurenčen svojemu političnemu protikandidatu, načelnemu, preprostemu, resnicoljubnemu, poštenemu, nesebičnemu, predvsem pa ljudskemu in srčnemu trgovcu Tirbiču, v politični bitki ni izgubil poguma. Pa vendar volilcev, med katerimi je bil poznan kot sebičnež in oderuh, ni mogel preslepiti niti z blestečimi publicami o protislovanskem sistemu tedanje vlade, kapitalizmu in židovstvu, klerikalizmu in aristokratih niti z brezplačnimi brošurami svojih bojevitih člankov, ponatisnjenih iz *Narodnega prijatelja*, in niti s plačevanjem pijače in piva na njegov račun. Vse agitacije Pajkovih pristašev so bile prav zaradi njegovega neiskrenega odnosa do preprostih volilcev brezuspešne: »»Tega gospoda ne poznamo,« so rekali nekateri. »Doslej ga ni bilo še nikdar v naše kroge ... kako more torej vedeti, kaj nas boli! In še sedaj ne kaže volje,

da bi se seznanil z našimi težnjami neposredno. Zakaj ne pride v našo družbo, da mu povemo iz lica v lice svoje želje in svoje zahteve, če hoče biti naš zastopnik, naš zagovornik v svetli prestolici? Moško sedi z notarjem, adjunktom, nadučiteljem in bogatini ... nas pa jedva pogleda. Morda ga je sram nas bornih kmetov, trpinov delavcev, obrtnikov? /.../« Drugi pa so dejali: »Pajk je hinavec in lažnivec! On da bode deloval na to, da se razbremeni kmetovstvo, da se zajezi konkurenca veliki industriji z malimi obrtniki – pa on?! Ta človek, ki nima srca do obubožancev, kateremu se ne smili ni beraški kmetič, ni stradajoči rokodelec, temveč jima proda iz hleva zadnjo kravico in zarubi poslednjo postelj! – Pajk se je doslej vedno kazal pravega, krvoločno izsesavajočega – pajka našega ljudstva. Odkod pa ima svoje velikansko premoženje? Od kmetiških in obrtniških žuljev! – In da bi volili takega oderuha in neusmiljenca!?» – Tretji pa so pili Pajkovo vino. »Zakaj bi se ga pa branili, če lahko plača! Saj je skoro milijonar! – Le pijmo ga! Bog ga živi! – Volili bomo pa navzlic temu vendar-le Tirbiča.«« In ko je Pajk spoznal, da mu na volitvah grozi neizogiben poraz, je tako kot Hrast v *Ciklamnu*, tik pred volitvami, da bi se opral sramote grozečega poraza, umaknil svojo kandidaturu. Vendar pa razloga za svoj neuspeh ni iskal v sebi, v svojem načinu razmišljanja in ravnanja, temveč v volilcih, za katere je dejal, da so »zabiti kmetavzi, domišljavi »purgarji« in revolucionarni obrtniki, za katerih glasove ne bo prosil, »obetel in mazal«, ker zato nima ne časa in ne volje«. Kljub temu da je ob neuspehu kazal navidezno ravnodušnost, sta ga mučili zavist in jeza: »Zakaj ne slavi danes on tega uspeha? /.../ Zakaj je moral on sramotno zapustiti s tolikim ognjem zapričeti, s tolikimi žrtvami podpirani in s tolikim samozatajevanjem nadaljevani boj ter se umakniti človeku, ki ni niti bogataš, niti izučeni jurist. /.../ s silnim sovraštvom je meril Tirbičeve volilce.« Hudoben, brezobziren in maščevalen dr. Pajk »ni vrgel puške v koruzo« in ni izbiral sredstev zato, da bo v bližnji prihodnosti vendarle dosegel svoj cilj – državnozborski mandat: »Častihlepni Pajk si je bil zaprisegel, da mora igrati ulogo važnega prvaka. V dosego tega svojega vzora pa je hotel storiti in žrtvovati vse.« Pajkovi pristaši so »modrovali in ugibali, kako bi najbolje blamirali stranko poslanca Tirbiča /.../« Pajkova hiša je postala »središče samopašne, konfuzne, pa tem bolj častihlepne stranke ... /.../ Kakor pred dobrim letom se je začela znova burna, terorizujoča agitacija. Pajkovi pristaši so tekali in se vozarili iz vasi do vasi, od kmeta do kmeta, *Narodni prijatelj* in *Katoliški narodnjak* sta hujskala proti Tirbiču, /.../ Po tem načinu je bilo pridobljeno za dr. Pajka še zadnje omahujoče duhovništvo z njim pa seveda tudi zbegano kmetovstvo ... In znova se je obnesel silni moralni in finančni pritisk na narod, ki ni bil zadostno probujen.« In v letu dni je dr. Pajku z ozkim krogom njegovih političnih somišljenikov, njegovih vazalov, *Narodnega prijatelja* ter »*Katoliškega narodnjaka*« uspelo

premagati Tribiča: »Živio, dr. Pajk! – Živio, naš poslanec!« Nedoslednost, častihlepnost, terorizem je triumfoval nad – značajnostjo ...«

Toda veselje dr. Pajka je bilo kratkega veka, njegova zmaga pa Pirova⁷⁸: »Zabuhla Pajkova lica so bila zabrekla od krvi, rdeče obrobljene oči so mu žarele v čudnem ognju, jezik pa se mu je zapletal, /.../ /.../, oprijemal se z levico za stolovo naslonilo, pa omahoval na desno in levo, zadovoljno, a bedasto se režeč. Jedva je stal na nogah, zakaj danes je bil popil že neizmerno množino vina. /.../ Dr. Pajk pa ni mogel piti več. Z izbuljenimi očmi je strmel v kričeče prijatelje, ki so vlivali vase kupo za kupo, ter cmakal s slinastimi ustnicami; glava mu je postala težka – razmršena se mu je nagnila na prsi. Roke, katere je imel sklenjene na napetem trebuhu, so mu omahnile ter mu kakor mrtve visele ob stolu. Težko je sopal. In – zaspal je.« In nihče več ga ni zbudil iz smrtnega spanja.

Ob navedenih junakih se mi postavlja vprašanje, ali je politika res tisto, kar lahko »osreči« pravnega strokovnjaka. Zgornji liki nam kažejo, da so vsi štirje: dr. Hrast, Koren, dr. Pajk in Kolovski izhajali iz odvetniških vrst. In do odvetnikov, ki so v obravnavanem času tako kot danes sodili v vrh najbogatejših ljudi, ljudstvo ni bilo prizanesljivo. S tem, ko so se postavili na politično prizorišče, so tvegali, da se bo etiketiranje o tem, da so oderuhi in požrešneži, še potenciralo in da jim bodo takšni stereotipi prej v škodo kot v korist. Častihlepnost in okus po oblasti sta tako Hrasta kot Pajka gnala v politiko, toda z vstopom vanjo sta tvegala, da bosta izgubila tudi del sebe, svoje poklicne kariere in profesionalnega razvoja. Dr. Andraž Teršek (2010) je v časopisu Dnevnik zapisal: »Tak človek tvega kot osebnost. Svojo intelektualnost, poklicno suverenost in etično identiteto, tudi del svojega zasebnega življenja, izpostavi in prepusti veliki verjetnosti, da bo v očeh drugih videti drugačen, kot bi si želel. In da bo kot osebnost, vsaj do določene mere, trpel krivico. Glede preteklosti (tiste, ki jo je sam soustvarjal, in tiste, s katero ni imel ničesar opraviti), glede svojega poklica in dela, glede svojega značaja ... Glede tega, kdo in kaj je.«⁷⁹

Pravo nasprotje častilakomnega dr. Pajka je bil gospod Kolovski, nekoč odvetniški pomočnik. »Na Radovji, v zagorskejslovenskejski vasi« postane župan: »Gospod milostljivi, veliko čast si je predrznola naša srenja. Naznanjamo Vam, da smo Vas danes vsi možje brez izjeme za svojega župana pod vaško lipo izvolili.« Ljudje so občudovali njegovo znanje, delavnost, preprostost in človečnost. V Radovji si je »lep sadonosni vrt zasadil, opuščene senožeti

⁷⁸ Pirova zmaga je zmaga s pogubnimi posledicami za zmagovalca.

⁷⁹ Andraž Teršek, Razgaljeni sodnik ali golo sodišče?

pognojil, nekaj polja pridobil in stvaril tako v kratkem času prijazno selišče Zabrdje. /.../ Videli so ga več potov na vrtu, na polji, na senožetih ali v gozdu delati s svojo malo družino, da naposled niso vedeli, ali naj bi mu rekali in ga klicali »gospod« ali kako. Tudi je včasih obiskaval gospod Kolovski vaško krčmo, edino na Radovji, ondi s kmeti več potov pri enej mizi pil, s kupicami trkal, jim o umnem gospodarstvu in kmetijstvu pripovedoval in posled pogostoma račun vsem pivcem plačal. /.../ Možakarji se kar prečuditi ne morejo uljudnosti in temeljitej znanosti gospoda Kolovskega o najpriprostejših kmetijskih razmerah, o poljedelstvu, živinoreji, in o vsakej stvari.« Dejali so, »da je imel gospod Kolovski srce, pravo srce. /.../ Pošten gospod je, prijazen je, lepo po naše ume govoriti, dobro srce ima za uboge in lepo posestvo premore ondi na Zabrdji, da bi se mu celó ime grajščak spodobilo. /.../ Njegova beseda in njegovo ime velja pri gosposki v cesarskih kanclijah in povsod, /.../ on pozna naše križe in težave.« Bil je ljubezniv, preprost mož: »Veseli me, ljubi sosede iz vasi, da se potrudite v tako lepem številu k meni, in čast mi je, lepa čast. Sedite torej sèm v vrtno senco, da kako pošteno razderemo, in sicer ne v tujem, temveč v premilem domačem jeziku, ktereга nas je mati učila, in kaplja vina naj sladi naše domače razgovore. /.../ Kaj je pa tudi lepšega posebno meni, ki mi je življenje minolo, kot da še zadnje dni delam ubogemu človeštvu v korist. Novcev mi ne primanjkuje, živim lahko brez truda in tudi mojemu otroku je zagotovljena bodočnost. /.../ In odkar je županoval gospod Kolovski, kako se je spremenilo vse na Radovji! Poznati ni bilo več prejšnje zagorske vasi. Povsod je bilo življenje. Sto in sto rok se je gibalo, da se popravi in uredi, kar se ni storilo prej. Tu se je delala in posipavala nova cesta, šrja in ravnejša kot poprej. Tam so se zopet zasajevali posekani gozdi, gradile senožeti, cepilo sadno drevje, belila in čistila so se stanovanja, popravljal se je zastareli zvonik, lepšala se je mala crkvica, zidala se je učilnica; vse je mrgolelo, hitelo, da se spolnjujejo točno povelja sivolasega župana. Saj je pa bilo takovo delovanje tudi polajšano in mogoče zaradi uma in prijaznosti takega srenjskega dobrotnika. Gospod Kolovski je vodil in ukazoval v družbi mladega prijatelja vsa dela sam. In kjer je primanjkovalo močij, volje, veselja in denarjev, segel je v listnico in daroval stotak za stotakom. Takova rodoljubnost se je se vé da razširila kakor blisk na daleč okoli. Ni je bilo hiše, ni krčme, ni družčine, da bi se v njej ne govorilo o dobroti in premoženji gospoda. /.../ Odkar so se prepričali kmetje, da je Kolovski blag gospod, da ima srce na pravem mestu in da je že marsikteremu sosedu kakor dober angelj iz velike zadrege pomagal, spoštovalo se je njegovo ime in je veljalo kakor gotov denar.« Kolovski je bil ne samo kot pravnik, ampak tudi kot politik – župan človek z veliko začetnico, človek, ki bi lahko bil tudi zgled pravnikom tretjega tisočletja. Pravnik in pisatelj dr. Marko Pavliha je namreč nekoč v razpravi o »pravniku za novo tisočletje« zapisal: »Ali je

res tako utopično pričakovati, da naj bi bil idealen pravnik tretjega tisočletja primerjalno pravno izobražen in interdisciplinarno razgledan, moder, izkušen, etičen, s pravim občutkom in smislom za pravno vrednotenje, tankočuten za medkulturni dialog, večjezičen, omikan, družaben, vsaj malo športen in naklonjen umetnosti, dober retorik, osnovno tehnično podkovan in posledično zaradi vseh vrlin in veščin prepričljivo uspešen, avtoritativen in karizmatičen«?⁸⁰ In mnoge od teh vrednot je mogoče pripisati tudi Kolovskemu.

S političnim parketom se je spogledovalo še nekaj protagonistov izbranih del, vendar se jim na piedestal političnega življenja ni uspelo zavihteti. Med njimi so bili: ošaben, dvoličen, netoleranten, nečloveški advokat dr. Strel (*V Krvi*): »Ko pa je vstal še dr. Strel ter z najstrupenejšimi besedami smešil, grdil in blatil narod, ki v svoji zabitosti in nezrelosti ni hotel voliti ženijalnega politika dr. Pajka, /.../.«), mlad koncipijent (*V krvi*), ki je koval v zvezde častihlepnega dr. Pajka: »Vzor značaja – vzor domoljuba – vzor poštenjaka in človekoljuba – vzor pravnika in prijatelja – ponos našega mesta in dika slovenskega razumništva: gospod dr. Pajk naj živi!« je govoril mlad koncipijent.«) in mlad sodnik (*Agitator*): »Kandidirajte Vi, gospod sodnik!« omeni davkarski nadzornik, /.../. Sodnik bi bil rad kandidat – pa je li naroden?«. Vendar pa zgornje ugotovitve kažejo na to, da se je s politiko ukvarjalo razmeroma malo pravnikov.

⁸⁰ Marko Pavliha, *Pravnik tretjega tisočletja: kdo je vreden zaupanja za opravljanje odvetniškega poklica*, 13–15.

4. ZAKLJUČEK

Pravo je skupek pravil, ki urejajo najpomembnejše odnose v določeni družni. Brez pravne ureditve ni etične družbe. Pravniki, v krog katerih sodijo odvetniki, sodniki, tožilci, državni pravobranilci, notarji, pravniki v državni upravi, gospodarstvu itd., opravljajo poklic, v katerem se srečujejo z intimno sfero človekovega življenja oziroma z intimo velikega števila sodržavljanov. Prav zaradi tega dejstva mora biti pravnik človek z velikim etičnim in moralnim nabojem, človek z visoko moralno integriteto tako v zasebnem kot v poklicnem življenju. In zato imajo skoraj vsi najpomembnejši pravni poklici moralne standarde in etična pravila zapisana v svojih etičnih kodeksih, ki pa se skozi zgodovino niso veliko spreminjali. Dr. Ljubo Bavcon (2009), zaslužen profesor kazenskega prava ljubljanske Pravne fakultete, je nekoč dejal, da bi moral biti pravnik služabnik prava, iskalec pravičnosti in vzor nepristranskosti, ne pa gospodar nad ljudmi, njihovimi pravicami in usodami. Poklic pravnika je bil, gledano skozi čas, spoštovan poklic, vendar o pravnikih krožijo številni stereotipi, še največ ljudi pa pravnike povezuje z dobrim zaslužkom in uspehom. Prav zaradi navedenega, zaradi občutka nekakšne vzvišenosti tega poklica, je lik pravnika pogosto našel mesto tudi v literaturi. Navidezno nezdržljivost prava in literature demantirajo številni književniki, tudi slovenski, ki so bili in ki so po svojem temeljnem poklicu pravniki. Ukvarjanje z literaturo ob strogo formalnem pravu jim pomeni nekakšen paralelen, izmišljen svet, »prostor za domišljijo, za sanje, za nezavezujoče miselne igre, za razmišljanje o stvareh, ki niso nujne in praktične, a so več kot potrebne za zdravje in celovitost duše«.

Pravnik je bil kot lik zanimiv tudi za književnike, ki so v preteklih stoletjih ustvarjali tudi na slovenskih tleh. Tako pravnike v novejši slovenski književnosti najdemo tudi v nekaterih bolj (Deseti brat, Rokovnjači, Ciklamen, Agitator, Jara gospoda, Rošlin in Vrjanko, Otroški dohtar, Testament, Cvetje v jeseni, Mrtva srca, V krvi) ali manj znanih delih (Praven slučaj, Mešana gospoda, Vetrogončič, Dva prijatelja, Hišica na strmini, Gospod Janez, Brat, Prvi poljub, kriminalne zgodbe Iz sodnijskega življenja, Zvezdana, Tujski promet, Trojka, Iz arhiva). Od skupaj triinpetdeset izbranih junakov (enaindvajset glavnih likov in dvaintrideset stranskih) je kar osemnajst likov iz Kersnikovih književnih del, deset iz del Jakoba Alešovca, s petimi liki je zastopan Fran Detela, s štirimi Fran Govekar in Josip Jurčič, s tremi Janez Mencinger in Fran Gestrin, z dvema Ivan Tavčar in Josip Vošnjak in z enim Rado Murnik in Anton Koder. Omenjeni književniki so za svoje protagoniste največkrat izbrali sodnike (26), nato odvetnike (17), študente prava (5), notarje (4) in pravnike (1).

Tipičen lik iz izbranih del je bodisi sodnik bodisi advokat. Če izvzamem najstarejšega protagonista – šestdesetletnega sodnika iz Jurčičevih Dveh prijateljev in najmlajšega, enaindvajsetletnega Pavla pl. Lukiča (Rošlin in Vrjanko), ob neupoštevanju tistih (26), pri katerih starost ni navedena, in tistih, pri katerih je navedeno »mlad« ali »mlad mož«, je njegova povprečna starost enaintrideset let. Tipičen pravnik v izbranih delih živi v najetem stanovanju, če je notar (Valentin pl. Mali, dr. Tilen Vogljanin) ali odvetnik (dr. Janez Burger, dr. Ivan Hrast, dr. Karol Pajk, dr. Strel, dr. Janez Kosem, odvetnik v Prvem poljubu), pa ima praviloma tudi lastno notarsko oziroma odvetniško pisarno. Je kadilec (21) smodke in nosi brado (11), ki je nekakšen simbol moštosti in ekonomske neodvisnosti, v prostem času pa se posveča lovu. Ta predstavlja telesno in duševno sprostitev po umsko napornem delu »v tesnih zaduhlih pisarnah«.

Od triinpetdesetih izbranih likov je štiriindvajset neporočenih, devet poročenih, osem se jih poroči bodisi v sami zgodbi ali ob njenem koncu ali pa se jim poroka šele obeta, eden od protagonistov (Kolovski) je vdovec, za enajst likov pa ni podatka o njihovem zakonskem stanu. Ob tem pa ne gre prezreti dejstva, da je približno polovica tistih, ki so neporočeni, v ljubezenskih razmerjih. Izbranka tipičnega pravnika je praviloma stara sedemnajst let in je preprosto dekle (Tončka dr. Pajka, Tončka Andreja Vrbanoja in adjunkta Pavla, Tončka sodnika v Dveh prijateljih, Mana Otona Javornika, Alenka dr. Strela, Katinka dr. Hrasta, Pavla Ivana Jelenovca) ali premožna gospa oziroma gospodična (Marija dr. Pajka, Lorica dr. Vida Božana, Irma Radivoja Čuka in Vladimirja Dragana, Helena barona Mildeja in Petra Vrana, Helena Pereč Karla Zlatiča, stara Murnovka Ferdinanda Sodarja). Lep medsebojni odnos s svojo izvoljenko so imeli advokat Janez Kosem, odvetnik Vid Golob, sodnik v Dveh prijateljih, odvetniški koncipient Andrej Koren, notar Valentin pl. Mali, advokat Ivan Jelenovec in notar dr. Tilen Vogljanin. Zakoni in ljubezenske zveze, ki niso temeljile na ljubezni, so propadle (Lorica – Vid Božan, Zorka – Pavel pl. Lukić, Helena – Peter Vran, Marija – Karol Pajk, Irma – Radivoj Čuk, Vladimir Dragan). Zaradi dobrega premoženjskega stanja in statusa v družbi je bil samski pravnik med ženskim svetom, tako med mladimi dekleti kot njihovimi materami, zelo zaželjen moški (Janez Kosem – Cvetje v jeseni, Pavel pl. Lukić – Rošlin in Vrjanko, dr. Vid Božan – Rošlin in Vrjanko, dr. Tilen Vogljanin – Mešana gospoda, dr. Božidar Orel – Iz arhiva, dr. Ivan Hrast – Ciklamen in mlad dr. Karol Pajk – V krvi).

V življenju obravnavanih pravnikov je imel denar pomembno vlogo. Želja po denarju in bogastvu je tako zaznamovala življenja notarja Ferdinanda Sodarja (Mrtva srca), ki se pod pritiskom očeta poroči s staro »denarno« Murnovko, advokata dr. Ivana Hrasta (Ciklamen), ki zaradi želje po bogastvu zapusti mlado in revno Katinko, odvetniškega koncipienta dr. Vida Božana (Rošlin in Vrjanko), ki je zaradi »fatalističnega materializma« sicer brezuspešno načrtoval poroko z vdovelo materjo svojega prijatelja, dr. Radivoja Čuka (Trojka), ki drugače kot na tuj račun ne zna živeti, in odvetnika dr. Karola Pajka (V krvi), katerega življenje se zaradi pohlepa po bogastvu in časti spremeni v pekel: izgubi vse, prvo ženo Marijo, drugo ženo Tončko, družino in na koncu žalostno konča svoje življenje.

Gledano skozi prizmo pravnih vrednot, velja moja splošna ugotovitev, da je večina protagonistov – pravnikov živela po moralnih, etičnih in pravnih načelih, ki jih od njih zahteva poklic in ki jih je zapovedal rimski pravnik Ulpijan: »Pošteno živeti, nikogar prizadeti, vsakomur priznati, kar mu pripada.« Med njimi pa sem našla tudi takšne, katerim pravičnost, poštenost, dostojanstvo, strokovnost, vest(nost), delavnost, preudarnost, stanovitnost, človečnost, pogum niso bili največja krepost in za katere lahko brez slabe vesti rečem, da verjetno niso bili vredni poklica, ki so ga opravljali. Med temi zagotovo najbolj izstopajo: Kersnikov otroški dohtar, Alešovčev dr. Grabar ter Govekarjeva dr. Karol Pajk in dr. Strel. Kot pravniki niso premogli niti kančka človečnosti, prijaznosti, spoštovanja, potrpežljivosti do ubogih preprostih ljudi, strank, ki so jih s svojim ravnanjem in odnosom oropali še poslednjega človeškega dostojanstva (otroški dohtar Zlatarjevo Mano, Pajk in Strel ubogo, zadolženo vdovo, Grabar pričo, ki naredi samomor). Gre za pravnike, ki se ne zavedajo svojega poslanstva in ne tega, da v karieri pravnika ni nepomembnih primerov in da je tudi pri sojenju in zastopanju strank potrebno uporabiti zdrav razum in intuicijo. Tako oni kot dr. Vid Božan, dr. Radivoj Čuk, mladi dr. Ivan Hrast, Karl Zlatic, dr. Pavlin in Ferdinand Sodar se niso zavedali, da te v pravu ne moreta voditi zgolj in edino materializem in želja po zaslužku ter da zgolj na bogastvu ne moreš graditi svoje pravne kariere. Tisto, kar dela pravnika dobrega, so njegov značaj, delavnost, pravičnost, poštenost, človečnost in dostojanstvo tako v poklicem kot v zasebnem življenju. Empatije poklicnega in osebnega poguma pa nista zmogla sodnika Pavel in Andrej Vrbanoj (Jara gospoda). Biti dober pravnik je stvar značaja. Značajni, odgovorni ter človeški so bili po mojem mnenju predvsem dr. Tilen Vogljanin (Mešana gospoda), dr. Ivan Jelenovec (Hišica na strmini), Kolovski (Zvezdana), preiskovalni sodniki in sodnijski praktikant Dolar (Iz sodnijskega življenja), dr. Vid Golob (V krvi), dr. Janez Burger (Rokovnjači), Peter Vran (Gospod Janez), dr. Ljuboslav in odvetnik

(Prvi poljub), umirovljeni sodni svetovalec Urban (Trojka), sodnik iz Tujskega prometa ter Jurčičev sodnik iz Dveh prijateljev.

Strinjam se z nekaterimi pravnimi strokovnjaki, ki jih omenjam skozi celotno diplomsko nalogo in ki trdijo, da bi poklic sodnika ali katerikoli drug pravni poklic moral opravljati zgolj človek z veliko začetnico, Človek, ki ima vest, ki premore razum, empatijo, človečnost, dostojanstvo, pogum. Naj zato ob koncu spomnim na misel Franca Ksaverja Jelenca, ki je bil v drugi polovici 18. stoletja profesor za kazensko pravo v Innsbrucku in je leta 1785 na cesarja Jožefa II. naslovil naslednje pismo (Bavcon 2009): »Vladar naj torej postavlja modre, izkušene, pametne, učene in vestne državljane za sodnike. Ta služba je najbolj delikatna, kar si jih v državi lahko predstavljamo; saj odloča o življenju in smrti človeka, odmerjati mora moralnost človeških ravnanj, tehtati mora škodo, ki je bila z njimi povzročena, potegniti ravno črto med premalo in preveč, z eno besedo, upravljati mora z najmočnejšim pa obenem najnevarnejšim vzvodom javnega miru. In komu se ne bi zatresla roka, ko zagradi (sodniški) meč?«

In jaz sem v tej diplomski nalogi sodila pravnike – protagoniste književnih del novejše slovenske književnosti, posegala v njihovo življenje in njihovo intimo, sodila njihova ravnanja, čustvovanja in misli. Zgrabila sem (sodniški) meč! Kdo sem jaz, da jim sodim?

Preglednica 1:

Avtor	Delo	Lik	Glavna/ stranska oseba	Poklic	Starost	Podoba	Dom	Delovno okolje	Hobiji	Razvada	Ženske	Stan	Osebnostne lastnosti (vrednote)
Mencinger	Praven slučaj	jurist	glavna	sodnik	/	/	/	/	/	/	stranka Pavlina	/	pretiran formalizem
Mencinger	Mešana gospoda	dr. Tilen Vogljanin	glavna	beležnik (notar)	30 let	/	lastnik stanovanja	lastnik notarske pisarne	lovec	/	dekle Filomena	ob koncu se poroči	korektnost, potrpežljivost, prijaznost, spoštljivost
Mencinger	Vetrogončič	dr. Medja	stranska	pravdni/ odvetniški pomočnik	mlad	obrit	/	/	lovec, amaterski gledališki igralec	/	dekle Milka	ob koncu se poroči	delavnost, spoštljivost
Jurčič	Dva prijatelja	sodnik	glavna	sodnik	60 let	/	lastnik hiše	/	čebelar, vinogradnik	/	dekle Tončka	neporočen	človečnost, ljubeznivost, sočutnost
Jurčič	Deseti brat	gospod Mežon	stranska	cesarski sodnik	/	debeluhast, kratko ostriženih las	/	/	/	/	žena	poročen	človečnost, preudarnost, ponižnost, samokritičnost
Jurčič	Hišica na Strmini	Karl Zlatič	stranska	sodnik aktuar, pisar	27 let	brada	/	/	/	kadilec	dekle Helena Pereč	neporočen	materializem, pohlepnost, netolerantnost do drugačnih, cinizem
Jurčič	Hišica na Strmini	Ivan Jelenovec	glavna	odvetnik	27 let	/	/	/	/	/	dekle Pavla	neporočen	dobrosrčnost, sočutnost, vreden zaupanja
Jurčič/ Kersnik	Rokovnjači	dr. Janez Burger	stranska	advokat	/	/	lastnik stanovanja	lastnik pisarne	/	kadilec	/	/	nemaščevalnost, poštenost
Kersnik	Ciklamen	Andrej Koren	stranska	odvetniški koncipient	blizu 30 let	brada	najemnik stanovanja	nima lastne pisarne	občasno karta	kadilec	/	neporočen	načelnost, korektnost
Kersnik	Ciklamen	dr. Ivan Hrast	glavna	odvetnik	30 let	brada	najemnik stanovanja	lastnik odvetniške pisarne	lovec	kadilec	dekle Katinka, gubernanta Elza	ob koncu se poroči	materializem, samoljubnost, sebičnost
Kersnik	Ciklamen	Majaron	stranska	sodnik	/	brada	/	/	lovec	kadilec	žena	poročen	/
Kersnik	Agitator	Andrej Koren	glavna	odvetniški koncipient	blizu 30 let	koščen, vitek, dolgi lasje, rjava brada	najemnik stanovanja	zaposlen pri odvetniku Hrastu	/	kadilec	dekle Milica Bole	ob koncu se poroči	načelnost, korektnost

Preglednica 2:

Avtor	Delo	Lik	Glavna/ stranska oseba	Poklic	Starost	Podoba	Dom	Delovno okolje	Hobiji	Razvada	Ženske	Stan	Osebnostne lastnosti (vrednote)
Kersnik	Agitator	dr. Ivan Hrast	stranska	odvetnik	30 let	brada	lastnik hiše	lastnik odvetniške pisarne	lovec	kadilec	žena Katinka	poročen	/
Kersnik	Agitator	Božidar Koprivec	stranska	notar	mlad mož	majhne obilne postave	najemnik stanovanja	/	ljubiteljski astronom	kadilec	/	/	skeptik
Kersnik	Agitator	sodnijski adjunkt	stranska	sodnijski adjunkt	/	/	/	/	/	kadilec, ljubitelj piva	/	/	/
Kersnik	Agitator	sodnik	stranska	sodnik	mlad mož	/	/	/	/	/	/	neporočen	/
Kersnik	Testament	sodnik Janika	stranska	sodnik	/	debel, sivobradat, oblastnega obraza	/	/	/	ljubitelj dobre hrane	/	/	/
Kersnik	Otroški dohtar	sodnik – otroški dohtar	stranska	sodnik	mlad	bledoličen	/	/	/	/	/	/	formalizem, brezkompromisnost, brezdušnost, nečlovečnost, nekorektnost, posmehljivost
Kersnik	V zemljiški knjigi	dr. Pavlin	stranska	advokat	mlad	/	/	/	igranje domine	kadilec	/	neporočen	brezčutnost, ozkosrčnost, pomanjkanje čustvene inteligence
Kersnik	Jara gospoda	Andrej Vrbanoj	glavna	sodnik	34 let	velik, krepak	najemnik stanovanja	/	kvartopirec	/	žena Ančka	poročen	egoizem, neobjektivnost/pristranskost
Kersnik	Jara gospoda	Valentin pl. Mali - Tinče	stranska	notar	32 let	/	lastnik hiše	lastnik pisarne	/	kadilec	žena	poročen	nedelavnost, neobjektivnost, nespoštljivost, skeptičnost
Kersnik	Jara gospoda	Pavel	stranska	sodni adjunkt, kasneje sodnik	33 let	/	/	/	lovec	kadilec	ljubica Ančka	neporočen	nemoralnost, nestrokovnost
Kersnik	Gospod Janez	Peter Vran	stranska	okrajni sodnik	okoli 30 let	eleganten, gosposko opravljen, črna brada	najemnik stanovanja	/	/	kadilec	dekle Helena	neporočen	človečnost, pogum, razumnost, vestnost
Kersnik	Rošlin in Vrjanko	Pavel pl. Lukič	glavna	študent prava	21 let	/	živi pri starših	/	lovec	/	dekleti Zorka Hahn in Manica, žena Klara Podgorska	ob koncu se poroči	poštenost

Preglednica 3:

Avtor	Delo	Lik	Glavna/ stranska oseba	Poklic	Starost	Podoba	Dom	Delovno okolje	Hobiji	Razvada	Ženske	Stan	Osebnostne lastnosti (vrednote)
Kersnik	Rošlin in Vrjanko	dr. Vid Božan	stranska	odvetniški koncipient	30 let	kratka pristržena brada, črnolas, temnook	/	nima lastne pisarne	lovec	kadilec	ljubici guvernanta in Lorica Lukič	neporočen	nepoštenost, materializem, sebičnost, zloraba zaupanja strank
Murnik	Brat	Oton Javornik	stranska	študent prava	mlad	vitek mladenič z zaupljivim obrazom	živi pri starših v graščini	/	lovec	/	dekle Mana (polsestra)	neporočen	spoštljivost
Tavčar	Cvetje v jeseni	Janez Kosem	glavna	odvetnik	38 let	brada	lastnik stanovanja	lastnik pisarne	/	/	dekle Meta	neporočen	dostojanstvo, poštenost, ponižnost, samokritičnost, sočutnost
Tavčar	Mrtva srca	Ferdinand Sodar	stranska	notar	mlad	elegantno modern	živi pri starših	/	plesalec, kartanje	/	zaljubljen v Meto Malec	se poroči v zgodbi (Amalija Murn)	nedelavnost, dvoličnost
Govekar	V krvi	dr. Karol Pajk	glavna	odvetnik	/	lep mož, dolga črna brada, bujni črni kodri, visoke krepke rasti	lastnik hiše	lastnik odvetniške pisarne	/	kadilec	žena Marija, ljubica Tončka, žena Tončka	2 x poročen	nemoralnost, častihlepnost, zavist, sovražnost, nepravilnost, dvoličnost, breznačajnost, pohlep
Govekar	V krvi	dr. Strel	stranska	odvetnik	/	gigrlsko eleganten	/	solastnik pisarne z dr. Pajkom	/	/	ljubica Alenka Grum, žena (Strelovka)	poročen	brezobzirnost, cinizem, dvoličnost, nečlovečnost
Govekar	V krvi	Grdinič	stranska	sodni odvetnik, sodni svetovalec	/	/	/	/	atavizem	/	žena (mesarjeva hčer)	poročen	/
Govekar	V krvi	Vid Golob	stranska	študent prava, doktorand	/	golobrad, vitkorasel	/	/	pesnik	kadilec	dekle Minka Kastelic	neporočen	delavnost, korektnost, poštenost, sočutnost
Vošnjak	Prvi poljub	dr. Ljuboslav	glavna	odvetniški koncipient	mlad	/	najemnik stanovanja	nima lastne pisarne, dela pri odvetniku	citrar	/	dekle Milica Grabec	na koncu je zaročen z Milico	delavnost, vestnost
Vošnjak	Prvi poljub	odvetnik	stranska	odvetnik, župan	"starec" (se poimenuje sam)	/	/	lastnik odvetniške pisarne	/	/	/	/	spoštljivost do strank in podrejenih, duhovitost

Preglednica 4:

Avtor	Delo	Lik	Glavna/ stranska oseba	Poklic	Starost	Podoba	Dom	Delovno okolje	Hobiji	Razvada	Ženske	Stan	Osebnostne lastnosti (vrednote)
Koder	Zvezdana	pravoslovec Kolovski	glavna	odvetniški pomočnik	/	/	lastnik posestva	/	kmetovalec	/	hči Zvezdana	poročen – vdovec	delavnost, dobrosrčnost, potrpežljivost, iskrenost, sočutnost
Alešovec	Poštna nakaznice	preiskovalni sodnik	glavna	preiskovalni sodnik	/	/	/	pisarna	nedeljski lovec	/	/	"neoženjen samec"	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Poštarica na Prelazu	preiskovalni sodnik	glavna	preiskovalni sodnik	/	/	/	pisarnica	/	kadilec	poštarica (stranka v preiskavi)	neporočen	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Ponarejeni bankovci	okrajni sodniški pristav	glavna	sodnik	/	/	/	pisarnica	/	/	gospa Jonasova, gospa Linarjeva (stranki)	neporočen	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Policijski komisar	sodnik	glavna	sodnik	/	/	/	pisarnica	/	kadilec	Francozinja – žena lažnega policijskega komisarja (stranka)	neporočen	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Mati ga izda	pomožni preiskovalni sodnik	glavna	pomožni preiskovalni sodnik	/	/	/	pisarna	/	/	vdova Reberjeva, vdova Dolarjeva (stranki)	neporočen	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Mati ga izda	odvetnik vdove Rebarjeve	stranska	odvetnik	/	/	/	/	/	/	/	/	brežčutnost, oduševost
Alešovec	Sodba večne pravice	preiskovalni sodnik	glavna	preiskovalni sodnik	/	/	/	pisarna	/	/	/	neporočen	človečnost, delavnost, pravičnost, spoštljivost
Alešovec	Sodba večne pravice	odvetnik trgovca Komarja	stranska	odvetnik	/	/	/	/	/	/	/	/	moralna in pravna sprevrženost, podkupljivost, lažnivost, brezvestnost
Alešovec	Iz globočine morja	preiskovalni sodnik	glavna	preiskovalni sodnik	/	/	soba	pisarna	/	kadilec	Riparjeva Ema (dekle sodnijskega praktikanta Dolarja)	neporočen	spoštljiv, širokosrčen, razumevajoč do mlajših kolegov

Preglednica 5:

Avtor	Delo	Lik	Glavna/ stranska oseba	Poklic	Starost	Podoba	Dom	Delovno okolje	Hobiji	Razvada	Ženske	Stan	Osebnostne lastnosti (vrednote)
Alešovec	Iz globočine morja	Dolar	stranska	sodnijski praktikant	mladenič	/	/	/	poučevanje jezikov (francoščina, angleščina)	/	dekle Riparjeva Ema	ob koncu se poroči z Emo	odločnost, delavnost, pogum, poštenost, potrpežljivost
Alešovec	Iskren zagovornik	preiskovalni sodnik	glavna	preiskovalni sodnik	/	/	/	preiskovalna soba	/	/	/	neporočen	človečnost, pravičnost, spoštljivost, nestrokovnost
Alešovec	Iskren zagovornik	dr. Grabar	stranska	zagovornik – advokat	mlad	/	/	/	pristaš liberalnega gibanja	/	/	neporočen	cinizem, častihlepnost, brezčutnost, dober retorik
Detela	Malo življenje	sodnik	stranska	sodnik	/	/	/	/	lovec	/	/	/	/
Detela	Trojka	umirovljeni sodni svetovalec Urban	stranska	sodni svetovalec	/	/	lastnik hiše	/	/	kadilec	žena	poročen	dostojanstvo, človečnost, razumnost
Detela	Trojka	Radivoj Čuk	stranska	študent prava	/	poosebljena eleganca, brada	živi pri starših	/	pevec	kadilec	koketa Irma Majer	neporočen	materializem, lenoba
Detela	Trojka	Vladimir Dragan	stranska	študent prava	/	brki, brada	živi pri starših	/	/	/	koketa Irma Majer	neporočen	delavnost, materializem, skromnost
Detela	Tujski promet	sodnik	stranska	sodnik	/	/	/	/	/	/	stranke zapuščinskega postopka, Cila, Korbinka	/	premišljenost, preudarnost, strokovnost, korektnost do strank
Gestrin	Iz arhiva	Pavel Sirec	glavna	pravnik	/	visok, plavolas mladenič, veselega obraza	živi pri starših	/	lovec	/	županovi hčerki Olga in Jelica	neporočen	/
Gestrin	Iz arhiva	dr. Božidar Orel	stranska	koncipient pri advokatu Žrjavu	30 let	plavolas, gladka obrita brada	/	nima lastne pisarne	/	/	/	/	delavnost
Gestrin	Iz arhiva	sodnik	stranska	sodnik	/	majhen debelušen starec	/	/	kartanje	/	/	/	/

5. VIRI IN LITERATURA

Matej Accetto: *Leposlovna plat prava*. IUS kolumna.

Matej Accetto, ... [et al.]: *Zapoved in zločin. Stičišča prava, književnosti in teorije*. Ur. Matjaž Jager. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, 2012.

Špela Ahčin: Opazovalčev (bralčev) in igralčev (protagonistov) pogled. *Med Olimpom in Hadom: Enakost v pravu in literaturi*. Ur. Matej Accetto. Ljubljana: GV založba, 2011.

Ljubo Bavcon, ...[et al.]: *Pravo*: [leksikon]. Druga razširjena in spremenjena izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba, d. o. o., 2003.

Ljubo Bavcon, ... [et al.]: *Prava pot prava*. Ljubljana: GV založba, 2009.

France Bučar: Pravniki v današnjem času. Uvodno predavanje na 30. dnevih slovenskih pravnikov. *Pravna praksa*, št. 36, 2004.

Miro Cerar: *Življenje brez prava*. IUS kolumna. 8. 8. 2011.

Matjaž Drev: *Ko pravo ukrade umetnost*. 18. 6. 2013. Dostopno na: <http://www.airbeletrina.si/clanek/ko-pravo-ukrade-umetnost>.

Aleš Gabrič, Polona Kekec, Brigita Rajšter: *Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner: pogumna, da je bila drugačna*. Ljubljana: Nova revija, 2000.

Damir Globočnik: Satirični motivi na panjskih končnicah. *Etnolog* 15, 2005.

Fran Govekar: *V krvi*. [uredil in spremno besedo napisal Franček Bohanec]. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.

Hinko Jenull: Odvetništvo med politiko in pravno mitologijo. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XIV, št. 1 (april 2012).

Maja Kač, Lejla Švabić: *Gospe z bradami – in kako nikdar ne gredo z mode*. RTV Slovenija. 15. 5. 2014. Dostopno na: http://www.rtv slo.si/?&c_mod=pda&op=view&id=336898.

Zoran Kanduč: *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

Janez Keber: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Janko Kersnik: *Ciklamen – Agitator*. [spremno besedo napisal Blaž Tomaževič]. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1963.

Janko Kersnik: *Jara gospoda*. Ljubljana: Karantanija, 1996. 97–120.

Janko Kersnik: *Kmetske slike/Jara gospoda*. [spremno besedo napisal Boris Paternu]. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1998.

Janko Kersnik: *Rejenčeva osveta*. <http://www.e-knjiga.si/more.php?recordID=87>.

Boštjan Koritnik: Pravo naj bo politiki protiutež. *Pravna praksa*, št. 49–50. GV založba, d. o. o., 2005.

Renato Korošec: *Primerjava slovenskega zakona o odvetništvu s hrvaškim zakonom s poudarkom na odvetnikovi upravičenosti za dostop do različnih podatkov (10. člen)*. Diplomsko delo. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, 2011.

Janko Kos: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS, 2002.

Janez Kranjc: Nemo fit casu bonus; discenda est virtus. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XIII, št. 2 (junij 2012).

Janez Kranjc: Odvetniki v anekdotah (V.) – J. W. Goethe. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto VI, št. 2 (julij 2004).

Janez Kranjc: Odvetniki v latinskih pravnih rekih – predsodki proti odvetnikom. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto IV, št. 2 (julij 2002).

Katarina Lavš Mejač: Zmorem več, kot smem – med ukazom in vestjo. *Odvetnik: revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XV, št. 2 (april 2013). 5.

Tomaž Marušič: Odvetnik, pravdosrednik ali advokat. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto VI, št. 2 (julij 2004).

Martina Medved, Nejc Cigler: *Sestava prebivalstva v Mariboru od 1850 do prve svetovne vojne: raziskovalna naloga*. Raziskovalna naloga. Prva gimnazija Maribor, 2009. 15.

Dunja Mladenič: *Biti ali ne biti ženska v znanosti*. 2007. Dostopno na: http://sciencewithart.ijs.si/pdf/NationalReportSI_November2007_sl.pdf.

Vlasta Nussdorfer: *Je pravniški poklic res poslanstvo?* IUS kolumna. 19. 5. 2009. Dostopno na: <http://www.iusinfo.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=10900>.

Marijan Pavčnik: (Ne)etičnost prava, pravnikov in pravoznanstva. *Podjetje in delo*, št. 6–7. GV založba, d. o. o., 2007.

Marijan Pavčnik: Neodvisnost sodnikov. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XVI, št. 5 (zima 2014).

Marko Pavliha: (A)moralnost pravnikov v politiki. *Podjetje in delo*, št. 6–7. GV založba, d. o. o., 2014.

Marko Pavliha: Literatura jezičnih dohtarjev: Čemu razprava o navidezno nezdržljivem sožitju pravnikov in literature. *Sodobnost* 12, 2012.

Marko Pavliha: Kdo je vreden zaupanja, da je odvetnik? *Sobotna priloga. Delo*. 2. 11. 2013.

Jelka Pirkovič-Kocbek: Kaj je urbanizem 19. stoletja na Slovenskem. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 31, 1983.

Jože Pogačnik: *Zgodovina slovenskega slovstva 4*, Realizem. Maribor: Obzorja, 1970.

Jože Pogačnik: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja, 1973.

Tatjana Polanc Kolander: Igor Karlovšek – V enem svetu pravnik, v drugem pisatelj. *Razvoj*, 2006.

Richard A. Posner: *Pravo in literatura*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

Radoslav Razlag: *Pravnik Slovenski, list za pravosodje, upravo in državoslovje*, št. 3/4. Ljubljana, 1. februar 1873. 33.

Tom Schmid: Enakost in pravičnost: med seboj povezana pojma? *Socialno delo*. Letnik 47, številka 1–2. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za socialno delo, 2008. 65–85.

Ernest Sečen: Denar in uživanje je postalo mnogim jedini malik. *Dnevnik*. 16. 11. 2013. Dostopno na: <http://www.dnevnik.si/objektiv/zgodovinska-fronta/denar-in-vzivanje-je-postalo-mnogim-jedini-malik>.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: ISJ ZRC SAZU, 2000. Dostopno na: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Slovenska tiskovna agencija: Deset let uspeha ameriškega pisatelja Grishama. *Dnevnik*. 17. 4. 2001. Dostopno na: <http://www.dnevnik.si/kultura/309>.

Katja Škrubej: Od kdaj imamo Slovenci svoje pravo? Ali je to vprašanje sploh pomembno. *Pravni vidiki Slovenske samobitnosti leto po vstopu v EU*. Ur. Franjo Štiblar, Janez Kranjc. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2005.

Iztok Štefanec: Na pragu čiste vesti. *Med Olimpom in Hadom: Enakost v pravu in literaturi*. Ur. Matej Accetto. Ljubljana: GV založba, 2011.

Andraž Teršek: O odvetnikovi osebni in poklicni zasebnosti. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XVI, št. 5 (zima 2014). 34–35.

Andraž Teršek: Razgaljeni sodnik ali golo sodišče? *Dnevnik* 15. 11. 2010. Dostopno na: <http://www.dnevnik.si/vec-vsebin/1042402716>.

Danilo Turk: Avtoriteta prava ter neodvisnost in odgovornost pravosodja. *Odvetnik: Revija Odvetniške zbornice Slovenije*. Leto XIII, št. 2 (junij 2011).

Tilen Vesenjāk: Pravniki in politiki – med načelnostjo in pragmatizmom. *Pravna praksa*, št. 42–43. GV založba, d. o. o., november 2014.

Sergij Vilfan: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ponatis 1. izdaje iz leta 1961. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Janez Vlaj: Sodnik in odvetnik. *Podjetje in delo*, št. 6–7. GV založba, d. o. o., 2003.

Irena Vovk: (A)moralnost pravnikov. *Pravna praksa*, št. 47. GV založba, d. o. o., december 2014. 23–24.

Majda Vukelić: Nina Betetto: Sodnik ne more biti človek brez vonja, barve in okusa. *Delo*. 9. 12. 2012. Dostopno na: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/nina-betetto-sodnik-ne-more-biti-clovek-brez-vonja-barve-in-okusa.html>.

Neža Zajc: Alešovec, Jakob (1842–1901). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi127266/>.

Jan Zobec: Sodnikove etične dileme. *Podjetje in delo*, št. 6–7. GV založba, d. o. o., 2007.

<http://vozniskodovoljenje.eu/novice/51-latinski-pravni-reki> (19. 12. 2014).

<http://www.odv-zb.si/predpisi/odvetniska-poklicna-etika> (21. 12. 2014).

<http://www.notar-z.si/sites/default/files/notarski-kodeks-etike.pdf>.

<http://www.pregovor.com/kategorije/denar.html> (22. 10. 2014)..

http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html (31. 7. 2014).

www.revijastop.si/2009/11/odvetniske-zvezde/ (4. 11. 2009).

http://vici-sale.si/odvetniski_vici.htm.

http://www.svz.gov.si/si/delovna_podrocja/nomotehnika/ (23. 8. 2014).

<https://www.google.si/search?sourceid=navclient&hl=sl&ie=UTF-8&q=%C5%BEenske%2C+pravnice> (22. 2. 2014).

<http://wol.jw.org/sl/wol/d/r64/lp-sv/102000046> (18. 9. 2014).

http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_prof/legal_prof_sln_sl.htm (7. 2. 2015).

Wikipediija:

[http://sl.wikipedia.org/wiki/Mamon_\(Sveto_pismo\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Mamon_(Sveto_pismo)).

<http://sl.wikipedia.org/wiki/Pravo>.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Marko_Pavliha.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Kategorija:Slovenski_pisatelji.

http://sl.wikipedia.org/wiki/Pirova_zmaga.

Wikivir:

Jakob Alešovec (Iz sodnijskega življenja: Poštne nakaznice, Poštarica na Prelazu, Ponarejeni bankovci, Policijski komisar, Mati ga izda, Sodba večne pravice, Iz globočine morja, Iskren zagovornik), Fran Detela (Svetloba in senca, Tujski promet, Vest in zakon, Trojka, Malo življenje), Fran Gestrin (Iz arhiva), Fran Govekar (V krvi), Josip Jurčič (Dva prijatelja, Deseti brat, Hči mestnega sodnika, Kozlovska sodba v Višnji Gori, Hišica na strmini, Ivan Erazem Tatenbah, Rokovnjači, Cvet in sad), Janko Kersnik (Ciklamen, Agitator, Jara gospoda, Gospod Janez, Rošlin in Vrjanko, Testament, Kako je stari Molek tatu iskal, V zemljiški knjigi /Kmetske slike/, Otroški dohtar /Kmetske slike/, Mamon /Kmetske slike/), Anton Koder (Zvezdana), Srečko Kosovel (Sebi), Fran Maselj Podlimbarski (Gospodin Franjo), Janez Mencinger (Praven slučaj, Mešana gospoda, Vetrogončič, Abadon, Moja hoja na Triglav), Rado Murnik (Zaspane, Brat), Ivan Tavčar (Cvetje v jeseni, Antonio Gleđević, Janez Solnce, 4000, Mrtva srca, Visoška kronika), Josip Vošnjak (Prvi poljub).

Izjava o avtorstvu

Podpisana Eva Kalčič izjavljam, da je diplomska naloga *Lik pravnika v proznih delih književnikov druge polovice 19. stoletja in začetka 20. stoletja oziroma v proznih delih novejši slovenske književnosti* v celoti moje delo. Literatura in viri so korektno navedeni.

Novo mesto, 21. februar 2015

Eva Kalčič